

**MIKSZÁTH KÁLMÁN
HÁTRAHAGYOTT MUNKÁI
MÁSODIK KÖTET**

MIKSZÁTH KÁLMÁN

**A PATRONUS
ÉS EGYÉB HÁTRAHAGYOTT IRÁSOK**

**BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT
1923**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2021
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Tartalomfejlesztési és -szolgáltatási Osztálya
ISBN 978-963-417-504-9 (online)
MEK-20414

TARTALOM

A PATRÓNUS.

A VÁNDORLÓ TEKINTÉLY.

A T. HÁZBÓL.

ELŐSZÓ

vagy miért gondolom ezt a mesegyűjteményt hasznosnak?

A HAZUGSÁGOK ORSZÁGA.

LÁTOGATÁSOM ROOSEVELTNÉL.

HADI KÉSZÜLŐDÉSEK.

MAGUKTÓL TÁMADT NOVELLÁK.

AZ ÖRDÖG KERTJEI.

A VETÉLKEDŐ NÁBOBOK.

OLVASÁS KÖZBEN.

SÜRGŐSEK S NEM SÜRGŐSEK.

OKOS EMBERNEK MESTER A NEVE.

«CSAK EGY SZAVÁBA KERÜL.»

A FANTÁZIA ÉS A MESÉK.

A TEHETSÉGES KEZDŐK.

A REGÉNYÍRÓK ÉS SZÍNMIÍRÓK.

AZ IRODALOM ÉS A SAJTÓ.

KIRÁLYOK ÉS CZIGÁNYOK.

A PATRÓNUS.

Abban a kis faluban, a hova való vagyok, mindössze még két olyan gyerek volt, a kit a szülei városi iskolába küldtek, miután a bibircsókos Tusnay Endre tanító kezei alól kikerültünk. Az egyik volt Szentgály Pali a kastélyból, hatalmas viczeispánok, sőt egy országbíró leszármazottja, a másik nebuló én voltam, a falu másik végén levő egyszerű kuriából, a harmadik volt a Wasserstein Fülöp gyerek, az ütött-kopott korcsma árendásának görbeorrú csemetéje.

Nem nagyon érintkeztünk egymással. Nem engedte a családi gög. Engem ugyan fölhívtak néha a kastélyba játszani Palival, de apám nem igen engedte, ekképen szólván:

- Minden nemes ember egyforma. Ha a Habsburgok kihalnak (persze csak úgy mondom, mert azok ugyan nem halnak ki), épen úgy választható királynak az egyik, mint a másik, hát nem látom be, mért kellene neked megaláznod magadat? Ha Pali játszani akar, hát ő jöjjön ide! Anyád is tud neki uzsonnát adni. A mi tehenünknek épen olyan a teje, mint az övéknek.

A kis satnya Fülöppel még inkább érintkezhettem, mert azt kedvemre vághattam a földhöz; elvehettem tőle a madártojásait, ha voltak neki, megczibálhattam a fülét, ez nem járt semmi utókövetkezményekkel. Csak édes anyám mondta egy párszor szemrehányó hangon:

- Fiam, fiam, ne légy olyan gonosz. Hiszen a zsidó is ember.

De látszott a hangján, hogy ezt maga se hiszi egészen.

Így növekedtünk mi. Azután szétmentünk különböző irányban. Pali úrfit odaadta az apja Vácra, hogy pap legyen belőle. A család terjedelmes volt, még két nagyobb fia volt a kastély urának és három kisasszonya, a birtok pedig úszott. Állítólag az első Szentgály tartotta a keresztvízre Vajkot, a kiből Szent István király lett s már akkor csinálta az első adósságot ehhez a kereszteléshez. Persze, hogy felszaporodott azóta. Palit tehát papnak szánták, azzal a kalkulussal, hogy erősen ráférne a familiára egy püspök.

Fülöpöt elvitték valami kereskedelmi iskolába Pestre, engem pedig beadtak a rimaszombati lyceumba, hogy megszerezsem ott azt a fundamentumot, a mire egy fiskálist lehet építeni. Ámbár atyám később többször ajánlotta, hogy térjünk el az eredeti tervtől.

- Valami egyéb pályát választhatnál amice. A fiskálisok sokat hazudnak. S azt én ki nem állhatom.

Az iskolaajtók becsukódtak utánunk s jó harmincz esztendeig nem láttuk egymást. Azt se tudtam, életben vannak-e még a fiúk? A sors véletlenül úgy hányt-vetett és kevert bennünket az életben, hogy seholy se érintettük egymást.

Egyszer, nem nagyon régen, otthon az íróasztalomnál ülök, de nem az ügyvédi irodámban, mert csakugyan eltértem az eredeti tervtől és ujságíró lett belőlem (ámbár iszen ezek is sokat hazudnak), midőn kinyilik az ajtó s egy vidéki plébános nyit be; kedves, jóképű abbé-alak, de a reverenda színehagyott. Képviselő szeme látogatója kabátján van. Hiába, nem győzi a sok pumpolást.

- Nem ösmer rám a képviselő úr? - szólt a pap, ismerősen mosolyogva felém.

- Bizony, nem emlékszem.

- Én vagyok Szentgály Pali.

- Szervusz. Igazán te vagy? Iszen persze. Ejnye, hogy meg nem ösmertelek. Pedig egy csöppet se változtál. No, ez derék dolog! Hát ülj le! Hol veszed itt magad, a hol a madár se jár?

- A nyomorúság hozott ide - felelte csendesen.
 - Ugyan eredj! Urak a papok.
 - De hát akkor te nem tudod, kivel beszélsz - mondá élénken meglepődve és olyan arczzal, mint a ki egy nagy vallomásra szánja magát. - Én hlinai plébános vagyok.
 - Hát mondtam én, hogy czinkotai kántor vagy?
 - A czinkotai kántor - fortyant fel. - Mit akarsz a czinkotai kántorral? Annak még megvolt az ünneplő mentéje, a mit a kocsmába küldjön. Az még vendégeskedhetett. A hlinai pap azonban közönséges koldus. A párbér alig ér valamit, a földje csupa kavics, nem terem. Harmincznégy hold, de nem hoz többet, mint kétszáz forintot. Otthonról pedig nincs semmim. Otthon minden szétesett. A Szentgályak tönkrementek, egy barázda sem maradt.
 - Bizony szomorú ez; hanem hát a papnak innen is csurran, onnan is csöppen. Ott vannak például az esketések.
 - Azt hiszed, hogy a hlinaiak megesküsznek? Azoknál a házasság egyszerű összeállítás.
 - Igen, de ott vannak a temetések.
 - A hlinaiak mind a városi börtönökben halnak el.
 - Kutya gyerekek lehetnek a hlinaiak, de hát mért nem szerzesz magadnak jobb plébániát?
 - Hiszen épen abban járok. Van most egy fölséges plébánia üresedésben, a rekestyei. Igazi kis királyság. Pompás földek, közel hatvan hold, gyönyörű rét s azonfelül a patrónus is kétezer forintot fizet a papnak. Hát ez igen pompás plébánia.
 - Ez már igazán döfi. De nem gyujtasz rá? Jó száraz britannikák.
 - Köszönöm szépen, de elszoktam a dohányzástól. Jobb szeretném, ha szárított krumplileveled volna. Nincs vagy egy pipányi? Azt szoktam meg.
 - Az bizony nincs.
 - Ha nincs, nincs - felelte rezignációval - akkor hát ez is jó.
- Megnyálazta a szivart és rágyujtott.
- Az új püspök távoli atyámfia, megígérte, de hátra van még a patrónus, a patrónustól függ.
 - És ez nem akarja?
 - Nem tudom még.
 - Ki a patrónus?
 - Hiszen épen az a baj - mondá lassan, vontatottan, mintha torkán akadna a név. - A patrónus Keöpataky Fülöp, ilvai Keöpataky.
 - Nem ösmerem.
 - Ejh, dehogyan nem ösmered. Hát a mi Wasserstein Fülöpünk, a falunkbeli zsidó fiú.
 - Ne beszélj! - kiálték fel csodálkozva. - Azt hittem, valami régi olygarcha.
 - Már pedig ő az. Ő vette meg az ilvai uradalmat és Rekestye a székhelye, ott van a kastélya is. Szorgalmas ember volt, ügyes kereskedő, nagy vagyont szerzett. És most kegyúr... Hát nem rettenetes ez?
 - Sőt ellenkezőleg, én igen örvendetesnek találom, hogy ő a kegyúr, bizonyosan téged részesít előnyben a gyermekkori emlékek révén is. Hol lakik?

- Itt Pesten. Andrassy-úti saját palotájában.

- Megfoghatatlan, hogy sohase találkoztunk. Talán láttam is, ki tudja. Így van ez ezekkel a nevekkal, Keöpataky! Hallottam ezerszer, de ki gondolta volna, hogy Wasserstein Féli? Hogy van az, hogy nem udvari tanácsos?

- Hiszen az.

- No, bravó. Akkor a mi emberünk. Csak eredj el hozzá és bizonyosan nyélbe üti a dolgodat.

- Én? - mondta rekedten a pap, s láttam, hogy a szemeiben baljóslatú fény gyúlad ki, a fejét felemelte kevélyen, mint egy sértett király.

Az alázatos, görnyedt hlinai plébános eltűnt előlem. A hatalmas Szentgályak ivadéka állt előttem, kopott reverendája is, a mint rátűzött a nap, arany palástnak tűnt fel. Igen, ez Szentgály Pál, Szentgály János fia, a ki ellen még gyerekkoromban is pört folytattak a nyitra-megyei Szalánczyak, kiknek az ősanyjuk Szentgály lány volt, hogy az osztozkodáskor Szentgály Márk az országbíró fia eltagadta előlük az ezüst kalodát (nincsen a hagyaték ezüst marhái közt felsorolva), holott annak ott kellett volna lennie, mert ha a falusi bírónak fakalodája van, az országbírónak legalább is ezüst kalodájának kellett lennie, ha nem színaranyak.

- Természetesen, hogy te - szóltam egy kissé megütődve a sértődésén.

Fejét megrázta s valami undor-féle mutatkozott arcán és szép kék szemeiben.

- Lehetetlen - dadogta csendesen. - Nincs gyomrom hozzá. - Majd kitört a csendes hangból, mint a hogy a megszilajodott csikó egy rántással kiugrik a hámból. - Mit? Hogy én menjek el Wassersteinhoz? Én, egy Szentgály? Hogy én kérjek kenyeret tőle? - s hangja üvöltővé változott. - Nem! soha! Inkább haljak meg éhen.

Vállat vontam.

- Már pedig én szerintem ez volna a dolog rendje.

- A nemes embernek mondod ezt, vagy a keresztény papnak? - kérdé hevesen.

- Még ha a nemes embernek mondom is - feleltem - akkor se valami vérlázító megalázás, hiszen már Keöpataky is nemes ember.

- Tavalý kapta a nemességet, illetőleg vette - szólt megvetőleg a plébános.

- Tavalý? Mindegy. Hát új nemes és ez az egész. Hiszen van valami igazságtok, ha annyira lenézitek az új nemességet, de az nem teljes igazság. Megengedem, hogy az új bornál többet ér az ó-bor, de már a kabátokban például többet ér az új kabát az ócskánál. Relatív igazságok ezek. A csizmánál ellenben kétes; van, a ki az új csizmájára kényes, van viszont (különösen az urak közt), a ki a régit becsüli többre (ha nem nagyon kopott), mert az nem szorít és jobb benne járni. Hogy állunk már most ezzel a nemességgel? A tied régi ugyan, de már kopott és alkalmasint szorít is. Az övé új, fényes és alkalmasint nem is szorítja. Azonfelül biztosítlak, hogy valamikor az is csak régi nemesség lesz.

Szentgály hörgött valamit, de nem felelt, csak szép, finom fejét horgasztotta le.

- Nos, hát a nemes emberrel ennyire volnánk - folytatám - vegyük most már a papot. Én úgy tudom, barátom, hogy a keresztény papnak legszebb ékessége az alázatosság. Isten előtt mindnyájan egyenlők vagyunk, de az ő szolgálói még az egyenlőknél is kisebbeknek kell, hogy itéljék önmagukat. Ezt tanítja a keresztény vallás.

Egy kicsinyt gúnyoros lehetett a hangom, mert a pap nyaka kivörösödött, a halántékai lüktettek, az orrczimpái láthatólag rezgésbe jöttek s a mi a lelke mélyén lappangott, mikor az csendes volt, mint a pihenő tó, most fölkavarva a felszínre tört:

- A keresztény vallást említéd? Mit értesz te azt, a ki csak politikával és irodalommal foglalkozol (s keserűen kaczagott fel). Hiszen nem olyan vallás az, a melynek tanait meg lehessen tartani.

Hm. Érdekes kijelentés egy paptól.

- Olyan mű ez, mint a ti adórendszeretek.

- Hogy-hogy? Nem értem.

- Az emberi romlottságra van alapítva.

- A legbiztosabb és legállandóbb alap, de még mindig nem tudom, hol akarsz kilyukadni?

- Tudniillik úgy van felállítva az adókulcs, hogy a jövedelmének felét úgyis eltagadja minden ember. A kinek mondjuk, ezer forint tiszta jövedelme van, az beismer ötszázat és azután fizet.

- És aztán?

- Hát a keresztény tanok is ilyen perczenetekre dolgoznak. «Szeresd felebarátodat, úgy mint magadat». Ez a parancs. Betartani nem lehet, mert a természet ellen van, de nem is kell azt betartani. Elég, ha e parancsból legalább is annyit betart a keresztény hívő, hogy agyon nem üti a felebarátját. «A ki téged kővel, azt te kenyérrel» s több efajta pium desideriumok. Ha az Isten komolyan akarta volna ezeket, egészen másképp kell vala az embert teremtenie.

- Mondasz valamit. Beismerem. De valld be viszont, hogy a zsidótól mégis csak szeretnéd, ha egy kicsit szótfogadna a keresztény tanításnak s egy darab kalácsal hajítana vissza.

- Bizony rám férne.

- Hát mondom, menj el hozzá.

- Hiszen épen ez a foka a megalázkodásnak, a mire nem vagyok képes; bocsáss meg! S hogy megbocsáss, ahhoz csak az kell, hogy elképzeld, a mint ott állok én, Szentgály Pál, összetörve, kicsinyné válva, mint egy koldus a Fülöp zsidógyerek előtt! Hiszen föl se venném, ha nem ösmertem volna, ha nem szökne emlékezetembe, mikor előtte állok, a csámpás Fili, a ragyaverte képével, a ravasz kis pislogó szemével. Képzeld el, kérlek, milyen gögös fény fog azokban megcsillanni, hogy fog tombolni a lelke belül, «ime itt van hát a Szentgályak sarjadéka, a hatalmas ősöké, a kik apámat, nagyapámat lehúzták, kenyeret kér tőlem a nyomorult. Kivágjam-e vagy megsegítsem?» No, hát micsoda kálvária lenne az az én lelkemnek, a hova te küldesz engem!

- Ejh, iszen voltaképpen nem is ő tőle kapnád a plébániát, hanem a törvénytől. A törvény intézkedik a patronátusságról. A törvény adja neki a jogot s rója rá a kötelezettséget.

- Gyalázatosak a törvényeitek - kiáltott fel ingerülten - melyek egy keresztény államban ennyire meggyaláznak egy keresztény lelkész!

- No, no, ne tüzelj, hanem térjünk a dologra. Látom már hogy nem akarsz elmenni hozzá. Ugy-e, azért jöttél, hogy én beszéljek veled?

Egyszerre megszeliődött, szeméit hálásan emelte rám, hogy kitaláltam a gondolatát, melylyel előhozakodni restelt.

- Hát igen. Úgy gondoltam, hogy te talán megteheted, mert te nem magadnak kérsz, hanem másnak.

- Persze, hogy megtehetem és ha egy félórát vársz és a házsámot is tudod, hát rögtön felkeresem. Itt van most Budapesten?

- Itt. Csak a nyarat tölti a falusi kastélyában.

Valami kis dolgom akadt még otthon, aztán indultunk, felültem egy kocsira, a papot egy kávéházban helyezve el.

Az Andrásy-úton, künn a villasorban van a Keöpataky háza. Vígan robogott a kocsik felé a gazdagoknak fényes palotái közt. Bizonyos irigység és rosszlelkűség fogott el engem is, a pompát és ragyogást nézegetve, egybevetve a tulajdonosok neveivel. Hej, másképp volt hajdanta. Látszik Buda kihalt utcáin ma is. Mutatják a márványos táblák; Gara háza után jön a Perényi, Perényi után jön a Báthory, Ujlaky, a lindvai Bánffy, a Nádasdy... Közülük a Kinizsy Pál legénylakása... De micsoda vityillók voltak azok a Mayerék és Steinerék mostani palotái mellett! Ilyeneken elmélkedtem az úton, elgondolkozván az idők forgandóságán, mintha két ember disputálna bennem, egy antiszemita és egy cinikus filozóf. Az antiszemita azt mondta: «mégis rettenetes, hogy ezek a zsidók így a nyakunkra nőttek». Bezzeg jól megmondta az öreg Wahrman, mikor a tiszta-eszlári mozgalmak csalánozták föl a kedélyeket: «Ha fel akartok minket akasztani, siessetek, mert különben nem marad kötéltre való pénzetek». Mire lezáfol a cinikus filozóf: «Bohóság, bohóság, a magyar nemes urak annyira szórták a pénzüket ki az ablakon az utcára, hogy valakinek mégis föl kellett szedni, hát az aztán mindegy, ki szedte fel». Ragyogó fogatok robogtak szembe szerény konflissal, nemes fajlovak a napfényben villámló ezüstveretű kumettes hámban, a hátsó ülésen gögösen elterpeszkedett pohos pénzarisztokratákkal: «Nézd őket, nézd csak őket, birizgált az antiszemita, milyen nyeglék, utálatosak». A gyalogjárók vörös zászlók alatt (minthogy éppen május elseje volt) munkások jöttek nagy tüntető menetben mindenféle jelzőtáblákkal, csámpás, girbe-görbe alakok, nehéz kézimunkában formában kijött testalkattal. A cinikus filozóf kumettes hámban helyett a kerges tenyerű derék embereken felejtette a tekintetét és megint lezáfolta az antiszemitát, mondván: «Bohóság, bohóság, az ország a vagyontalanoké».

Végre megállott a konflis egy díszes vaskerítés előtt.

- Ez a ház az?

- Igen, ez a méltóságos Keöpataky úré.

Szép egyemeletes palota volt egy úgynevezett «dupla telken», izléses, nemes formájú, minden cifraság nélküli épület. Kissé hátrább feküdt, lombos fák között, hogy az út pora ne érje. A rácsos vaskapun csengetni kellett, mert be volt csukva. Míg a czerberus jött, vegyes érzelmek közt nézegettem a különféle csinos filagoriákat a kertben, a sárga kavicscsal gondosan behintett utakat, melyeket orgonabokrok szegélyeztek, nyilni kezdő lila virágfürtjeikkel. Minek tagadnám, újra elfogott az irigység a parvenük iránt, mire előzammogott egy öreg ember, nagy könyvvel a hóna alatt s belülről megkérdezte:

- Kit tetszik keresni?

- Keöpataky urat. Itthon van?

Figyelmesen megnézte az arcomat, aztán nem az ajtót nyitotta ki, de a nagy könyvet, jobban mondva vaskos albumot, mely (jól láttam a rácson át) arc képekkel volt tele ragasztva, végiglapozta a könyvet, majd kinyitotta az ajtót és nyájasan így felelt:

- Igenis itthon van, tessék besétálni.

Beléptem, de nagyon kíváncsi voltam az albumra.

- Mit tartogat abban a könyvben?

Diplomatikusan mosolygott.

- Hja kérem, az a házi rend titkaihoz tartozik.

- Kicsoda maga?

- Én a házmester vagyok.

Elöl eresztett, mialatt az ajtót újra gondosan becsukta mögöttem. Hm, most én voltaképpen fogoly vagyok itt. Mentem, mendegéltem a görbén kanyargó utakon a ház felé, midőn hangok hallatszottak az egyik filagoriából, vékony leányhang és egy férfi bariton. Ösztönszerűleg megálltam hallgatózni, nehogy valami kényes jelenetre toppanjak. A vastag hang Kisfaludyról beszélt, a vékony hang kérdezett valamit s megint a vastag felelt.

- Csak tessék kérem, de nem arra! - mondá a szolga. - Az nem az úr. Az a professzor. A kisasszonynak órája van a magyar irodalomból. Az úr a dolgozószobájában van.

- Üljj mellém a kandallóhoz, föl van szítva melege - hallatszott e közben a filagoriából, s valóban engem is megmelegített és kiengesztelt a tény, a mit már többször tapasztaltam, hogy az előkelő zsidóknál a magyar irodalom teljes ismerete hölgyeik műveltségének kiegészítő részét képezi.

A főépületbe lépve a szolga megmutatta az ajtót, a melyen belépve, egy halványzöld butor-
zatú szobában találtam magamat, hol az ajtóval szemben egy asztalnál írások fölé hajolva egy kúszált hajú fiatal ember írt valamit.

Előtte egy fekete ládikó hevert, azon igazított vagy csavart valamit, mire a ládácska, hallani lehetett a síri csöndben, ketyentett egyet, a fiatal úr felkelt ekkor, egy-két lépést tett előre a füle mögött hagyott tollával.

- Mivel lehetek szolgálatára?

- Keöpataky úrral szeretnék beszélni.

- Kit jelentsek be nála?

- Mondja, hogy egy földije van itt, régi, nagyon régi ismerőse.

- Üzleti ügy?

Bosszús tekintetet vettem rá a tolakodó kíváncsiságért, mert mentegetőzni kezdett.

- Bocsánat, ez nálunk házi szokás.

- Az is házi szokás - feleltem csipős gúnynyal, észrevéve, hogy az ifjú ember asztalán a fekete ládikó egy kis fényképezési készülék - hogy a látogatókat lefotografálják, mint a rendőrségen?

- Az is - felelte nyugodtan. - Mert a kik a bizalmunkkal visszaélnek, azokat beragasztjuk aztán egy könyvbe és sohase jöhetnek ide többé.

(Ahá! Most már kezdem érteni az albumot a házmester kezében.)

Mindez igen furcsa volt nekem, de már csak mégis el kell túrnöm, ha segíteni akarok a papomon.

- Hát nem üzleti ügyben jöttem - mondám - hanem valami kárnivalóm van. Nem ugyan magamnak, de...

- Mindegy - felelte. - Minket nem érdekelnek a személyek. A hol kárnivaló van, ott baj is van. Hogy az efféléket kötelességem megkérdezni, az csak az ügy érdekében történik. A sommás eljárás kedvéért, tetszik tudni. A kérelmezőknek nem szükséges a tanácsos úrhoz fáradni. Ez egy erkölcsi megkönnyítés, tetszik tudni. A kérelmezőtől nem kívántatik a megalázkodás. Ha már egyszer kap valamit, hadd kapja olyan formában, a mely nem feszélyezi. A tanácsos nem akarja az arczpirulásokat élvezni. Van egy zsidó és egy keresztény titkársa, ezeknek a rendel-

kezésére bocsátja a jótékony célra szánt összegeket... Az egyik én vagyok ezekből szolgálatjára. Már t. i. nem az összegekből, hanem a titkárokból. Karpf Mór vagyok.

Kezet nyújtottam neki.

- S mi ketten aztán megítéljük a szükség okát, mekkoraságát, a kérelmező személyét, érdemeit és aszerint intézkedünk rövidesen, hamarosan. Azért nem szükséges a tanácsos úrhoz fordulni.

- Igen szép és nemes eljárás, de az én kérésem nem efajta jótékonyági adományokra vonatkozik, okvetlenül magával az udvari tanácsos úrral kell szólnom.

- Ne jelentsem a becsesét (becses nevét) is? - kérde Karpf úr, mire átadtam a kártyámat s ő fűrgén tünt el, hogy egy percz mulva maga az udvari tanácsos rontson ki.

- Ah, milyen meglepetés! - kiáltott fel szívélyesen, kékes szemei csillogtak, arcza, kopasz homloka ragyogott az örömtől. - Isten hozta nálunk, kedves képviselő úr!

Általában kellemes benyomást tett reám; az idő, ez a rossz piktor, mely naponkint ront valamit arczunkon, alakunkon, az övén csak javíthatott. A vézna, szeplős Wasserstein Filinek megnőtt a hasa, szétmentek a tagjai, a feje most nem tünt fel olyan nagynak, mint kis fiú korában, sűrű vörös szakállá megszurkült, vörös haja kihullott és valami sajátságos, becsületes egyszerűség és őszinteség ült a ránczos homlokán.

- Szervusz kedves Fülöpöm - köszöntém, tenyeremet bizalmasan csapva az övébe. - Hogy vagy öreg, hogy vagy?

Látszólag megilletődött, hogy «te»-nek szólítom. Jól esett neki. Pedig tudom, hogy nálamnál nagyobb urakkal is tegeződött, de hát azok nem álltak olyan magasan fölötte, mint én, a ki őt olyan alacsonyan láttam.

- Köszönöm a szives kérdést, meg vagyok - s karon fogva bevezetett néhány szobán át a dolgozószobájába.

Valóságos muzeum volt ez, tele értékes műtárgyakkal, képekkel, órákkal, vázákkal, exotikus csecsebecsékkel.

- Ki sem mondhatom - szólt - milyen boldog vagyok, hogy végre nálam tisztelhetlek. Hisz oly régen láttuk egymást.

- Bizony. Akkor még gyerekek voltunk!

- Édes idők! - sóhajtott s még egyszer megrázta a kezemet.

Tapintatlanságnak gondoltam a multakat piszkálni, kezdtem a szokásos bevezető szólalomokon.

- Pompás lakásod van.

Kíváncsian nézett szét a holmijain, mintha most hallaná először.

- Te úgy látszik, nem tudod, milyen ritkaságaid vannak. Hja, a gazdag ember fásultsága.

- De - tudom - felelte őszintén - hiszen magam hordozgattam össze az utazásaimból, de tudod, úgy van vele az ember, mint a mellényével. Mindenki tudja, milyen a mellénye, de ha egy társaságban azt találod mondani valakinek: «Ejnye, de szép mellénye van», az illető ösztönszerűleg megnézi a mellényét. Probatum est. Ez csalhatatlan.

- Teringettét, ez aztán remek váza.

- Engedd meg, hogy neked ajándékozhassam, ha annyira tetszik.

- Köszönöm barátom, de restellem elfogadni. Hogy gondolsz ilyet? Aztán nem illik ez az én szegényes lakásomba.

- Ne hidd, hogy valami nagy értékű dolog, igen olcsón jutottam hozzá, azzal a képpel együtt vettem tavaly Nápolyban egy megszorult patricziustól. Hát a kép hogy tetszik? Illés próféta, a mint az égbe viszik.

- A kép... Fölséges. Milyen színek és milyen anatomia!

- Szereted a képeket?

- Melyik bohéme ne szeretné?

- Hát akkor fogadd el kérlek emlékül a képet is.

- Már látom, hogy semmit sem szabad megdicsérnem. És át kell ténnem voltaképpen tárgyamra.

- A hogy parancsolod.

- Egy nagy kérésem volna hozzád.

- Előre is megígérem, hogy teljesítem, ha csak nem lehetetlenség.

- Köszönöm szépen, de nem magamnak...

- Mindegy.

(Láttam, hogy jó órában jöttem, Keöpatakyval madarat lehetett fogatni. Mienk már a plébánia.)

- Úgy tudom, te vetted meg a rekestyei uradalmat.

- Igen. Ösmered?

- Ösmerem, remek földek. És milyen erdők! Nagy dolog ez barátom. Igazán büszke lehetsz rá, hogy mivé lettél. Mit tesz a szorgalom és talentum.

- Ostoba véletlenség - szólt közbe Keöpataky. - Tudod, hogy gazdagodtam meg?

- Nem.

- Egy pár ezer forintot örököltem egy brünni rokonomtól. Azzal szatócsboltot nyitottam Bécsben; nem boldogultam sehogy, vagy legalább stagnáltam. Kapkodtam ide-oda. Egyszer az a tervem támadt, hogy kivesszek Erdélybe bérbe egy pisztrángdús patakot, abban pisztrángot tenyészték s ellátom pisztrángokkal eleinte az országot, később egész Dél-Európát. Vagy húszezer forint volt összes vagyonom. Kivettem a mértföldnyi hosszú patakot öt évre s körülültettem fűzfavesszőkkel s elkezdtem az üzletet. Azaz, hogy elkezdtem volna, ha lett volna mivel. A pénz elfogyott a bérletre, a fűzültetésre, a napszámosokra, a pisztrángokat pedig kifogdosták a patakból az oláhok, nem lehetett azokat megőrizni. Úgy, hogy egyszer csak ott találtam magam, hogy se pénzem, se pisztrángom, se semmim, koldus vagyok. Azaz volt még egy mértföldnyi füzesem két oldalt a patak mellett. Minthogy vékony volt arra, hogy magamat valamelyik vesszőre akaszszam, azon töprengtem, hogy mikép lehetne abból némi pénzt csinálni. Épen elém vetődött egy székely ezermester, a ki kosarak fonásával vélte értékesíthetőnek a fűzvevesszőket. Szót fogadtam neki, szerződtettem, ő aztán más kosárfonókat is szerzett és megindult valahogy a munka, először kicsiben, aztán nagyban. Az én kosárfonóm, valami Gál Pál, e közben új és új formákat talált ki, magát folyton tökéletesítvén, néhány filigrán kosarat készített remekbe. Ezekből csodálatos módon eljutott egyik egy nagy párisi cukrászdába. A cukrászda azonnal rendelt ilyet ötezet. Csak épen ez kellett a mi kosarainknak, hogy Párisban vegyék őket észre, egyszerre kezdett az egész világ megbolondulni Gerbeaudtól kezdve a londoni bodegákig s rendelte nyakra-főre a kosarakat. Bezzeg most már

nem volt elég a saját füzesem, vettem, a hol lehetett, sőt hozattam a finom szalmákat, gyökereket a földkerekség minden részéből, s a hol egy ügyes fonó volt Európában, magamhoz szerződtettem drága árakon és termett az arany a kezük nyomán, mint a polyva. Néhány év előtt részvénytársaságot csináltam a kosárfonóból s vettem ezt a birtokot.

- Denique megkosarazott a szerencse. De menjünk tovább. Úgy tudom, a birtokkal együtt jár a patronátusi jog is.

- Jog? - szólt közbe gúnyosan. - Nos, igen.

- Úgy tudom, tőled függ, hogy ki legyen Rekestyén a plébános.

Keöpataky arcza elsötétedett; egy szót se felelt.

- Hallom, hogy betöltetlen most a plébánosi állás.

Keöpataky idegesen dobolt ujjaival egy középkori angol lovag pajzsán, fejét pedig mélyen lehorgasztotta.

- Egy gyönyörteljes pillanatot óhajtok neked szerezni - folytatám - minőt keveset nyujt az élet, melyben együvé gyűlik mind az az édesség, a mi egy ragyogó pályában van, a hol a befutott út messzesége, dicsősége egyetlen mozzanatban csattan ki.

- Mit beszélsz? - dohogta Keöpataky majdnem zavartan.

- Azt akarom, édes Fili, hogy Szentgály Pált, az egykori kényes úrfit, te tedd be a rekestyei plébániába.

- Igaz - mondá Keöpataky unottan - hallottam, hogy ő plébános lett és hát eljönne?

- Egy kávéházban vár rám. Az ő érdekében és az ő megbízásából vagyok itt, mert azt hittem, hogy te nem haragszol rá.

- Hiszen persze, hogy nem haragszom, éppen annyira nem, mint te rád.

- Akkor hát nem értem érzéseidet.

Keöpataky sóhajtott.

- Mit, te nem érted azt, hogy én mennyire meg vagyok alázva ilyenkor emberi méltóságomban? - pattant fel Keöpataky és izzadtság ült ki a homlokára.

Most tényleg én jöttem zavarba. Hát megbolondult ez az ember? Itt várom arczára azt a sokat emlegetett gögöt s azt mondja, hogy meg van alázva.

- Hogyan? Megalázva emberi méltóságodban, egy olyan polczon látván magadat, a melyen te, kinek apáit ők felfuvalkodottságukban embernek se nézték, adsz kenyeret a hatalmas Szentgály olygarchák egyik sarjának? Hát te nem érzed a kegyúri jog varázsát?

- Nem; én a *további szolgágot* érzem, hogy én tartozom a birtokomon kétezer forint dotációval egy ellenséget fizetni, a ki ellenem izgassa a népet és hintse a gyűlöletet.

- Furcsán fogod fel a patronátusi jogot.

- Nem jog az, de erkölcsi erőszak.

- Nem erőszak, mert törvény.

Keöpatakyból kitört most a keserűség, apró szemei szikráztak a méregtől s hangja rikácsolóvá lett.

- Gyalázatosak a törvényeitek, melyek egy szabad államban így aláznak meg egy szabad polgárt. Én voltam Amerikában is...

- Hát ne haragudj meg rám azért, hogy Amerikában voltál - szóltam közbe békítőleg - mert én nem voltam.

Erre aztán elmosolyodott és így szólt:

- Hiszen nem haragszom, dehogy haragszom, és hát Pali meg is lesz, ha a püspök akarja, én nem ellenzem, de mondhatom neked, hogy gyalázatosak a törvények és hogy elrontottad a legkedvesebb órámat ezzel a szerencsétlen témával.

- Csak aztán oda ne add az én fotográfiámat is a kapusnak.

- Egyelőre nem - mondá édesdeden nevetve - de ha még egy papot találnál hozni, akkor semmiről se állok jól... Most azonban engedd meg, kérlek, hogy bemutassam neked a kis leányomat:

Kinyitott egy ajtót és bekiáltott:

- Erzsike.

Kis vártatva gyönyörű, nyulánk bakfisch keringőzött be az ajtón, piros apró virágos szoknyája harangalakúra duzzadva meg a forgásban, szurokfekete hajában fehér orgonavirág himbálózott. Meghökken, látván, hogy idegen van jelen és fülig pirult, a mitől még szebb lett, mint azelőtt.

- Ez az én kis bolondságom - mondá Keöpataky és most ült már ki az arcára az a kiállhatatlan gőg és kevélység, a mitől Szentgály Pali úgy szepegett.

A VÁNDORLÓ TEKINTÉLY.

Egy kis visszaemlékezés.

Olyan aránytalanul nagy felségjogok mellett, minők a magyar királyé, nem valami szépen világít a parlamentárizmus lámpája (hiszen semmi olajat nem hagynak benne). Egyébként is csak elmés játék ez a legtöbb helyen. Csak a külseje olyan, mintha a nemzeteknek világítana, voltaképpen pedig a fejedelmek számára van kitalálva, hogy azok a mérges anyagok égienek és illanjanak el benne, melyek időről-időre a kormányzás iránti ellenszenvből keletkeznek.

De ha el is tekintünk a mesterség e furfangos mivoltától, még mindig sok megszólalni való marad a mi parlamentünkön. Ezekből az a legfőbenjáróbb, hogy a benne működő erők felosztása sohase egyenletes. Minduntalan megzavartatik az egyensúly. Egyszer a miniszterelnök a túlhatalmas, a ki előtt hason fekszik minden, a mi elevennek és fürgének van komtemplálva, a többség pigra massa, a reszortminiszterek hat hegedű, a melyeken ő játszik, a házelnök egyszerű csósz, a ki arra ügyel, hogy a nyáj közül valaki bele ne harapjon a kormány káposztájába, máskor a reszortminiszterek a hatalmasok (mint Szapáry alatt) s a miniszterelnök csak statiszta. Van úgy, hogy a házelnök nyomja agyon a kormányt roppant súlyával (mint Szilágyi). Megeshetik, hogy a többség megrázza magát, mint a girhes ló a mesékben s leveti azokat, a kik ráültek. Sőt arra is vannak már példák, hogy a kisebbség kezébe jut a hatalom és a rettenet ruhába öltözik.

De hirtelen változik a mező, mihelyt a személyek változnak. Egyes klikkekhez vagy csoportokhoz szegődik a tekintély. (A Deák-párt utolsó idejében a pénzügyi bizottság uralkodott.) Bittó alatt az úgynevezett korifeusok az urak; egy-egy indiai maharadzsza mindenik, a kit pávatollakkal kell legyezgetni. A pávatollakat természetesen vasúti és egyéb koncessziók helyettesítik.

Szóval az a baj, hogy minálunk nem az intércziókban van az erő, hanem a személyekben. A tekintély és a hatalom ide-oda vándorol, mint egy gazdátlan bolha és a legkülönösebb helyekre jut. Még Polónyi is fölszedte s egy picziny ideig az ő direkcziójával látszott mozogni az ország szekere...

Fiatalképviselő koromban, 1888-ban, Péchy Tamás ült az elnöki katedrán, vagyis akkor még zöld mennyezettel elsötétített kalitkában, mint egy vérbeli fürj. Minthogy szelid, jámbor embernek tudta mindenki, ő volt az általános bűnbak, a Prügelknabe. Nem félték attól még a teremszolgák sem. Sőt még a csengetyűjének is minduntalan kiesett a nyelve, az se akart neki engedelmeskedni. A képviselők, ha valamiért dühbe jöttek, mindig az elnökön töltötték a haragjukat, s az úgynevezett viharos ülések idején immár állandó gyorsírói műszóvá változott: «(Nagy zaj. Elnököt többen ökleikkel fenyegetik)».

Minthogy bent ennyire megcsappant a házelnök tekintélye, extra muros is kezdtek kicsibe venni. Történt, hogy valami nagy emberünk halt meg Kolozsvárott. Azt gondolom, Bánffy Béla gróf, de bizonyosan nem tudom. Bizonyosan csak azt tudom, hogy nagy ember volt, annak előtte a Ház alelnöki tisztjét viselte és hogy roppant veszteség volt a halála a házára nézve. (De már azóta kiheverte.)

A Ház az ülés elején elhatározta, hogy tizenkéttagú küldöttség menjen a temetésére, s Péchy Tamás csakhamar tízperces szünetet adott, hogy azalatt ideje legyen kicsoszogni a telefonhoz s Baross miniszternél intézkedni a jegyek iránt.

Éppen ott beszélgettem Teleki Géza gróffal a telefonfülkéjében, mikor a jó öreg úr fölhívta a kereskedelmi minisztériumot.

- Halló, halló - hangzott egy félpercz mulva. - Ki beszél?
- Péchy Tamás - felelte Péchy Tamás. - És ott?
- Mayer titkár. Mi tetszik?
- A miniszter úr ő exczellenciáját kéretném a telefonhoz.
- Nem lehet, - felelte Mayer titkár - ő exczellenciája éppen egy vasúti szaktanácskozáson elnököl és meghagyta, hogy nem szabad háborgatni.
- S meddig tart az?
- Körülbelül félkettőig és ha nem sürgős a dolog...
- Ellenkezőleg, nagyon sürgős, - felelte a Ház elnöke - s talán szíves volna elintézni. Hiszen csekélység. Tizenkét Kolozsvárig és vissza szóló kitöltetlen vasúti menetjegyre volna szükség, mert egy képviselői deputáczióknak kell elindulnia országos dologban a két órai vonattal...
- Nagyon szívesen, csak tessék ide küldeni a neveket.
- Hiszen ha lehetne, - sopánkodott bele a hangcsőbe Péchy Tamás - de a képviselők csak az ülés folyamán fognak ajánlkozni, a neveket tehát még nem tudom s az idő rövid, még csomagolniok is kell, azért kérném alásan a jegyeket kitöltetlenül, itt majd beleírjuk a neveket.
- Hja, erre nem vállalkozhatom, - recsegte vissza a titkár - ezt a szabályzat tiltja. Sajnálom, de kitöltetlen jegy innen nem mehet ki.

Elszontyolodva sietett vissza a tanácsterembe újra megnyitni az ülést, a mikor is az öreg Vidlicskay tette le a garast. Péchy nagyot sóhajtott. Vidlicskay volt a leghosszabb szónok. Pedig a szónoki hatás is vándorlóban volt a mi parlamentünkben. Akkor éppen a közbeszólásokban bujkált. (Károlyi Gábor gróf volt in floribus.)

De hát Vidlicskay kezdett beszélni, így akarta a gondviselés, s ez ellen semmit se lehetett tenni. Az elnök keresztényi megadással hajtotta le fejét s aztán leszólt azokhoz, a kik a mennyezet alatt álltak:

- Iratkozatok hamar a kolozsvári útra, az Isten szerelméért, mert még el kell küldenem a neveket Barosshoz, s mire a jegyek megjönnek, talán félkettő is lesz... Ugyan Gyula, jó, hogy látlak, vedd kezedbe az ügyet, de sebesen.

Ez az utóbbi mondat Horváth Gyulához volt intézve, a kit mintegy három nap előtt választott meg alelnökének a Ház, s most történetesen ott ácsorgott az emelvényénél.

- Bajos azt ilyen hamar - vélte Horváth Gyula. - Mért nem kértél kitöltetlen jegyeket?
- Hiszen kértem én, de nem adtak.
- Nem adtak? - pattant fel az új alelnök s elkezdett veresedni a nyaka. - No, azt szeretném én látni, hogy a képviselőháznak ne adjanak jegyeket!
- Már pedig az úgy van. Tudod, micsoda pedáns ember Baross. Azt mondták, szabályzat tiltja a kitöltetlen jegyek kiadását.

Horváth Gyula szemeiben vészjósuló fény gyúlt ki.

- Majd mindjárt megmutatom én nekik! - s megrázta az ökleit haragosan.
- No azokkal ugyan nem boldogulsz - sóhajtott a jámbor öreg úr, de már ezt Horváth Gyula nem hallotta, rohant, mint a nyíl, egyenesen a telefonhoz. Egy percz mulva elkezdődött a sablonos dialógus: «Halló, halló, ki beszél?»
- Mayer titkár. És ott?

- Horváth Gyula, a képviselőház alelnöke.

- Mi tetszik?

- Küldje a minisztert a telefonhoz - szólt tompán Horváth Gyula.

- Nem lehet, - felelte Mayer titkár - ő exczellenciája éppen egy vasúti szaktanácskozáson elnököl és meghagyta, hogy nem szabad háborgatni.

Mint a fákat kicsavaró orkán süvített erre vissza egy vibráló hang:

- A Ház nevében parancsolom a miniszternek, hogy azonnal jöjjön a telefonhoz. Megértette?!

Mélységes csönd lett. Sibrikné, a ki akkor még szép fiatal asszony volt, félénken lapult meg kis birodalma egyik szögletében. A nagy némaságban hallani lehetett a Horváth szívének lázas dobogását, a melle úgy járt a felindulástól, mint egy fujtató, míg a kagyló reszketett a kezében, - olyan szertelen haragba tudta magát belerázni ez a jó ember, a ki mindenét szétadta, a kit kenyérre lehetett volna kenni, mint a puha vaját, de a ki kész lett volna embert ölni valami elképzelt apró jogtalanságért.

A kínos szünetnek végre véget vetett egy berregéssel jelentkező hang - a «tót szerecsené», a hogy akkor neveztük Baross.

- Te vagy, Gyula? Mit akarsz?

Csak a megsebzett bölény ordíthat be olyan vadul a rengetegbe, mint a hogy Horváth kiáltott a hangcsöbe, mely jó hogy meg nem repedt.

- A Ház nevében parancsolom, hogy tizenkét Kolozsvárra szóló kitöltetlen vasúti menetjegy huszonöt perc alatt itt a Házban legyen. Huszonöt perc alatt, megértette?

S ezzel úgy vágta oda a fülkagylót a falhoz, hogy mingyárt lehámlott arról a vakolat, s még most is le van hullva, ha azóta föl nem tapasztották.

Kifujván mérgét, megkönnyebbedve, szinte nyugodtan tért vissza a tanácsterembe s eldicsekedte Péchynek.

- Végeztem Baross urral.

- Mit?

- Megparancsoltam neki, hogy a jegyeket ideküldje.

- Személyesen beszéltél vele?

- Személyesen.

- És mi lesz?

- Hát mi lenne? Elküldi huszonöt perc alatt.

- Ő mondta?

- Nem mondott az semmit, de - tette hozzá önérzetesen, mintha az többet érne - én mondtam, s huszonöt percnyi terminust adtam neki.

- Puff neki! - borult el megint a Péchy arcza. - Csak az időt pocsókoljuk. Mi lesz, ha mégse küldi? Átkozottul meg leszünk akadva.

- Hogy nem küldi? - szisszent fel Horváth Gyula. - És hogy mi lesz? Hát az lesz, hogy én ülök be az elnöki székbe s akkor majd meglátjátok, hogy mi történik egy miniszterrel, ki a Ház parancsának nem engedelmeskedik.

Péchy Tamás szepege vonogatta a vállát, csóválta a fejét, Horváth pedig kihúzta az óráját és síri hangon mondá: «Hét percz már letelt!»

Egyszerre valóságos gyűrű vette körül eseményszomjas képviselőkből. Mi az? Mi történt? Miért haragszik az alelnök? Fürge wipperek jelentik Tiszának az esetet. A generális szaporán kezd pislogni. A wipperek váltig ingerlik:

- Horváth Gyulától minden kitelik. Vakmerő ember, hirtelen természetű. Megeszi Barosst.

- Nono - dűnnyögi a generális.

De azért ő sem veszi tréfára s félszemmel figyeli Horváth Gyulát. Vidlicskay még egyre beszél, az óra pedig jár azalatt. Szájról-szájra fut végig a hír a padokon, hogy konfliktus van készülőben. Huh, micsoda csemege! A holtak is fölébrednének, nemcsak a szendergők, a kiket a beszéd elálmosított. Kisebb-nagyobb csoportokban összebujnak a képviselői fejek, akkor még többnyire kopasz fejek, a mi haj látható is, az inkább a választóké, mint a képviselőké, vagy legalább azoké volt, mielőtt parókának csinálták. Mindenütt a konfliktusról beszéltek, hogyan támadt és hogyan mérgesedett el. Terringette, már csak öt percz hja a kiszabott időnek. Szent isten, mi lesz öt percz mulva, ha meg nem érkeznek a jegyek? A félénkebb mamelukok sápadtan jártak-keltek és susogtak. A hangulat lázas volt, szinte izzó, és Vidlicskay még mindig beszélt és Horváth Gyula a kezében tartotta az óráját és mindig nézte, az óra csendesen ketyegett, de egyenletesen és Horváth Gyula halántéka, orrczimpája lüktetett-reszketett, de egyre szaporábban.

Most egyszerre halotti sápadtság borította el arcját. Az óramutató elért a határvonalhoz, a huszonöt percz letelt. Minden szem rajta csüngött. Egy mozdulatot tett, olyanszerűt, mint a hajdani bírák, mikor eltörték a pálczát az elítélt felett, majd egy római imperátor gesztusával intett Péchynek:

- Szállj le! Eresz fel engem!

E pillanatban a Tisza csontos keze nehezedett a vállára.

- Legyen eszed, Gyula - szólt szeliden.

- Ejh, hagyj békét - felelte nyersen.

- Hát mit akarsz csinálni?

- Meg akarom nektek mutatni, hogy nemcsak a király csaphat el minisztereket, de a szuverén parlament is. (A dühtől remegve fordult ismét a megriadt Péchy felé.) Eressz fel!

- Lehetlent kívánsz - jegyezte meg Tisza nyugodtan. - Nem engedi az elnöki gyakorlat. Hiszen tudnod kell, hogy egyugyanazon beszéd tartama alatt nem történhetik elnökváltozás. Meg kell várnod az új szónokot. Hiszen addig, míg Vidlicskay beszél, ugyis hiába ülnél ott, nem tehetnél semmi elnöki enuncziációt.

No ezt be kellett látni, ebben Tiszának igaza van, Péchy hálásan bólingatott hosszukás fejével, Horváth megadta magát: «Jó, majd aztán», a nagy taktikus pedig csendesen sántikált vissza a helyére és most már minden figyelem Vidlicskay felé fordult. Szent Isten, micsoda érdekes ember lett az öregből egyszerre! Ki hitte volna még egy negyed órával azelőtt? Sok nagy beszéd hangzott el e falak közt, de még érdekesebb sohasem. Mintha országok sorsa állna rajta; a lenni vagy nem lenni kérdése most, hogy sokáig beszél-e Vidlicskay bácsi. Jaj, csak abba ne hagyja valahogy. Mélységes csöndben csengtek-bongtak a frázisai, még talán a szívek verése is elállt. Ravasz wipperek éles szemekkel figyelték, hogy sok jegyzet van-e még előtte. Az ellenzék sincs fából, csakhamar kiszimatolta a helyzetet s a közvetlen környezetéből emelkedének hangok. Eláll! Elég volt! A háta mögött ülők közül egyik-másik meghúzogatta a kabátját: «Végezd be már, bátyám, végezd be». De a kormánypárt se rest, s elkezd

potyogtatni a «Helyes»-eket, «Úgy van, úgy!», «Nagyon szép!», «Igaz van!», «Halljuk, halljuk! Pompásan beszél!» Pedig ugyancsak pocskondiázza a közösügyeket, szidja a kormányférfiakat, az átkozott kétfejű sast, nemzetünk megrontóját, dicsérvén ezek ellenében a madárvilágból a gólyát és a fecskét, melyeknek ott kellene lenniök minden miniszter szobájában és minden állami okmányon lefestve, mint a legokosabb állatoknak, a kik többet tudnak, mint a miniszterek, mert tudják, hogy mikor kell jönniök és mikor kell elmenniök. (Zajos, hosszantartó tetszés és helyeslés a jobboldalon.)

A szélbali szomszédság még ugyan mindig kellemetlenkedett az öreg úrnak, de ő észre se vette, a hogy a verekedő katona nem tudja a saját vére ömlését; eleinte konfundálódott egy kicsit, hogy a háta mögül nógatják leülésre, de talán incselkedő mamelukok ülték körül, később a beállott templomi csönd (méznél is édesebb szájkenőcs a szónoknak) megdagasztotta szívét, emelgette a lelkét s húzta ki, mint a langyos eső a füveket a földből, koponyájából a gondolatokat. Hát még mikor helyeslésekbe tört ki a kormánytábor! Egyszerre se látott, se hallott s nem érzett egyebet, csak a megdicsőülést, mintha mennyei mannát szürcsölne s illatos tömjénfüst csiklandozná az orrát, tudatára jött, hogy ő nagy szónok s fenomenális sikert arat, hogy a mi még egyetlen szónoknak sem sikerült, mióta a parlament megvan, lelkének kiharadt szikráival végre hát átmelegítette, megolvasztotta az ellenséges tábor... röpült, röpült csodamódra kinőtt szárnyaival - és röpült volna még tovább is, ha a terem ajtaja meg nem nyílik hirtelen...

A terem ajtaja azonban megnyílt s a fényes szónoki illúzióknak össze kellett omlania, - mert az ajtón belépett egy teremtiszt s átnyújtott Horváth Gyulának tizenkét kitöltetlen vasúti jegyet. Lóhalálában hozta egy osztálytanácsos Barosztól.

Horváth Gyula meglegedetten morzsolta a bajuszát és elmosolyodott. Mindenki föllélekzett. A veszedelmes felhő elvonult a haza egéről. A nap benevetett az üvegburán át, a wipperek letörülték homlokaikról a kínos verejtéket, a Ház pedig egy pillanat alatt visszaigazította magát a szürke hétköznapiágba és nem hallgatta többé Vidlicskayt.

Így ért véget az akkori idők egyetlen parlamenti konfliktusa, a nélkül, hogy a lapok csak egy betűt is tudtak volna róla. Ám a zártabb politikai körökben azontul is sok sopánkodás, panasz esett, mily szerencsétlenség, hogy a házelnöknek semmi tekintélye nincs, oszthatlanul Tiszánál van az egész. Egyéb baja még akkor nem volt az országnak. Szép idők voltak ezek, kár hogy elmultak. Velük elmúlt Tisza is és azóta vándorútra indult a tekintély. Jár, bolyong szanaszét a parlamentben, eljut Péterhez, Pálhoz, de ismét fölszedi sátorfáját s megy-megy, mint valami elátkozott peregrinus, boldoghoz, boldogtalanhoz, pártokhoz, csoportokhoz, stréberekhez, szájhősökhöz, intrikusokhoz, mintha igazi helyét, igazi gazdáját meg nem találná; hol itt, hol ott bukkan föl, néha valóságos meglepetést keltve, miként juthatott ide vagy oda, megy-megy vaktában, míg egyszer csak ki talál valahogy tévedni a nyitott parlamenti kapun és soha oda vissza nem tér többé senkihez.

A T. HÁZBÓL.

Az öreg krónikás, ki huszonöt év előtt kezdte e rovatot fiatal fejjel s végigtobzódott tollával három emberöltőt, látott letűnni szereplő nagyságokat és kiemelkedő zavaros vizekből közönséges szürke alakokat, az öreg krónikás, a ki rajzolt felhős időket vigasztaló hangon, verőfényes napokat pajkos kedvvel, a ki megjósolta nektek Tisza Istvánban, hogy vigyázzatok a koppantóra, mert az utolsó gyertyaszál világít, s a ki végre abbahagyta a rovatot mint megunt játékot, most megint fölveszi reszkető kezével a tollat, talán utoljára, hogy a legutolsó könnyet ő sírja rá a t. Ház úgynevezett szőnyegére.

Mert a Ház szőnyegén sok minden volt egy negyedszázad óta, de olyan szomorú tárgy még egyszer sem, mint most: magának a t. Háznak kivégeztetése.

Mily megmagyarázhatatlan esemény! Nemzet még így szabadságát sohasem vesztette el, hogy alkotmányos háztartását, fölszerelését apránként maga dobálja ki a szemétre.

Sok romban hever már. Most végre a császár is pusztítani kezd, ő töreti össze a parlamentet...

Szürke, piszkos köd gömörödik a Duna fölött. A nap bujkálva jár az égen a felhők közt. Az országház előtti tér olyannak fest, mint egy pihenő tábor. A bejárat előtti mezőt huszárság lepi el. A legénység leszállván a nyeregről, a lova mellett ácsorog. Az igazságügyi minisztérium palotája mellett féloldalt egy század honvédség sorakozik. A palota falánál a rendőrség fegyverei csillognak. Zordon, mogorva csönd borul a téli tájképre. Csak a fiakkerek robogása hallik, melyeken a képviselők és a főrendek érkeznek s egy-egy huszárló nyerítése szakítja meg a csöndet.

A két lift alig győzi szállítani a képviselőket. Megjönnek sorba valamennyien, a betegek, a duzzogók, a későn kelők, s benépesül csakhamar a márványos tündérpalota, mely most már üres lesz és czéltalanul fogja magát a Duna tükrében bámulni, mint egy elátkozott kastély, - hol egy sipot kell megfújnia egyszer valami odatévelyedett királyfinak, hogy a kövek meg-
rázkódjanak, emberekké változzanak: «Jaj de sokáig aludtunk».

Itt vannak a nagy nemzeti dráma összes szereplői. Bánffy Dezső egy kicsit megfogyott és megszürkült, Andrássy Gyula gróf lehangolt s ajkszögleteibe egy keserű vonás lopta be magát, Tisza István gróf nyugodtan tárgyal hol ezzel, hol azzal a folyosón, hol lázas sürgés-forgás van. A vezéreket mindig egy csomó fontoskodó ember zaklatja sületlen hírekkel és ostoba kérdezősködéssel.

- Igaz-e, hogy nem Justh Gyula fog elnökölni? (Mintha az nem volna mindegy.) Ide jön-e Nyiri, vagy nem jön?

Olyan is van, a ki visszamegy Ádám-Évára.

- Hej bizony kár volt azt az ugrai levelet megírni.

Ember ember hátán tolong a folyosón. Egy nagy csoport veszi körül Széll Kálmánt, a ki hosszú idők óta először jelenik meg a Házban. Megpihent, megcsinosodott otthon, csak a homloka borongós. Mogorván, sötétén tart a terem felé Kossuth, mintha a végzet lépegetne. Tarka-barka tömegek hullámszerűen szerte keresztezők, átjárókon és mindenfelé. Csak minden tizedik képviselő. Ujságírók, vidéki nemes urak, szenzálok, ügyvédek és járdataposók lepik el a Ház helyiségeit, idehajtva a kíváncsiság által, a kik megéleljük Apponyit, ha mutatkozik. Pedig egyre mutatkozik. Ő az egyetlen talán e gyülekezésben, hol mindenkit többé-kevésbé feszélyez vagy nyom egy kényelmetlen gondolat, az aggodalomnak valamely szorongató érzése, a ki derült, megelégedett, mint egy nagy ártatlan gyermek, a ki eltekint minden egyébtől és csak az tetszik neki, hogy valami fontos történik, a miben ő is faktor.

Ezalatt az óramutató megy-megy kérlelhetetlenül és eléri a tizet. Felhangzik belülről élesen a csengettyűszó. Mindenki siet a terembe, a helyére. Odaül még egyszer, utoljára. Ki tudja, lesz-e még itt valaha? De mit ő! Hiszen ez még semmi se volna. A fantázia találgató démonjai még sötétebb régiókba is eltévedhetnek: ülnek-e még itt szabad ország képviselői valamikor?

Lassan-lassan elhelyezkedik az egész Ház. A nap kisüt egy perczre. Az ország címere elmosolyodik az elnöki katedra mögött. Oly édes, oly biztató most ez a bágyadt mosolygás, hogy szinte jól esik. Rakovszky István, a ki az elnöki székben ül, meglóbázza a Ház csengettyűjét, s templomi csönd támad a teremben.

Szemed végigsiklik a Ház tájékain. Nem ég itt harag a szemekben, hanem hideg méltóság. Nem tornyosodnak tarajos hullámok, egy nyugodt tenger benyomását teszi a Ház képe. Ilyen mélységes csönd szokott lenni a tengeren a hajókat tördelő viharok előtt.

Az elnök ünnepélyes hangon jelenti be, hogy a Házat rendőrség tartja megszállva.

- Gyalázat, szégyen! - kiáltják több oldalról.

Az elnök ezután felolvastatta a király levelét, melyben az elnapolt országgyűlést mára hívta össze. A Ház síri csöndben vette tudomásul.

Rakovszky jól beillett a szituációba. Félték tőle, hogy heves lesz, de mérsékelte magát. Hangját egy kissé fölemelte ezután, arcza szokatlan sápadtságot vett föl, csak a nagy szemei világoltak.

Elmondta, hogy Nyiri Sándor teljhatalmu királyi biztos két lepecsételt borítékot küldött két katonatiszt által az elnökségnek, melyekben állítólag királyi kéziratok vannak.

- Nem vagyunk kíváncsiak - szólt közbe balról valaki.

- E kéziratoknak a Házban való felolvastatását kérte az elnökségtől, - folytatá az elnök - vagy különben nyomban élni fog felhatalmazásával.

- Mit köhög a légy? - hangzott le a karzatról a famózus közbeszólás.

- Halljuk! Halljuk! - kiálták minden oldalról.

- Javaslom, - folytatá Rakovszky - hogy miután e kéziratokat nem a felelős minisztérium juttatta az elnökhöz, s miután Nyiri levelét se ellenjegyezte felelős miniszter és mert teljhatalmu királyi biztost mint közjogi faktort alkotmányunk nem ismer, sőt még teljhatalmu királyt sem, ne vegyük tudomásul a leveleket, hanem juttassuk vissza azokat felbontatlanul, a honnan jöttek.

Zajos helyeslés és taps hangzott fel erre a Ház összes vidékein.

- Kíván valaki hozzászokni?

Senki. Senki. Síri csönd állt be. Csak egyik haladóparti képviselő zsebkendője zizegett, a mint izzadó homlokát törülgette.

Most aztán Bolgár vette át az elnöklést, barátságosan megosztzkodván a történelmi pillanatokon Rakovszkyval, de már ő neki csak az a funkció jutott, hogy kitűzte a Ház jövő ülését a legközelebbi szerdára.

Így végződött a mai ülés egyhangú óvással (bajban egyek vagyunk, magyarok). Egészen az eddigi methodus szerint igazítottatott el a szomorú ügy. A császár azt hiheti, hogy fel vagyunk oszlatva, mi meg azt hihetjük, hogy nem vagyunk feloszlatva. A Ház tagjai, ha szabad ezt a szót használni, csaknem megelégedett hangulatban hagyták el a termet, - csak a karzat maradt bent állhatatosan, s kigyúlt a nemzeti zsoltosma az ajkakon, a Himnusz, és zugott-bugott ájtatosan, mint egy fönséges ima.

Ezalatt a kitóduló képviselőkkel szemben a folyosón egy katonatiszt, Fabriczius nevű ezredes csörtetett nagy sebbel-lobbal négy altiszttel gänsemarschban. Mélyen be voltak gombolkozva sűrű köpönyegeikbe s panganétjuk rémletes villogással verte a czombjaikat.

A katonák nem bírván áthatolni a tömegen, megálltak. A tiszt hátrafordult:

- Előre! - kiáltá türelmetlenül.

- Ime itt van a magyar vezényszó! - mondák a szabadelvűek.

A négy altiszt, áthatolván végre a tömegen, követte vezérét, ki egyenesen a tanácsterembe rontott, de ott már akkor egyetlen lélek se volt, csak az éneklő karzat.

Az ezredes ruganyos léptekkel szaladt fel a lépcsőkön, levette sapkáját s beállt az elnöki székbe. Az altisztek megálltak mögötte, mint négy gyertyaszál, a csákóikat a fejükön hagyva. Utánuk egy csomó zsidógyerek futott, azok viszont az altisztek mögött helyezkedtek el. Gyönyörű csoportozat volt ez így együtt.

A katonatiszt elővett egy iratot és olvasni kezdett. A karzat folyvást énekelt; elfogyván a Himnusz, a Kossuth-nótába kezdett, s ez így ment véges-végig. Az ezredes olvasott, egyre olvasott, zavartalanul olvasott. A Kossuth-nóta zengett, viharzott. De ez egy csöppet se zavarta az ezredest, még az a sötét cső se, mely rá volt irányozva a kakasülőről, a melylyel tudniillik egy fotografus operált a magasban, a zsidógyerekek pártfogása mellett, kik egyre figyelmeztették-nógatták a hadfiakat:

- Ne vessenek egy kicsit, vágjanak vigabb képet!

Mindezek ekképpen történvén, a Ház folyosói és egyéb helyiségei is kiürítettek rendőrök által s a nagy parlamenti palota kapui déltájra bezárattak és spanyolviaszkkal bepecsételtettek ad normam főispáni lakások a vármegyeházákban.

A császár hát mégis okult valamit a multakon és, úgy látszik, tanult egyet-mást a koalíciótól. Hanem egy dolgot még talán jó volna megtanulni ezeken felül is.

Azt, hogy az alkotmány Ausztriában csak ruhája a népnek, leveti, felhúzza, befödja, kicseréli, megvasaltatja; a magyarnak azonban több az alkotmány. A magyarnak bunda az alkotmány; de olyan bunda, mint a medve bundája, hogy a testéhez van hozzánőve; ha azt lehúzzák róla, hát vagy rámegegy a medve is, vagy pedig felbőg és szörnyű nagyot talál harapni.

ELŐSZÓ

vagy

miért gondolom ezt a mesegyűjteményt hasznosnak?

Sajnos, a világon semmi se állandó; még az igazságok is csak ideiglenesek. Ép úgy megeszi őket az idő, mint a vasat a rozsdá. I. István király pl. azt hirdette, hogy az egynyelvű országok törékenyek. Ez akkor igaz volt, beözönlő idegennyelvű tudós férfiak és hittérítők útját kellett egyengetni. Ha ma támadna fel, alkalmasint igen csodálkoznék, hogy a sok pap, a kiket kreált, mind megvan most is, hanem az igazsága, a mit mondott, az már emeletes bolondsággá változott.

Ugyancsak így avult el az a másik igazság, mely szinte beleedződött a magyar koponyákba, hogy «a mennyi nyelvet tudsz, annyi embert érsz», mert annyi különféle emberfajhoz szólhatsz. No hát ez se igaz már. Sőt ellenkezőleg. Egyetlen nyelv titkaiba kell belehatolnod, zamatját, édességét, bűbáját fölszívnod, hogy a szavadat sokféle népek meghallják. Tolstoj oroszul szól a földgolyóbis minden népeihez, Anatole France francziául, Kipling angolul, s még mi szegény magyaroknak is, a kiknek a nyelvéhez nincs szokva semmi európai faj, messze kihallatszik a magyar szavunk, ha szépségének minden himporával, színpompájának teljével ejtjük.

- Hát biz ez igaz lehet, - fogja mondani az olvasó, - de miért ne volna hasznos még a mellett más nyelveket is tudni? A több mégis csak több.

Bizony nem tudom én. Hiszen talán hasznos több nyelvet tudni, de ez még nincs eldöntve. Mert az anyai nyelv valóságos szeretője annak, a kit megigézett s attól tartok, hogy csak azelőtt veti le a ruháit, annak mutatja meg titkos bájait, édes szépségét, a ki csak ő előtte térdepel és nem húz másokhoz.

E fölött azonban nem kívánatos vitatkozni, maradjon nyitva ez a kérdés. Inkább csak azt kell kiemelni, hogy a magyar nyelv még a gyermekkorát éli. Most van a legkritikusabb fejlődési korszaka, s mint a gyöngye plántát, mindenféle veszedelem fenyegeti. Még csak jó volt, míg egy pár száz évig a német kultúra irtotta, mert a ködmönszagtól meghátrált, mint az ördög a szenteltvíztől. A falusi parasztnál megmaradt a nyelv nyersen, a maga őserében, míg egyszer az úriosztály, mely mindent elszedett a paraszttól, de a legbecsesebbjét nála hagyta, utána nyult, s szépen megosztokodtak a feladatokon. A paraszt továbbra is művelte a földet, melyet a nemes úr a kardjával megőrzött, az úr pedig művelni kezdte a nyelvet, melyet a paraszt őrzött meg neki.

Hát nem is volt addig semmi nagyobb baj; a veszedelem most kezdődik, mikor a német kultúra helyett magának a magyar nyelvnek mindenféle betegségei fenyegetik: a *kuriális* (hivatalos) *nyelv*, a miszerintek, minekutánák, a tatik-tetikek idétlen sisera hada, a *tanügyi nyelvezet* nyakatekert, izetlen és színtelen sablonjai, az *ujságok* magyartalan, pongyola nyelve és szókötése, mely gyorsan ragad a magyar koponyákhoz, mint a csiriz, s mindenkülön a lipótvárosi magyar nyelv, melynek utálatos kiszólásai, formái poloskaszaporasággal teremnek a zsúrokon. Ehhez járul a szónoklati nyelv a tisztelt Házban, melyből hiányzik a magyar nyelv lelke, csontja, veleje, muzsikája; a helyett fakó frázisok, elcsépelt, szürke szólamok nyikorognak szénásvillával összehányt sorrendben a honatyai ajkáról. Oh, szegény magyar nyelv, de silány volnál, ha nem láttuk volna szépségeidet egyebütt. E szegény emberek csak úgy építik az ő beszédeiket, mint a gyerekek a házakat a skatulyáikból előszedett készenálló építőkövekből. Azzal a különbséggel mégis, hogy a gyerekek mindenike külön építőskatulyát használ, holott az egész parlamentnek csak egy szóskatulyája van.

Mennyire jellemző, mikor megszólal Eötvös Károly s tódulnak be a folyosóról a társai, s a mint hallgatják, hallgatják, fel-felhangzik innen is, onnan is az elismerés:

- Jól tud magyarul.

És ez a megjegyzés annyira ismertető jelzője Eötvösnek, mint Kinizsinek, hogy malomkövet hempergetett, Lehelnek, hogy jól fújta a kürtjét, Botondnak, hogy buzogányával beverte a bizánczi kaput. Jól tud magyarul - vagyis, hogy a többi mind nem tud jól magyarul.

Ebből aztán láthatjuk feleym mic vogmuc! Képzeljék el az angol, francia, vagy a német parlamentet, hogy ott valaki azért csodálna meg egy szónokot, mert jól tud angolul vagy francziául, illetőleg németül. Hiszen francziául minden művelt francia jól tud, a ki a kamarában ki meri a száját tátani.

Nálunk azonban, fájdalom, még az írói művészet termékeinek birálatánál is gyakran olvassuk, mint nagy érdemet, hogy az illető regény, vagy más költői mű «jó magyarsággal» van írva. A mi épen olyanformán fest, mintha az útlevelekben a személyleírasi rubrikában mint különös ismertetőjel volna feltüntetve, hogy az utasnak *mind a két szeme megvan* - vagyis hivatalos nyelven: «mind a két szeme jelen van». De ez persze csak a félszeműek országában lenne helyénvaló.

Ennyi veszedelem között, mely a magyar nyelvet, mint a nemes szőlővenyigét ellepi, akaratlanul is felmerül az aggodalom, nem fog-e lassan-lassan elcsenevészedni az a törekvés, miképen kellene zamatos voltában, egészséges szinpompájával megőrizni, s a mint eddig birták egyes kiváltságosak, birnák ezentúl egész nemzedékek, s adnák át teljes üdeségében idők végeiglen új és új emberöltőknek.

Ez volna ám a dicső munka, de hol fogjuk meg? Mit kellene tenni, hogy így legyen?

Az irodalom legyen az az iskola, a honnan mindez szétárad? Nem. Mire Aranyig, Jókaiig vergődik az ifjúság értelme, akkorra már minden egyesnek megvan a saját nyelvi strukturája, melyen csak kevésbé változtatnak vagy csiszolnak az írói remek. A ki nem tud egy szót sem magyarul, az még beszélhet egykor épkézláb szines magyar nyelven, de a ki már beszél pongyolán, szürkén, az sohase lesz zamatos, mint a hogy nehezebben tanul meg szépen írni, a kinek már megvan a maga egyéni írása, mint a ki még nem birkózott a betűvetéssel.

Hitem szerint ezt a nagy feladatot csak egy ember oldhatja meg sikeresen, s ez Makszus bácsi. Ez a vándor öreg apóka, a ki köd előtte, köd utána, mindenütt megfordul, a hol apró magyar gyerekek vannak. Piros orczája van, hidegtől kimarva, szép kék szemei telesteli mosolylyal, nagy fehér szakáll, meglehet, kenderből, bekopogtat koronként minden háznál, beszél a nagyapával, a kinél még öregebb, ránczosabb, vagy az «édesekekkel», a kinnél okosabb, tapasztaltabb.

Honnan jön? Isten tudja. Hiszen hol az operencián innen van, hol az operencián túl s hegyről-hegyre lépeget nagy csizmájával. Mikor jön? Hát mikor a mesekolláció már végkép elfogyott, mikor a kicsinyek mesemondásért zaklatják az öregeket, akkor azok rendesen így szólnak:

- Kifogytak a mesék. Várjatok türelemmel, míg majd újakat hoz Makszus bácsi.

Makszus bácsit senki sem látta, az is valami rejtélyes, hogy mikép adja át a meséket, elmondja-e, vagy csak beleheli a fejekbe? Azt lehetne mondani, hogy talán nem is él már Makszus bácsi. De ezt a föltevést legott megczáfolja az, hogy a meséi még folyton szaporodnak. Dickens meghalt, Jókai meghalt, tehát nem terem több Dickens- vagy Jókai-regény. De a Makszus bácsi meséiben fel-felbukkannak újak és újak, tehát okvetlenül él Makszus bácsi. Élt ezer év előtt és él ma is. Mert különben ki az ördögnek fejében rajzana ki az a sok új

mese folyton és folyton s mindenikből a Makszus bácsi hangja cseng ki, s az ő lelke, az ő világa, az ő észjárása reszket azokon.

Hát az jutott nekünk eszünkbe, hogy egy nagy gyűjteménybe szedjük össze ezeket a meséket, s hogy mint a Kolumbus tojása, igen egyszerű a nagy nemzeti feladat, mely következményeiben óriási horderővel bír; ezeket a meséket kell felolvasni a fejlődésnek induló gyermek előtt a divatos németből, angolból fordított versikés- és meséskönyvek helyett, melyek a szép kivitelű képek miatt kapósak az úri gyermekszobákban. Ezeken a meséken aludjanak el esténként gyermekeink s folytassák tovább álmaikban a királyfiak csodálatos kalandjait. A nemzeti lélek (mert Makszus bácsi képviseli a nemzetet talán még előbből is, mintsem Ázsiából kijöttünk) összeolvad a gyermek viaszlagyságú lelkével s egy darabbá keményedik az övével, a fülén keresztül szűrődik be szinte észrevétlenül a magyar nyelv fölséges muzsikája, s hamisítatlan elevensége, koloritja. Megtermékenyítik remek formái, erőtől duzzadó képei, melyek, mint az őserdők flórája, ámulatba ejtik az idegent, ha izléssel vannak megválogatva bokrétaiba. Semmi se bizonyosabb e módszer mellett, mint az, hogy ezren és ezren hatolnak be a magyar nyelv szépségébe, s megjön az idő, a mikor a Házban is jól fognak beszélni magyarul s megmosolyogják a mai generációt, mely jó szónokoknak tartott olyanokat, a kik a magyar nyelv tündérével semmi viszonyban nem állottak, a mikor lehetlenné válik a lipótvárosi nyelvújítás és beadja derekát úgy a tanügyi, mint a kuriális nyelv. Mily isteni perspektíva nyílnék meg ezzel. Rosszul a végén már csak a Tudományos Akadémia fog írni.

E mesegyűjteménynek egyetlen gyermekes családban sem szabad hiányoznia. S ez egyszer nem frázis és nem önreklám. Több nevelő ereje van annak, mint az önképzőköröknek, irodalmi olvasmányoknak és gyakorlatoknak összevéve. A mit Jancsika meg nem tanult, sohase fogja többé János tudni. A magyar mesékből hiszen eddig is voltak gyűjtemények, semmi nagy dolgot nem csináltunk, sőt ezek a mesék, egy kettőnek kivételével (melyet magam gyűjtöttem) mind megvannak más gyűjteményekben, és pedig jobban vannak meg, vagyis a Makszus apó közvetlen előadásában, hogy úgy mondjam, szőröstül-bőröstül nyersen, az illető vidék dialektusában, paraszti ornamentikájával, a mi az etnografusnak többet ér. Én voltaképpen csak kölcsön vettem ezeket a meséket azokból a gyűjteményekből, a hol a folklore jegyében méltó helyet foglalnak, kölcsön vettem, specziálisan arra a célra (melyet én mindennél előbrevalónak tartok), hogy a magyar gyerekekbe belemeséljük azt az Istentől csöppentett igazi magyar nyelvet, mely díszfoglalatja lesz mindannak az egyébként, a mit még ezentúl tudni fognak.

Nekem természetesen nem kellett sem a palócz, sem a göcseji, sem a csángó dialektus, még kevésbé a mese olyan fordulatai, melyek tiz-húsz másik mesében is megvannak (mert ilyen egyformasággal csak elúnatnám a gyerekkel a könyvet), lehetőleg ritkítottam a mese örökkön visszatérő czirádáit és ornamentikáját, és főleg tudván azt, hogy Makszus apó vén kutya, a kinek gyakran sikamlósra csúszik a nyelve, a mellett, hogy pompás jó szive van s királyokat farag a jólelkű emberekből s gyémánttal, arannyal teli zsákokat hemperget fantáziájában a szegények kunyhójába, mégis gyakran téved durvaságokba, illetlenségekbe és szemérem elleni kihágásokra. Hát ezeket én egyszerűen kioperáltam a mesékből s úgy adom át a gyermekeknek, hogy csak az van bent, a mi a néplélek elismerésére visz s a minnek vérré kell válni bennök.

A HAZUGSÁGOK ORSZÁGA.

Tekintedezs barátom Edön!

Mégis úgy cseppente hát, hogy Tóth János mig se főkapitány, - az pedig kár. De azért a koalíció mégis kiabál: «Ne félj Mátyás!», mint a hogy kiabálta enyim Mátyás, a ki volt egy szajkó.

Szolgabíró koromba hozta egy pörezskedő asszony gyerekeknek játszani.

- Mit tudja a szajkócska? - kérdeztem.

- Szépen tudja kiáltani, hogy: «Ne félj Mátyás!» - felelte szeginy asszony.

No let ere nagy örem, zaj, ingerkedézs, egisz nap hangzot portán, mikor a gyerekek hancuroztak: «Ne félj Mátyás!» Fejlődte azonban hanczurából katasztrófa. Macska elhatározot egyszer, hogy megrohanja Mátyást, uczu, hop, reá ugorja, szájába kapja és rohan vele, szajkó pedig vergődve szárnyaival czicza torkában, onnan is csak egyre aztat rikácsolja, biztatva maga magát: «Ne félj Mátyás! Ne félj Mátyás!»

A hajdukom Varecska Miso volt. Nagy számár volt, összecsap kezeit bámultában.

- Soha se nem hitem volna, - kiáltot fel - hogy a szajkó ily vitéz álat!

Ha természetrajzot írna, bizonyosan az oroslány melé helyezne. Nem állhattam szó nélkül:

- Hiszen fél az te marha, csak kiabálja ellenkezőt.

Emlékek ezekre most, mikor a koalíció is ilyeneket kiabálja és teszi magát, mintha minden jól menne, pedig ham, bent vanmár félig macska szájában - velünk együtt.

De eztet csak azért felhozok, mert két csodálatozs kérdézt, valóságos rébuszt tekintedezs barátom akarom kivilágosítani enyim élettapasztalatokból.

Az egyik: mért nem fél koalíció abszolutizmustól?

Ezt tudsz már. Ezt már megmagyarázta a szajkócska története.

A másik még különösebb, mondhatnám furcsább, hogy: *mért még most se nem haragxik ország koalícióra?*

Nehéz dió. Nyílt levelek szólják sok számárságról. Hazudják ki okosan, ki nem okosan. Szépen is tudnak hazudni. De erről egy kukkot se nem olvasok.

Hát ara is tud a vén Zebulon valamit. Ugyancsak teljhatalmu szolgabíró koromban nálunk Alsó-Kubinban (enyim székhely) a koali... (oh bolond eszem hol jár!) egy színész-trup hős darabot játszot és minthogy fölékesíteni kelet a hősöknek, magukat és termeiket, mindenfelé kölcsöneztek encset-bencset, cziczomát.

Volt nekünk akkoriban egy szép drága velencei tükörnk, nagy széles arany rámával, a feleségem nagyon szerette őtet, de én izs használtam, nem ugyan fésülködésre, mert én soha se nem fésülködtem tükörből, hanem mikor a pappal kártyáztunk, mindig úgy ültettem ő tisztelendőségét, hogy a tükörből rám vicsorogta minden kártyája, mikor gusztált.

Hát színészek elkérték ezt a tükört kölcsön, királi termet ékesíteni, és egy botost is kértek, a mit arany papirossal körülragasztva, XI. Lajos ő felsége viselt azon a bizonyos estén.

De képzeljél, mi történt? Hát az történt, hogy eltört. Inteligatur a tükör és nem a botos. Hogy mit csináltak vele, isten tud aztat. Leesett vagy belekönyökölt valaki? Összetörte valami

Fabritius vagy micsoda? Elig az hozzá, hogy az egész város tudott, csak mink nem. És szörnyülködte egész város, valamint ijeszgette komédiásokat:

- No lesz ne mulass. Jaj lesz annak, a ki aztat tens szolgabirónak bejelenti. Pani velkomozsna, szolgabiróné kiássa a szemit, tekintetezs szolgabiró (már hogy én) rádiktálja tizenkét solidost, vulgo pálcza-ütéseket. A tietek bőrötökre vigyázatok isten emberei! Velka parada bugye za to zrkalo! (Nagy parádé lesz azért a tükörért!)

Egész Alsó-Kubin várta a rettenetes kifejlődését katasztrófának, mint mikor várják a Vezuv kitörését. Szernyű lesz ez. Egész város reszkette (mert kutya gyerek voltam, barátom Edön in illo tempore).

Komédiások sorsot vetettek, mintha halálba mennének, ki viszi vissza tört tükört, s ki jelenti be hírét. Hárman vállaltak, három legvéznább, hogy ha lefejezek őket, hát ne sokat veszítsen hazai mivészet.

És most megint képzeljél, mi történt? Mert a csert (az ördög) vigyázza a maga embereire. Hát az történt, barátom Edön, hogy épen aznap reggel összevesztem feleségemmel, kedves Katkammal, vehemens volt szeginke, egy tejes köcsögöt vágta a fejembe.

Épen javában folyt patália előszobában, már akkurát a varkocsát akartam megfogni, mikor egyszerre, tip-top, léptek hallatszanak ambituson. Hop, egyszerre szétugrottunk, a hogy ilik jónevelésü uri emberekhez, asszony beszaladt maga szobájába, én szaladtam kanczeláriába s letörültem fejemről, szakálamról aludttej.

Mire kopogás ajtón, «herein» mondok s bejönnek sápadtan a színészek s remegő hangon referálja az egyik, hogy nagy baj van, hogy borzasztó szerencsétlenség történt s hogy előre is térdenállva könyöregik, hogy ne haragugyak.

- Mi történt? - kérdem fönséges magatartásban.

- Önhibánkon kívül történt - hebezték.

- De hát mi?

- Összetört a zrkalo, a tekintedezs urék tüköre.

- Chvala Bohu. Hála Istennek! - kiáltám élénken. (Hadd pukkadjon meg az asszony - gondoltam magamban titkon.) No ez derék (folytatám hangosan). Nem adok egy vak lóért.

S ezzel megveregtettem vállukat, mindeniknek adtam az övé agyarába egy kassai kurta szivart (nagyon kapitálisak voltak akkor) s aztán nyájasan eleresztetem őket.

- A mi történt, történt, én bizony nem bánom, én rám ez kevésé tartozik, hanem menjenek át az asszonyhoz, amice, tulajdonképen ez rá tartozza, mondjág meg neki is.

Csodálkoztak és a forczimeren át elkisértem őket és megvártam, mig bemennek. Aztán meglapultam ajtónál, fületem kulcslyukhoz nyomva. No most élvezek.

De mit gondolsz, mit tett az asszonyom, szegény megboldogult Katka a tragikus hirrel vis-á-vis? Felkiáltotta:

- Összetört a tükör? Mingyárt gondoltam! No ez ugyan történte nekem kapóra. Ugy kell, ugy kell! Hadd nyeljen az uram egy kis mérget... Hozzál fel az asztalra egy kis szilvóriumot, Ancsurka, az uraknak.

Még halottam a kredencz nyikorgását, a melyikben a szilvóriumot tartották, aztán elugrottam az ajtótul.

Igy lettem én okosabb. És te is, kedves barátom Edön, vonjál le magadnak, extrahálj ki bölcseséget második föltet kérdézsre, hogy mért nem haragxik ország még eddig koalícióra: mert mi se nem haraguttunk az eltört tükörért, csak mikor aztán kibékültünk, kezdte sirdogálni a Katka a kedves butora miatt, mikor nem láta honnan fésülni övé fejét és én vakartam enyim fejemet, mikor kelet szerezni új tükört - és már az volt se nem olyan *szép, se nem olyan nagy, se nem olyan masszív, mint az előbbi* (hanem a pap kártyáit az is csak mutatta valahogy). Ebben találász, a mit én a koalícióruul mondanék, ha szólnék, csakhogy én nem szólok, mert ha szólok, én se nem igazat mondanék, mivelhogy a hazugságok országában vagyunk és a mi hónak indulja is le a magasból, a levegőben átváltozza esőnek.

Higyjél te meg nekem aztat, hogy a Bach-beli abszolútizmus jobb volt, mert az legalább igaz volt, nem pedig ilyen, a ki belügyminiszteri engedéllyel más-más nevet fölveszi. Aztán mi-csoda ártatlan őszinte báránycsók világ volt az. A ki hivatalt vállalta, így szólt kicsinyre letöpörödve, mint bolha a varr alatt: «hat gyereke van, nincs mit ennem, el kelet tántorodnom, bocsásatok meg, szánjatok rajtam». Most pedig azt mond tekintedezs Csapó Lóránt barátom uram, hogy nincs ugyan hat gyereke, de a teljhatalmu királyi biztos nem engedi, hogy ne válaljon - ergo válalja hazafiui szeretetből, mint a hogy ugyanebből nem vállalja tekintedezs Beniczky Lajos barátom uram. A hazaszeretetre, az anyai emlére hivatkozik mind a kettő. De ilyen kétféle tej hogy jöhetett ki belőle? Aztán meg azért is jobb volt a régi abszolútizmus, mert legalább volt kire haragudni, csehekre, németekre, császárra. De mondd meg barátocskám, kire haragxol exempli causa most?

Birod-e kitalálni ebből a sok hazugságból, hogy kire haragudjál, mikor mindenki hazafiui szeretetből öli hazát?

Utcuncque, hozzád fordulok tekintedezs ország, hogy a hazugságok megölnek, rád ülnek, mint a penész és rozsdá. És a míg ezek tartanak, addig csak mindig megyünk-mendegélünk bajok felé beljebb-beljebb, nem hogy kikecsmeregnénk. Az első igaz szó lesz az első lépés kifelé. De most még minden uszkálja szürkeségben, káosz itt, káosz ott; hinár és hinár fölül, alul, semmi igaz, semmi valódi. Ráfogások, gonosz keresgélések, ki a hibás, hazug dialektika, kire kellene vizes lepedőt rávetni. Semmi se úgy van, a hogy látszik. Az se nem igaz, hogy abszolútizmus van, az se nem igaz, hogy abszolútizmus nem van. Az se nem igaz, hogy nyugodtak vagyunk, az se nem igaz, hogy nem vagyunk nyugodtak. Én legalább úgy nézek dolgokat, de úgy is fexenek, a hogy a tükör története mutatta. Csak egyetlen egy ember van ebben az országban, a ki komolyan gondolkodja és a ki minden melékgondolat nélkül fél az abszolútizmustól.

De az se nem lakja itt, hanem Bécsben. Mert az az egy ember a király.

Tallérossy Zebulon.

LÁTOGATÁSOM ROOSEVELTNÉL.

Hétfőn délután hat órakor, miután már én eltávoztam otthonról, telefonon jelezték a Hungária-szállodából a feleségemnek, hogy Rooseveltt látogatást óhajtana tenni nálam, mire feleségem visszafelelt, hogy már nem vagyok otthon. Az esti órákban a munkapárti klubba vetődvén, a szolgák Hengelmüller báró népszerű nagykövetségünk egy névjegyét adták át azzal a homályos üzenettel, hogy Rooseveltt találkozni óhajtana velem, miután a lakásomon nem lehetett, vagy a Park-klubban, vagy holnap este nyolcz órakor. A nagykövet tehát nem hítt meg engem hevenyészetten a Park-klubba ebédre, mint azt egy-két lap írta, még kevésbé igaz hát, hogy én meghívását visszautasítottam és a legkevésbé azzal az ízetlen megjegyzéssel, hogy nem szoktam olyan nagyurak közt lenni, mert előkelő társaságban voltam én akkor is (éppen négy királyt szorongattam a kezemben).

A látogatás ügyét tehát rendbehozván telefonon a volt elnök környezetével, tegnap pont nyolcz órakor este megjelentem Rooseveltt lakásán Kálmán fiammal, ki bírja az angol nyelvet s tolmácsul szolgáljon s kit görbe szemmel nézegettek a folyosón megjelent ujságíró-kollégák.

- Ki ez a fiatal ember? - kérdezték.

- A fiam, - feleltem.

- Csak nem akarja bevinni a volt elnökhöz?

- Sőt.

- Minek?

- Hát tudják, csak úgy a pompa végett. Ha az ember egy államfőhöz megy, annak az uniformisába öltözik, - tréfálkoztam velük. - Rooseveltt is a fiával van.

Mr. Rooseveltt megérkezvén a vasútról, egyenesen a fürdőkádban frissítette fel magát s ebben a perczen öltözködésével volt elfoglalva. Titkára egy piros-selyem bútorzatú szalónba vezetett, a hová két ujságíró is követett.

- Mindjárt itt lesz mr. Rooseveltt, - mondá a titkár. - És tudja-e, mit üzent? Hogy olyan szívesen látja önt, mint őt az édesanyja, mikor született.

Ezt az előleges czukorkát küldötte ki, mialatt öltözködött. Igazán kedves dolog. S a mint szopogattam a czukorkát, észrevettem, hogy az egyszersmind milyen finom és szellemes dolog, a mellett, hogy helyzetfestő. Hiszen csak az édesanya képes arra, hogy valakit szeressen, a kit még nem látott s a kivel, ha látja is, nem tud beszélni, se az vele.

Ha sohase hallottam volna is hírét Roosevelttnek, akkor is tisztában lettem volna vele, hogy a ki ezt a mondatot üzente ki nekem, jó koponya lehet. Sasszárnynak a suhogása ez.

De nincs már idő következtetéseket vonni. A két ujságíró hirtelen kirántja czeruzáját. Még semmi nesz, de ők már érzik, bizonyosan észrevettek valami távoli ajtónyílást s im csakugyan, szinte nesztelenül belép mister Rooseveltt, angolos vidámsággal s bizonyos ritmikus kecsességgel nyújtja felém mind a két kezét, hogy megrázza a kezemet és üdvözljön. Pillanatnyi zavar fog el. Magas, vállas, de arányos, imponáló alak áll előttem, csupa élet, csupa temperamentum. Sem a kedélyes Uncle Samra nem emlékeztet, sem angol fajtársára, a bikanyakú John Bull-ra és mégis egyszerre úgy tűnik elő, mintha ez az ember volna a teljes megszemélyesítője a hatalmas Amerikának, mely kitalálta, hogy a hatalmi pompa még fokozható az egyszerűséggel. Csak hirtelenszőke haja és bajusza húz a szász fajhoz. Szép és szabályos koponya ez, a kidudorodó homlokcsontok sokat gondolkozó emberre vallanak, a

villogó barna szemek azt mutatják, hogy belül folytonosan ég a tűz. Csupa élet és erő ez a Rooseveltnél. Erő és erő, végig erő. Meglátszik ez rajta és egészen fölösleges volna, ha valami egyéb allűrököt venne fel modorában, mint a természetes emberét. Hiszen már a lépésén meg lehet ismerni milliók közül, hogy ennek kell lenni Rooseveltnak.

A fiam szólt először; bocsánatot kért, hogy ő is eljött az apját kisegíteni.

Rooseveltnél rámosolygott kedvesen, megszorította a kezét és az újságírókra mutatott:

- Hiszen már én is gondoskodtam róla. Boldog vagyok, hogy ön eljött.

- Ha volt bátorságom, - feleltem - diákkoromban kiállani a professzoraim elé, nem tudva az idegen nyelvi feladatokat, úgy gondoltam, le kell most, öreg koromra, vonnom a konzekvenciát s bátorságomnak kell lenni megjelenni a világ egyik legnagyobb embere előtt is, hogy vele beszélgessek.

Ezt is a fiam tolmácsolta. Rooseveltnél jóízűen kacagott, miközben fogai (ezeket figyeltem meg legjobban, mert az enyimek közül éppen sajgott az egyik) szinte tündököltek a fehérségtől, kezeit mellén összetette s megjegyzé, hogy az ő honfitársai sem szeretik a nyelveket tanulni, majd így folytatta:

- Olvastam az ön regényét, a Szent Péter esernyőjét s mondhatom, azóta ön az én kedvenc író. Rooseveltnél asszony adta kezembe egy nap a könyvet: Olvasd el ezt, - mondá - ez valami neked való. S elolvastam egy lélekzetre, aztán újra és újra elővettem a szebb helyeket.

- Volt tudomásom róla, - feleltem.

- Hogy-hogy?

- Hja, a mit a «Fehér Ház»-ban csinálnak, annak messze elmegy a híre. Apponyi gróf beszélt el nekem, mikor Amerikából megjött.

- Kerestem a könyvkereskedőknél azóta több könyvét, de alig találtam valamit.

Megigértem, hogy a mi nálam megvan, megküldöm neki.

Arcának minden porcikája beszél. Sohase láttam ilyen arcot. Minden rezgést felfog s milliárd különféle hullámvonal képződik rajta minden egyes gondolatnál. Azt hiszem, magáról erről az arcáról meg lehetne tanulni angolul (persze, sok időbe kerülne).

Lassan, nyugodtan hangsúlyozva, mintegy nyomtatás alá beszél. Államfői mivoltát csak ezen érezni némileg. Megszokta, hogy vagy diktál (az írnokainak), vagy sztenografálják (az újságírók). Úgy van vele, mint a lovas katonatiszt, civiltben is meglátszik járásán, hogy kardot viselt, a képzeletbeli kardnak ki-kitéreget a lábával. Társalgása a diktálás és kijelentések közepén mozog, melyet mint a kísérő muzsika, követnek formás, kerekded mozdulatai. S hogy tud beszélni! Mily magaslatról nézi a dolgokat, szinte szédítő s milyen könnyedén jár ő ott fenn. Nem röpül fel túlságosan, mint Carlyle, nem jár a felhők között, de mondanivalóját mindig a gráciák öltöztetik. Angol nyelvű államférfi Sheridan óta nem beszélt olyan színesen, mint ő. Nem csoda, hogy bálványozzák odahaza.

De a legnagyobb varázsa az ő tiszta, nyílt tekintete. Mintha őt, a csillagos lobogó első fiát, a nap szoptatta volna s annak a melege, tisztasága sugároznék szavaiból, tetteiből. Hogy mindez a melegség egy diplomata megvesztegető charmeja-e pusztán Rooseveltnél, vagy pedig a szívjószág inkarnációja, azt természetesen nehéz eldönteni oly csekély idő alatt, mint a mennyi nekem vele lenni a sorstól adatott. De az bizonyos, hogy mindent összevéve, az ember nem érzi azt a csalódást, a melyen mindenki át szokott menni egyszer az életben, mikor az első nem hermelines palástú királyt látja a valóságban, sőt ellenkezőleg, úgy érzi, hogy az amerikai státusok elnöke csak ilyen lehet.

Beszélgetésünk ideje alatt szorosan megmaradt az irodalomnál. Elmondta, kik a kedvenc írói. Tolsztojt, Gogolyt említette, Karenina Annát és Bulyiba Tarast. Sienkieviczet is ösmeri. Jellemző, hogy angol és francia írot nem említett. Úgy látszik, Amerikában is az orosz írók dominálnak. Jókaitól is olvasott, úgymond, néhány kötetet.

- Fordításban sok elvész az eredeti zamatból, - jegyeztem meg.
- Jókaiból igen, de önből semmi se vész el. Kitünő fordítás volt. Ki fordította?
- Bizonyos Worswick kisasszony.
- Miért nem fordít szorgalmasabban?
- Férjhez ment s vége az angol karriéremnek.

Újra visszatért a regényhez s bámulatraméltó memóriával szólott egyes alakokról; milyen pompásan mulatott a bábaszéki intelligencia leírásánál, különösen a tanító rajzát nem bírja felejteni, általában a zólyom-megyei alakokat s olyan részleteket hozott fel, hogy azokra már magam sem emlékeztem. Megjegyezte, hogy ez a könyv adta neki az első impulzust, hogy megnézi ezeket az embereket.

Panaszkodtam, hogy nálunk a legmagasabb helyeken nincsenek annyi előszeretettel az irodalom iránt, mint Rooseveltt úr s néha bizony az írónak nevét sem ismerik.

- Hja, nálunk is van sok író, a kiket én nem ismerem.

Két újságíró-kollégám lepkekönyvedséggel, úgyszólván karikacsapásra fordította át a Mr. Rooseveltt szavait, de én sehogy sem birtam ebbe a helyzetbe beleszokni. Volt bajuk velem. Zsenirozott a bolond helyzet is, hogy a volt elnököt, a kit én quasi uralkodónak néztem, per Rooseveltt úr titulálják, engem pedig tiszteletteljesen nagyságos úrnak szólítanak, azután pedig egész végig, hosszan ki akartam fejezni, a mit mondandó voltam.

Rooseveltt úr váltig meg akart állítani.

- Ne mondja kérem végig, Mr. Mikszáth. Álljunk meg az egyes mondatnál, hogy én is felelhessek. Hisz akkor nem beszélhetünk, ha ön mindjárt teljes egészre akar valamit kifejezni.

Beláttam, hiszen beláttam, de mint a guruló szekér, nem birtam a kellő helyeken megállni. Hiába: szokni kell a tolmácscsal való gondolkozásmódhoz is.

Újra meg újra biztatott a volt elnök, előszedve minden kényeztető udvariasságát.

- Csak lassan, lassan, apródonként. Nem akarok egy szót sem elveszíteni abból, a mit mond.

Bizony, csak mégsem sikerült az nekem (nem lesz énbőlőlem soha jó köztársasági elnök), sőt még jobban átment a diskurzus olyanforma alakzatba (az én hibám folytán), mintha Rooseveltt mondana egy rövid toasztot, aztán én mondanék egy hosszú toasztot s megint ő egy rövidet s így véges-végig toasztok, dialógok helyett. Mikor arra fordult a szó, hogy mit írok most, mondtam, hogy egy közjogi regényt írok, mely Amerikában kezdődik.

Rooseveltt félreértette, hogy az amerikai közjogról írok most könyvet s néhány szóval le akart erről a háladatlan feladatról beszélni.

- Az otthoni tudósoknak is nagyon nehéz az és bizony sok botlást csinálnak. Kár, ha ön nem marad meg a genreja mellett.

De az idő előrehaladt volt s mr. Rooseveltt nyilván már inkább gondolt arra, hogy a miniszterelnöki palotában erősen csörömpölnek a terítő szolgák a kanalakkal és késekkel, felálltam tehát és búcsút vettem a szeretetreméltó férfiútól, kinek a nagyság nem szállt a fejébe s ki nekem ezt a szép félórát szerezte.

Nálamnál csak még a két ujságíró örült jobban, megköszönve irántam tanúsított szívességüket, ujjongva, szinte tánczolva kísértek le a folyosón a kedves jó fiúk, mintha őket érte volna a szerencse, szokott nagyításukkal hangoztatták:

- Még így nem fogadott Rooseveltt eleven embert.

HADI KÉSZÜLŐDÉSEK.

Egy hírlapíró társam, *Zuboly*, volt nálam tegnapelőtt megintervjuolni az Ujságíró Egyesület Almanachja számára, hogy mi a nézetem a legifjabb írói nemzedék mozgalmáról? Három okom volt nem felelni.

Az egyik az, hogy egyáltalában nem tudom, van-e valami írói mozgalom.

A másik, hogy ennél fogva nincs is róla semmi nézetem.

A harmadik, hogy nemrég egy kirohanást tettem az intervjulók ellen s elvül mondtam ki magamra nézve nem felelni.

Némi kapacitálások és rábeszélések után mind a mellett kompromisszumra léptünk *Zuboly*-lyal, hogy jól van, mégis felelek elveim teljes épségben tartásával és az *Az Ujság*-on keresztül.

Őszintén megvallom, főleg az ingerelt, hogy hadi dolgokba szólhatok bele. Hiszen már az is némi vitézség. Tehát a legújabb írói nemzedék mozgolódik. Ah, milyen kedves dolog, éppen mikor már azt hittem, hogy a penész fog be mindnyájunkat. Csak a kis szárnyas lovacskákat sajnálom, a mint a nehéz ágyúkat vontatják nagy dübörgéssel a göröngyös Olympusra. De már mindegy. Előre! Azaz hogy hátra! Menjünk az időben hátrafelé, fussuk át a mult havi lapokat!

Csak szórványosan találtam egy-két nyomot a készülődésekről. Óvatos, körültekintő közlemények, ossziáni köd ül valamennyin. Egy referáda, egy kommuniké, penna helyett szondával írva. Továbbá egy kis cikk, mintha kecses formájú czirkáló csónak bocsátkoznék bizonytalan vizekre. Egyébként nem érezhető semmi lőporszag. Egy-egy gyanus szó villan meg a betűerdőben. Ni, egy lándzsa! Dehogy, - czáfolnak rá - egyszerű bádogszelence, melylyel botanizálnak. Hah, mi süvített a levegőben? Nem nyil volt ez az öregek melle irányában? Ördögöt, egy rigó füttyentett, ez az egész.

Szóval, a lapokból semmit se lehetett megtudni. Sejtteni iszen lehet valamit, de nem jobban, mint a mostani egyéb fegyverkezési hírekből, hogy lesz-e háború, vagy nem lesz.

Hanem hát ma már nem minden zár megnyitásához szükséges az illető zárnak a saját kulcsa. Ellenkezőleg. Ha az ember arról akar tudakozódni, mit főznek Budán, kérdezze meg Bécsben. Ha azt akarja tudni, mit csinál az Akadémia, tudakozódjék a *Fészek*-ben; ha pedig a Fészek szövökamrájába óhajt betekinteni, kérdezze az akadémikusokat, - ne higgye, hogy azok semmit se látnak.

Jó szerencse éppen, találkoztam tegnap egy csomó öregebb íróval s tényleg nem foly egyébről szó, mint az ifjúság készülődéseiről.

- Mit akarnak ők voltaképpen? - kérdeztem egy nyomozó falánkságával.

No erre aztán megindultak az aggodalmas észrevételek.

- Új irányt, új levegőt, új művészetet csinálnak, szóval valami mást az eddiginél.

(Nem mertem velük szembeszállni, csak úgy zárjelben, magamban dohogtam: No, ez helyes. Okosan teszik. Hiszen az egész világ ezen az állásponton van. A közönség is valami mást akar. Más ruhát, más élvezeteket, más könyveket, más formákat, más kormányt, más bútorokat, mert nincs megelégedve a világgal, de azért - és ez már következtetlenség - a másvilágra nem akar elmenni. Ebben az egyben konzervatív.)

- Mindent le akarnak rombolni.

(Ez a jó jel. Mert a kire az Isten rámerte az alkotási vágyat, szükségképpen rámerte a rombolásért is. A kettő együtt jár. Hiszen főképp azért akarhat valaki tökéletesebbet teremteni, hogy valami szerinte tökéletlent kiszorítson vele.)

- Aranyt akarják sutba dobni. Petőfi csak volt, de nem lesz. Jókait átadják az egereknek.

(No, attól nem kell tartani. A gyertya kiszorította a mécsest, a gyertyát a gáz, a gázt a villany, de a napgolyó még mindig tartja magát, pedig ő a legkevésbé modern világító-szerszám köztük.)

- Mindent fel akarnak fordítani.

(Bátrak a fiúk és egészségesek. A pegazusaik egy kis parazsat ettek s az játszik bennük. Nem kell mindjárt a vészjelzőhöz nyúlni. Hányszor hallja az ember a gyerekes családoknál, az egyik szüle idegesen kiált a másikra, gyereklábak dobaját, öreg bútorok recsegését hallva: «Csinálj valami rendet köztük, mert mindjárt felfordítják a házat.» Hallok ilyeket már ötven éve és sok ezer pezsgővérű gyereket ösmertem, de még egy felfordított házat se láttam. Végre is mindenki csak olyasvalamit fordíthat fel, a mi gyengébb nálánál. Azt pedig mért ne fordítaná fel? Legfeljebb a petróleum-lámpának hagyjon békét.)

Csakhogy azok a dohogások a pusztá levegőnek szóltak. Mert a lapokból a nagy óvatosság miatt, az öregebb írótól viszont a nagy túlzások miatt nem bírtam semmi okosat megtudni. Bizonyos csak az, hogy van egy szépírókból álló fiatal csoport, mely szép és nagyon biztató munkálkodást fejt ki. Ezek közt elvegyülve jelentékeny, sőt nagy talentumokat vélek felösmerni, a kiknek műveiben vannak bizonyos, hogy úgy mondjam, «újszerűségek». Nekem szokatlanok. De ha meggondolom, hogy egyszer valamikor sok minden szokatlan lehetett, a mi ma szép, - hát nem érdemes szóba se hozni. Mert vagy a közönség is rászokik, vagy pedig ők is leszoknak róla.

Mint mondom, ez az írói csoport tényleg ír. (Mert vannak írói csoportok, melyek nem írnak, mint vannak tollkések, melyekkel mindent csinálnak, csak tollat nem.) Azzal a kelléssel is rendelkezik a csoport, a mit Montecuccoli a háborúviseléshez szükségesnek tart. (A pénzt ehhez ugyanis a talentum, talentum és talentum jelenti.) De hogy háborús mozgalmak volnának, azt ugyan konstatálni nem lehet. Némi mozgások iszen észlelhetők, de én Istenem, az ember akkor is mozog, ha átfordul a másik oldalára aludni! Pedig most már mintegy fölbirizgálva, sajnálnám, ha nem volna az a mozgalom. Nem kell azt lehurrogni, ellenkezőleg, szítani kell. A stagnáció a posvány. A mozgás az élet, a friss víz, mely indul valahonnan és megy valahová, hol egyszer talán hajókat visz. Minden szellemi mozgalmából csak jó következhetik, a fiatal írókéből sem különben. Hogy összetörik az eddigi tekintélyeket? Csak a hamis tekintélyeket törhetik össze. Hogy végiggázolnak a mostani művészeti formákon? Az ördög vigye azokat a formákat, hadd gázoljanak. Ehhez végre született joguk van. Nem lehet telekjegyzőkönyvileg bekebelezni rájuk a régi formákat. Új talentumok kétségkívül legázolhatnak régi formákat s újakat hozhatnak be, de új formák nem gázolhatnak le régi talentumokat. Új szuverének a maguk képét verik rá a folyó pénzekre, de a régi szuverének arányaival szemben ezek is csak akkor érnek annyit, ha annyit nyomnak.

Korántsem zárkozom el az elől, hogy az irodalomra féltékenyen kell örködni. Hiszen már nincs is egyebünk, a mivel a világ elé állhatnánk. Mint egykor a mezítlábas Kecsvájó zulu király fején egy bokkrétás czilinder jelezte a civilizációra való készséget és alkalmatosságot, úgy a mi szerény, de aránylag nem jelentéktelen irodalmunk ad némi előkelő zománczot a nemzetnek. Csak azzal a különbséggel, hogy Kecsvájónál a czilinder volt az első jó és civilizált ruhadarab, a mit fölvetett, itt meg irodalmunk az utolsó jó ruhadarab, a mit még le nem vetettünk és a mi még el nem rongyolódott.

Féltetni kell, de csak egytől, az idegen befolyásoktól, melyek nemzeti karakterétől foszthatnák meg. Egyebekben hadd mozogjon a fiatalság, minden próbálkozás, birkózás, lárma és zaj csak jóleső elevenség a háznál. Igaz, hogy e közben ütnek is a fiúk (még pedig minket öregeket), de semmi az, hiszen a mi unokáink ők - és nem fáj az nagyon.

A mi különben az irodalom nemzeti jellegét illeti, azt sohasem a nagy talentumoktól kell féltetni, mert a nagy talentumok azért nagy talentumok, hogy ha nem fűrösztötték is őket egy teknőben a muzsák az úgynevezett nemzeti géniuszszal, annyit már okvetetlenül megtettek a fenséges porontyokkal, hogy az idegen szellem ragályossága ellen beoltották. Ezek a nem földszagú geniek nem képviselnek senkit, csak önmagukat s ha erejüknel fogva irányt adnak kortársaknak és utódoknak, működésükből lassankint annyi szívódik fel az irodalmi fejlődésbe, hogy utólag ők is megkapják a nemzeti patinát.

A nagy talentumok tehát nem lehetnek idegen szellem behozói. Ők az istenek kivételes ajándékai kedvencz népeik számára, de e népek műveltségének, szellemi erejének nem ők a mértföldmutatói. A közepes írók képviselik azt, mint az általános nivó kiszögellései. Shakespeare Angliának jutott a legjobb foglalatba, de születhetett volna történetesen (ha például a viselős anyja valami belgrádi kereskedőhöz megy férjhez) Szerbiában is. Mondjuk, ha mindazt megírja szerbül, a mit megírt, a szerb irodalom ennek daczára is felette szegényes lenne.

A hasonlat ugyan bohókás, mert a Gondviselésnek is van annyi esze, hogy nem pottyant kis vízbe czápát, de híven magyarázza a tételt, hogy mint szerb óriás a brit óriás sem használt volna nemzetének sokat, mert nem voltak közepes írók, a kik kisebb gyertyácskákkal világítsanak utána. Csak beállt volna megint a sötétség. Az irodalom nagyban és egészében a közepes írók kezében van, ezek tartják fenn jellegében és niveauján, meddő időszakokban, várván a megszületendő nagyokat, a kik csak ritkán jönnek és többnyire egyenként. A közepes írókra kell vigyázni, hogy szűkös időben be ne hozzák az idegen szellemet... szomorú proceszus, ha behozzák. Éppen az a lefolyása, a mi a czukorbetegségnek. Míg kevés czukortartalom jut a vérbe, nem lehet megérezni, sőt talán jó is, de ha eléri az ötven perczenetet, a test elfonnyad, vége, - nincs többé nemzeti irodalom.

Idáig érve, azon tünődöm, vajjon foglalkozzam-e még tovább is ezzel az állítólagos mozgalmal? Nem, én egy betűnyit se mozdulok többet. Hát bolond vagyok én? Hát mért keressem én az ellenséget rogyásig, mikor én úgy sem akarok verekedni?

Utána néztem a virtus okáért egy kicsit és nem találtam, punktum.

Nekem végre is csak Zuboly kollégával van dolgom s a hogy kiegészitem vele a cikk elején, épp úgy kiegészzem a végén. Ő ugyanis nemcsak mint szakértőt kérdezett ki erről a dologról, a melyről semmit sem tudok, de tetejébe még mint jóst is hallani kívánt, azzal a pótkérdéssel: lesz-e a fiatal nemzedék mozgalmának sikere?

Felelet: A mennyiben azok a törekvések olyan jelentékenyek, mint a kósza hírek verik (ámbar én azt hiszem, hogy azok ráfogások, vagy legalább túlzások), akkor nem lesz. Mert úgy gondolom, hogy régi formákat, régi bálványokat letörni, illetve a közönség ízlését megváltoztatni csak az irodalom terén vezető országok vezető írói képesek s azok se mindig.

I. Lajos alatt budai polgárok nekigyürköztek egyszer, mint a történelemből tudjuk s letették állásáról a római pápát. A végeredmény az lett, hogy a szent atya tovább is ott ült a Vatikánban, írta a brévétet, parancsolgatván urbi et orbi. És a budai polgárok mindössze azt tanulták meg, hogy a római pápát Rómában kell letenni, nem Budán.

MAGUKTÓL TÁMADT NOVELLÁK.

A Gondviselésben van poézis, s ez megnyugtató (mert a míg ő benne van, az emberekből sem halhat ki). Gyakran szó olyan dolgokat, hogy a legromantikusabb poéta is kapna rajtuk. Sőt ha magának nem jut eszébe, lop az íróktól kigondolt epizódokat s végig játszatja eleven emberekkel. E tekintetben nem kényes. Velem is megtette egy párszor. Egyszerű viszonzás, ha én most egy külön rovatban, mivelhogy én sem vagyok kényes, «Maguktól támadt novellák» czime alatt hébe-hóba följegyzem, a mit ő termel, dokumentálva a «Vasárnapi Ujság» olvasói előtt, hogy ha minden poéta meghalna is a világon, még mindég megmaradna a legnagyobb, a Gondviselés, a ki jogosulttá teszi a többiekét: hogy a míg ő ekként cselekszik, azok ekként álmodhassanak.

I. Egy asszonyt letartóztattak.

(Csevegés a magától nőtt novelláról.)

Rövid tizenegy sor tartalmú hír jelent meg a «Magyar Hirlap» csütörtöki számában. Jelentéktelen rendőri hír, - de az se itthoni, valamely francia lapból vándorolt idáig.

Ki kell szélesítenem a kurta rendőri hírt, hogy a szépségét megmutassam, mint a hogy az ember széthasítja a rózsabimbó zöld burokját s a benne összenyomott szirmokat szétpiszkálja, hogy virágnak látszassanak.

Norveilleben, egy francia faluban, beszüntették a régi temetőt, mert telkekre kellett a terület. Kitűzték a határnapot, a meddig mindenki elvitetheti a kedves halottját az új temetőbe, ha ott helyet vált, - ellenkező esetben egy közös gödörbe hányják be a csontokat.

Özvegy Gerard Máriának egy kis fia feküdt a temetőben, ki már huszonkét év előtt meghalt. Gerard anyó még mindig eljárógatott oda vasárnaponként sirdogálni s most villámcsapásként érte a hír, hogy a halottaknak felmondta a szállást az előljáróság s virágvasárnapig bezárólag el kell onnan takarodniok, mert gyarak fognak épülni a pihenő helyeiken.

Az anyó a kezeit tördelte, szidta a hatóságot és a gazdagokat, kik a halottaktól megirigyelték azt a kis földet, majd elhatározta, hogy kedves kis Jankóját (Gerard Jeant a halottak névjegyzéke szerint) az új temetőbe viteti. De ehhez pénz kell.

Hogy Gerardnének igaza lehetett, ezt másból is látom, s engedelmet kérek egy kis kitérésre.

E napokban küldte meg nekem dr. Szentkláray Jenő legújabb értékes művét, a temesvári születésű Brocky Károly híres festőművészről szóló biographiát. E könyvből tanultam meg, hogy a külföldön itt-ott igen drágák a sírok. Meg van itt említve, hogy Brocky a londoni Kensall-Green temetőben aluszsza örök álmát, Pontet Edvard barátja sírjában, ki őt oda vendégül meghívta és fogadta.

A külön sír ugyanis Londonban felette drága, rokonok, jóbarátok gyakran egy sírba temetkeznek, mint a sír tulajdonosának vendégei.

Érdekes esetet említ például Kropf Lajos, ezeket írván 1907 május 18-án kelt levelében: «Velem is megtörtént, hogy mikor egy barátom meghalt, özvegye felajánlotta nekem a sír egy harmad részét; mert három koporsóra van benne hely egymásra rakva. Az özvegy meghívott engem a maga és férje társaságába, ámbár én akkor már nős voltam és az özvegy gyakori látogatója volt családomnak.»

Csupán azért említem ezt az átkozott udvariasságot, hogy igazat adjak a sopánkodó Gerard anyónak, ki karácsony táján értesülvén a halottak kiköltöztetéséről, elhatározta, hogy virágvasárnapig lázas munkával megkeresi a szükséges pénzt kis Jankója számára.

Éjt-napot nem nézve, dolgozgatott, miközben mintegy önmagát biztatgatta:

- Jankó új sírt fog kapni, szép új sírt.

Mintha élne a Jankó és ő új mellényt vagy új sapkát ígérgetne neki. Törődik is már Jankó az új sírral!

Gerard anyó azonban öreg volt már és a szemei meggyengültek, a finomabb varrás nem állt többé a kezeügyében, mezei munka pedig nem volt télen (azt talán még bírta volna), következésképp nem tudta összehozni a kifizetés napig a szükséges összeget.

Mindamelletts megjelent a temetőben az utolsó órák egyikében. Egy nyihócz taligát húzott magával, melyre egy faláda volt helyezve.

- Kérem a fiamat! - mondá a temetőbiztosnak.

- Nem lehet, - felelte a temetőbiztos, - vagy fizesse ön meg az átszállítási költségeket és váltson új sírt, vagy pedig a közös sírba kell elhelyeznem a csontokat.

- Követelem a fiamat, - ismételte az anyóka sötéten. - A mi az enyim, azt az emberek el nem vehetik tőlem.

- Az emberek nem, de a föld. A nagy anya. Ő a földdé lett, - bizonykodott a temetőbiztos.

- Előbb volt az enyim.

- Ejh, hagyjon nekem békét. Mit akar velem? Nem én vettem el öntől, hanem az Isten. Rajta keresse.

- Erőszakkal vette el, miután előbb nekem adta. Hát miért vette el? Talán nem viseltem kellő gondját?

Addig-addig feleselt az asszony, hogy eltört a mécses, sírva fakadt s térdreborulva rimánkodott a temetőbiztosnak, engedje oda a fiát. A biztos elérékenyült és szemet húnyt a dologra. Hadd vigye szegény asszony. Hiszen úgy sem tehet mást, mint titkon elássa valahol, a hova eljárhat hozzá. Legfeljebb nem nyugszik szentelt földben. De bánja is azt a Jankó! És végre is nem lehetetlen (a papok se tudhatnak mindent), hátha ott is ráakad Gábiel arkangyal, mikor belefúj a trombitájába.

Szóval a temetőbiztos elfordult, úgy tett, mintha nem látna semmit s Gerard anyónak módot nyújtott, hogy a nyitott sír szétesett kis koporsójából átrakta gyöngéd kézzel a maradványokat a taligán levő ládába. Ez a keze. Ez a koponyácskája, ez a lábacska. Oh Istenem, mily szivettépő munka volt!

És köd előtte, köd utána, a temetőben nyüzsgő norveilleiek közül, kik ott a hozzátartozóik felől intézkedtek, vagy egyszerűen csak bámészkodtak, úgy eltűnt Gerard anyó, mint a füst. Hova lett, senki sem tudta. Csak napok múlva kezdték emlegetni s vádolták a temetőbiztos, hogy rendellenességet követett el, átadván a csontokat az asszonynak.

A plébános följelentette az esetet a hatóságnak, s a hatóság keresni kezdte Gerard anyót. Feleljen a törvény előtt, hova ásta el az 1884-ben elhalt Gerard Jeant?

A szegény asszony pedig sehova se ásta el az ő magzatját. Mert hiszen ő maga se tartozott többé sehova. Szülőfaluját, Norveillet ott kellett hagynia, csak vándorolt, egyre vándorolt a falvakban s vitte magával taligát vonva az ő Jankóját mindenüvé, mint azelőtt évtizedekkel,

mikor még napszámba járt: csakhogy akkor Jankó a kosárban ült, melyet a hátán czipelt, most pedig lakattal volt bezárva a talicskán levő ládába.

Így vándorolt faluról-falura, néhol munkát kapott, ott aztán megállapodott hetekig s meglegedett volt, mert a Jankója vele van.

Most karácsony hetében azonban szemet szűrt a rendőrbiztosnak a Páris melletti Boulogneban a talyiga, a láda és a jóképű öregasszony, minélfogva letartóztatta s börtönbe zárták.

A világ most tehát egy rövid hírben értesülhet róla, hogy a legtündöklőbb emberi erény, az anyai szeretet le van tartóztatva, - míg a bűnök szabadon járnak-kelnek.

II. A romantikus hős.

Párisi lapok ugyancsak sokat írnak most a Hasnitz lengyel gróf haláláról. Az elegáns Hasnitz gróf vagy tíz év előtt került Párisba s barátnői, szőkék és barnák, gondoskodtak róla, hogy mire Bülow kancellár elkészül a kisajátítási törvénnyel, Hasnitzban már ne okozhasson semmi kárt.

Minden úgy történt Hasnitz-czal is, mint a nagy gavallérokkal szokott történni. Erre külön chablonja van már a sorsnak.

Először a dominiumai hagyták el.

Azután elhagyta a fiatalsága.

Azután a szerencséje.

Azután a barátnője.

Azután az életkedve.

A klubban, a hova járt, a Boulevard des Capucins-ben igen sajnálták, különösen az keltette fel a részvétüket, hogy a barátnője elhagyta (sapristi, ez már nagy csapás). Kedves és végtelenül szeretetreméltó gentleman volt, tehát a barátjai megmaradtak (a mi pedig már nincs bent a sors chablonos reguláiban) s azon gondolkodtak, arról beszélgettek, hogyan lehetne rajta segíteni, a nélkül, hogy az érzékenységet próbára tennék. Épen egy ilyen tanakodás alkalmával toppant be a klubba egy este. Ruganyos volt és gondtalannak látszott, distingvált külsejéből finomság ragyogott ki, s méltóság, nemes nyugalom ömlött el varázslatosan vonzó egyéniségén.

Egyik barátja, a kivel épen először szóba állt, egy parthie écartére kérte fel. Hasnitz gróf meghajtotta magát. Ő sohasem szokott ellentmondani.

Leültek és játszottak. Hasnitz nyert, egyre nyert. Ha rossz kártyája jött, akkor is nyert, az ellenfeléé még rosszabb volt. Szeme fölsvillant. Egy halom arany és bankjegy állt már előtte. Ime, a bohó, pajkos szerencse! Hátha megint visszatérne hozzá, hátha, hátha...

Hatalmas remény éledt fel lelkében s az aranyhalom csak egyre nőtt és puffadt.

Most egyszerre egy harmadik klubtag közeledett feléjük, egy tisztos öreg marquis, hófehér hajjal, vidám mosolylyal, füttyre csucsorított ajkakkal. Ki hitte volna, hogy ez a halál követe?

Az öreg úr odaállt a Hasnitz partnerének a háta mögé s egy darabig nézvéen annak a játékát, fölkiáltott:

- Ejh, az ördögbe is, hisz maga nem tud játszani! Fogalma sincs. Haszontalanságra dobálja ki a tromfjait.

Hasnitz gróf szempillája egyet rezdült, letette erre a kártyáját. Sápadt volt, mint a kréta.

- Mindent értek, - mondá csendesen, fojtott hangon.

Felkelt és visszatolta az aranyhalmazt.

- Köszönöm, - tette hozzá kedves mosolylyal s eltávozott a klubból.

Körülbelül éjfél volt, egy kocsiba ült s egy közeli szállodába hajtattott, a hol néhány percz mulva maga ellen irányítá revolverét, elsütötte és mindjárt meghalt.

A mi különben nem annyira csodálatos, mint az, hogy Jókai már évekkal előbb meghalt, de az ő Berend Ivánjait, Lándoriait még tovább szerepelteti, szövi, fonja a mi kedves kollégánk, a Gondviselés.

Hiszen a mi gróf Hasnitzot illeti, azt még Jókainak is el tudtuk volna hinni, - de a Hasnitz partnere! Mit szól ehhez a partnerhez Gyulai Pál? Ez egy teljesen hihetetlen ficzkó és még a Gondviseléstől is csak valami lapsus calami.

AZ ÖRDÖG KERTJEI.

Kulturtörténeti rajz.

Most, hogy «A fekete város» című regényemhez olvasgatom a Szepesség hajdani életéről összehordott anyagot, csodálkozva látom, hogy a szepességi városok akkor voltak in floribus, mikor az ország szegény állapotban sínylődött. Talán az ország zsírján gazdagodtak? Nem. A maguk zsírján. Hanem ezt a zsírt a hatóság kezelte.

Vagyis úgy volt az, hogy a mi magyar eleinknek olyan hatóságaik voltak (már akkor is), a kik mindent elszedtek céljaikra, a mit eleink maguk el nem költöttek (innen származhatik a közmondás: «csak az a mienk, a mit megeszünk»), míg ellenben a szepességi szász városoknak olyan hatóságaik voltak, a kik semmit se szedtek el a polgároktól, sőt még nekik maguknak se engedték elpocsékolni azt, a mijök volt. Mindig jó és körültekintő törvényeik voltak és azokat mindig megtartották, - nekünk is voltak néha jó törvényeink, de azokat néha se tartottuk meg.

A szász városi statutumok megtartása egyébiránt kemény dolog volt. Disznó-szív kellett ahhoz és roppant fegyelem. Mert a statutumok és törvények mélyen belenyúltak a magánéletbe. A szász polgár a Stadt-Ordnung és a Policey-Ordnung gyámkodása alá kerül, már *a születése előtt* és ott maradt a haláláig, annak a paragrafusai által rángattatva ide-oda. A Stadt- és a Policey-Ordnung beleavatkozik úgyszólván minden lépésébe, melyet e sárgolyóbison tesz, s kényszeríti jámbornak, takarékosnak és a végén gazdagnak lenni. Már a viselős asszonynál gondjába veszi a polgárt, s mindent megtesz, hogy első megjelenése a körülkerített városban, a viszonyokhoz képest, a lehető legkedvezőbb módon történjék. Mikor már eljött a kis szász, ugyancsak statutum szabja meg a család vagyoni állapota szerint, hogy *a kereszt-szülőkön kívül* hány vendéget szabad meghíni a keresztelőre, továbbá hány és névszerint milyen ételeket szabad a vendégek elé tálalni, nehogy pocsékolás történjék. Mivel a szepességi szászok is emberek (még pedig többnyire derék emberek), hát ő bennök is játszott a magyar zabszem, a törvények ügyes megkerülésére csiklandozó. Nem hittak ugyan vendéget, csak annyit, a hányat a statutum megengedett, hanem hittak húsz-harmincz keresztapát és egy csapat keresztanyát. Hohó! Lecsapott erre a magisztrátus, mint a héja, vagyoni klasszisokra osztván a polgárságot, a meghivandó kereszt-szülők számát is megállapítják, két, legfeljebb három komát és komaasszonyt engedvén meghivatni, vagyoni helyzet szerint.

Ez a klasszifikálás lett szülője az ott is elharapózó rangkórságnak. Az egykomájú család, ha stréber volt, a kétkomájú családok közé szerette volna magát felküzdeni. A háromkomájú familiák már oligarchák. A három koma pontosabb jelzője volt a vagyoni állapotnak, mint most a telekkönyv. Még a bélai Quendelt is a szerint taksálták Késmárkon vagy Lócsén, hogy «hívhat az talán száz komát is».

Nagy jel az efféle; hogyha a királyok nem rontanák is népeiket rendjelekkel, címekkel, találnának azok maguknak bolondító maszlagot eleget.

A kereszteléstől a temetésig minden szabályozva volt: az iskolázás, az esketési árak, a lakodalmi ebédek arányai és költségei, - még a muzikusokapidíját is szenátor uraimék határozták meg.¹ Kártyát, kockát, fényes fogatok tartását eltiltották, unalmukban aztán dolgoztak az emberek és gyült a pénzük.

¹ Demkó: Felsőmagyarországi városok élete a XV-XVI. században.

Mire is költhetett volna a szász polgár? Szeretőt nem volt szabad tartani, mert ha a hatóság megtudja, mind a kettőjüket száműzi a városból. De ha tartott volna is szeretőt (mondjuk valami nagy titokban), az ugyan potom összegbe került volna. Az ékszerek közül a gyémántok, keleti gyöngyök, smaragdok és a szép piros rubinok ki voltak tiltva a városból. A megengedett drágakövek közt az ametiszt és a cseh gránát volt a comes. Násfát nem ösmernek a szász asszonyok. Legfeljebb holmi ezüst vagy arany kinyitható szivek fityegnek a nyakukban. Még a kelmekben való duskálást se engedi meg a rendőrség.² A szegényebb osztály fehérnépei a morva posztót, a tsamlottot, a török bogasiát, perzsa mohárt használhatják. A leányoknál elég nagy fényezés az is, hogy előkötőjükre, melylyel vasárnap a templomba mennek, selyemmel varrhatják ki ékes gót betűkben a nevüket: «Elisabeth Zabler» vagy «Katherina Triebel» (a mi, valljuk be, nem rossz szokás a templom előtt szemlét tartó legények szempontjából). A cselédsorban álló leányok négy-ötféle hitvány kelme, a tarcolán, barchet, kanavász és stamelinre voltak kárhozthatva³ (de szerettek is elmenekülni szolgálatba a vidéki családokhoz). A több mint két segéddel dolgozó iparosok és kereskedők fehérnépei már a finomabb angol, hollandi posztókban, tafotákban is páváskodhatnak, ha a hiúság nyavalyája vérükben vagon. *A koronarása*, csimazin, pokotsin csinos szoknyácskákat szolgált. A mi a génuai bársonyt, a velencei vagy flórenczi atlasz viselését illetve és a selymekét, az a gazdag patriczius asszonyok kizárólagos szabadalma, sőt meg van engedve a brokát selyem is, «ámbar tisztességes polgárnő és kisasszonya nem teszi», - a brüsszeli és másfajta drága csipke ellenben szigorúan tilalmaztatik. A leányok fején a pártán kívül semminemű drága ércz nem alkalmazható, - mivelhogy a haj ügyis a legnagyobb ékesség. A ruhák derekát vagy az úgynevezett «Wiest»-et szabad a nyaknál mélyen is kivágni (persze mivel nem kerül pénzbe), de a melylyel nem igen éltek a szépek (persze, mivel rendszerint lapos mellük volt).

Ilyen életmód mellett a könnyűvérű nemzeti önvigasztalást, hogy «szegények vagyunk, de jól élünk», teljesen meg lehetett fordítani a szepességi szász városokban: «Gazdagok vagyunk, de rosszul élünk».

S mégis bámulat illeti e derék városi atyákat, kik így tudtak parancsolni, s e polgárokat még inkább, kik így tanultak meg engedelmessé válni. Mert bölcs és egészséges mélyen átgondolt volt e kormányzat. A lőcsei bíró egy-egy kis velencei doge a maga szenátoraival és negyedmestereivel, rideg végrehajtója egy hatalmas, izmos politikának, mely útját vágja a ragályos fényezésnek, jól tudván, hogy a falusi nemesség életmódjának utánzása megölné városaikat, melyeknek tekintélye és privilégiuma a benne élő polgárság vagyoni erején nyugszik.

Nagy vonalakban ez a váza annak a keretnek, melyben felvirágzának a XVI. század felvidéki szász városai, hol szinte hemzsegenek a «pénzsák» polgárok, kik az aranyakat és tallérokat ládáikban tartják pinczéikben, vagy a kik messze földön kereskednek borokkal és állati bőrökkel, nagy tőkét forgatván, míg a nemes urak felváltva a törökkel a német ellen, vagy a császáriakkal a török ellen csatáznak.

A meggazdagodásnak e különös városi statutumokon kívül egyébiránt még sok más oka volt. A szorgalom, takarékoság, ipari ügyesség és kereskedelem hiszen nagy faktor, de ezeket csak azok a hisztórikusok zengedezik a városi nagy vagyonok eredete gyanánt, a kik azt hiszik, hogy ők a multakba látnak, pedig csak egy közkeletű frázist tudnak...

Hiszten kétségkívül emelőleg hatott, hogy jó városi statutumok voltak (és hogy zsidók még nem voltak), a kereskedelmi élet pezsgése szintén megtette a magáét, de nagy vagyonokat

² Hain. 431-432. lap.

³ Az 1654-ben kiadott tanácsi rendelet második pontja három osztályra sorozza a lakosságot s 10 forinttól 100 forintig terjedő birsággal sújtja a rangjukon túl öltözködőket.

semmikor sem lehetett gyűjteni rohamosabban a rendes foglalkozási ágak révén. Ezek csak az úgynevezett «Kleine Fische gute Fische». A már meglévő értékek és szerzési módok tülekedést okoztak minden időben s a szőlőtőke sok fürtje széteszlott sok kézben. Szerencsére azonban mindenkor támadtak új értékek és új szerzési módok. Ezeknek ügyes kieszelése és megrohanása volt az úgynevezett «szerencsés kópé» feladata.

Régen, mikor még a szepességi szász városok szegények voltak, négy-öt falut jövedelmezett egy ügyesen lenyisszantott fej a csatában (ha a vezér látta), napjainkban pedig, mikor már megint szegények a szepességi városok, egyszerre gazdaggá tehet valakit egy viczinális, vagy egy kis «kijárás» a magas kormányznál (ha a magas kormány behunyja a szemét).

A rajzolt korszakban is egy különös új érték támadt, nevezetesen a *török foglyok*. A vitézlő rendek a törökkel való folytonos csetepatékból olykor nagyobb csapat foglyot hoztak haza, kivált a Thököly föllépése előtt (mert azóta megritkultak a törökök, mint a vaddisznók az erdőkben), majd minden előkelő portán lebzselte több-kevesebb rab, némileg hozzátartozott a pompához, mint a hogy nem nélkülözheti egy szépen butorozott ház a szarvasagancsokat és medvebőröket.

Egymáshoz hasonló trofeák voltak azok. A vitézlő úr eldicsekedett a vendégeinek egy ideig, miképp került kézre Omár vagy Hasszán, épp a mint eldicsekszik az agancsok megkerítésével. S ez annyival élvezetesebb, mert az élő bizonyosság is ott volt, a ki megerősíthette a nemes úr vitézségét. Ennyiben többet értek a rabok. Viszont az elejtett szarvas abban ért többet, hogy meg lehetett enni, míg ellenben a török maga evett sokat, de nem tudott semmi magyar munkára rászokni, csak vizet tudott húzni, gyereket ringatni és a kertben gyomlálni.

Hát nemsokára megunta a magyar úr a foglyait, kivált ha nagyon felszaporodtak, s dohogni kezdett.

- Mi az ördögnek hizlaljam itt azt a sok ingyenélőt?

Egyet-kettőt, mint a kopószaporodásból, el tudott sütni ide-oda sógornak, komaasszonynak ajándékba, de a többivel csakugyan nem tudott mit csinálni. E közben a nagyasszony puha szive is megesett az örökké Mekka felé sóhajtozókon s váltig ösztökélte urát:

- Ugyan ereszszük haza őket. Majd meglássa kegyelmed, hogy megfizeti azt nekünk a keresztény Isten is.

Rendesen ilyen hangulatok felülkerekedése idején toppantak be a kastélyba a bélai Quendelek ügynökei, vagy Blom Mihály uram Lőcséről, a kik csinos összeget ígértek a rabokért szépen pengő tallérokban vagy arany, ezüst marhában, ha a nemes úr szemérmesebb volt. Az urak, kivált eleinte, nagy röstelkedve mentek bele az üzletbe, de hát végre is jobb, ha Quendel uram vagy Blom uram fizet értük, mintsem hogy a nagyasszony szerint a keresztény Istenre bizassék. Utoljára egészen beleszoktak és találván bizonyos disztíngvált formát, tisztos uri jövedelemnek tekintették.⁴

Aljas dolog volt biz az, de csak az a része, a mit Bloméék csinálnak. Oh, az övük - az teljesen comme il faut. Hiszen ők nem szipolyozzák ki a rabokat, csak megszabadulnak tőlük. Az, hogy pénzt fogadnak el értök, való dolog, de hát miért ne fogadnák el a pénzt, mikor amazok kínálják és mikor nincs nekik? Történik-e ezzel valami helytelenség, igazságtalanság a rabokkal? Oh, Istenem, hiszen nem történik más, csak Páltól átmennek Péterhez. Vagyis más szavakkal Quendel uram, Blom uram vagy a késmárki Spitz testvérek *csinálják el* a hazaszállításukat. Ők nem osztályozzák, melyik mennyit ér, mennyit nem ér, mint valami emberkufárok, ők gavallérok, ők en bloc végeznek velök egy odalökött úri szóval.

⁴ Báró Nyáry Albert által közölt okmány. Századok 1872-iki évfolyam, 480-iki oldal.

Nos, és a nevezett kapzsi üzérek aztán csakugyan elcsinálják, a magok módja szerint, - de ez már más, ez már csúf dolog. Egész országrészekből összehajtják az így potom pénzen megvett rabokat s raktáron tartják őket. A Quendel-család felváltva lakik Bélán és Lőcsén, a szerint, a mint a lengyelországi helyzet kedvez jobban az üzletnek vagy a magyarországi, mert Quendel uram egyszersmind borkereskedéssel foglalkozik, mint a hogy Blom Mihály uram óriás disznókereskedést űz, mellékkeresetképpen pedig mind a ketten uzsorások.

A rabokkal el van foglalva egy-egy egész iroda, melynek számtalan hivatalnokai és ügynökei vannak. Nincs az a vizikátor, a ki jobban kihúzná a vért, mint ezek a derék emberek. Az iroda osztályozza a rabokat. Lajstromot csinál élettörténetükről, kikérdezi magánviszonyaikat, illetőségi helyüket, szüleik vagy hozzátartozóik vagyoni állapotát, ezeket a becses adatokat azután elküldi Stambulba a közös irodának (melyet a három cég együtt tart fenn) s míg a stambuli iroda utána jár, hogy a beküldött adatok mennyiben hitelesek vagy mennyiben változtak azóta, addig a rabokat ideiglenes bérletbe adja a városi polgároknak kőműves- vagy egyéb munkákhoz, hogy addig is keressenek. Roppant szépen van ez elrendezve, minden beleillik a rovátkáiba. Stambulból megérkeznek végre a végleges adatok becses észrevételekkel, melyeknek alapján szortiroztatnak a rabok és megszabatik kinek-kinek erejéhez képest a váltságdíj. Megérkezvén a pénz, megindulnak a rabszállítmánnyal a cég ügynökei s ugyan-ezek viszik egyúttal a Quendel uram borait Kelet felé, visszajövet pedig nagy sertésfalkákat hajtanak fel Szerbiából Blom uramnak. Olyan egyszerű ez, mint egy asszonyi varkocsot kioldani, pedig millió hajszálból áll.

A nagyobb vagyonok történetében mindben van egy-egy ilyen trükk. Az aranyat tojó tyuk sohasem a pöröly alul került ki, hanem úgy kellett valahogy kimarkolni a levegőből.

Mínthogy a pénz mind a városokba szaladt, a nemes urak az ő címerekkel cifrázott kastélyaikban semmit se nélkülöztek úgy, mint a pénzt. Hihetetlen, milyen kevés pénzüik volt. Pedig szerettek költeni (hiszen azért szaladt el pénzüik a városokba). Pénzt csak a gyapjuból kaphattak, vagy az eladott szarvasmarhákból, de a marhákat és a juhokat rendesen elakvirálták a szerte csatangoló különböző katonai csapatok, természetesen nyugta mellett. (Hogy t. i. nyugodtak lehetnek, miszerint nem kapnak értök pénzt.) Fájuk elég volt, de még akkor nem virágoztak a faüzletek, birtokaik is voltak, óriás területek, de ki adott volna földekért pénzt? A ki a földbirtoka révén akart pénzhez jutni, annak már harangoztak. Guzman úr régebben tizennyolcz márkán vette meg örök áron Stoyanfalvát a Szepességben, - ugyanezt a községet száz évvel később, népei a pestisben kihalván, a tulajdonosa, egy nemes kisasszony, egy pár sárga csizmáért adta el.⁵ Kölcseönt nem adtak, mert nem igen lehetett az adóson megvenni, - ha nemes ember volt. Még hátra lenne a zálog. No az meg éppen nevetséges volt, mily csekélységért rekedt meg egy nagyobb birtok a pénzádónál.

Szóval, pénz nincs és a nemes úrra sehonnan se mosolyog. A császárnak sincs. Az Aerariumnak sincs. És néhány esztendő mulva oda fogja adni Harrukern uramnak inkább egész Békés vármegyét, csak ne kérje az egypár ezer forintját, a mivel tartozik.

De hát valahol csak megvan a Pénz is. Mondtuk, hogy a városokba szaladt. Nohát utána! Ott kell felkeresni, a hol van. S megindult a vadászat az előkelő nevű családok fiai részéről a szepesi polgárleányok után.

Klondykeba nem özönlöttek úgy a mult században az aranyásók, mint a XVII-ik század végén a házasulandó nemes úrfiak a szász városokba. Eleinte csak a sárosi nemes ifjak. Nekik van a legjobb szimatjuk. Sáros iskolát csinál; utána nyomult Gömör és Nógrád. Ment-ment a hír tovább is, átlépte a Dunát. Bezerédj Miska onnan hozott menyecskét, Korb Ninát (az öreg

⁵ Weber Samu: Elpusztult helységek a Szepességben. Századok, 1897.

Korb ötvenezer forintot olvasott le az asztalra). Babarczy Imre bécsi házat kapott Gavrin Johannával. Furcsán járt Palásthy Istók (az Eszterházy nádor szekretáriusa), a ki az iglói villikus (városgazda) leányát hozván magával feleségül, egy hordócska arany és ezüst pénzzel fűszerezve, Rimaszombatban, a hol megháltak, a fiatal asszonyka valahogy rejtélyesen eltűnt és soha elő nem került többé, úgy hogy csak a pénzes hordót hozhatta haza nevezett Palásthy Istók.

De a szepesi lányok divatján nem rontott ez se, ragadós betegség lett abból, mely lázzal jár. Ugyancsak megnövelte az idegenforgalmat, kivált farsangkor. A városok tele voltak úri fogatokkal, valamint libériás kocsisokkal és huszárokkal, kik házasulandó fiatal uraikat kísérték.

S csodálatos a gondviselés az ilyenekben! Az a rejtelmes természeti erő, mely megserkenti a kakasokat, hogy virradatot kukorítsanak, ugyanakkor Keleten a mennyboltra pirosuló festéket önt, mely átmázolja az éjt nappallá s így lesz a két jelenségből összhangzó egész. Csak e főséges tünetből magyarázható ki, hogy a városi patricziusok józan fejében egyszerre az a bolondság kezdett motoszkálni, hogy nemes urakhoz adják férjhez a leányaikat; valami olyan kívánatosnak kezdett az feltűnni, hogy reszkettek utána. Hát még a mamák! Tagadhatatlanul volt benne sok csábító. Nexust keresni az uralkodó osztálylyal. Milyen szép az, ha az embernek az unokáját Prónaynak hívják de Tóth-Próna, vagy Jekelfalusynak de eadem, habár csak leányágon is, sőt még a szász ifjak se boszankodtak; hiszen magyar urak lesznek a sógoraik.

Ebből a kölcsönös, egymással érintkező vágyból született egy különös *gügyűség*. A városokban nem voltak vendégfogadók. Egyetlen egy se volt. Kocsmát, sör kimérést jelezve majd minden kapu fölött ott lengette a szél a forgácspántlikákat, a szállásadás joga is a polgárságé volt. Egy-egy szobácskát tartottak, sőt istállót is, a mit vásárok alkalmával kiadhattak. Egyébkor pedig nem fordult meg itt hosszabban tartózkodó idegen. Ki hitte volna azt, hogy ilyen világot érnek!

De ha lettek volna is szállodák, melyek befogadhatják a magyar urakat, azzal még nem lenne megoldva, hogyan jussanak hozzá a becses portékához, a melyért jöttek. Nyilvános bálók nem tartattak a városban. Czéhlakomák, bíróválasztási s egyéb dinom-dánomok bőven estek, de a gazdag patriczius családok lányai azokon nem vettek részt. Egymás közt ugyan a patriczius családok is összejöttek ebédekre vagy egyéb ártatlan játékokra, de az idegenektől hermeticze el voltak zárva. Hogy a párok valahogy összesodródjanak, ahhoz egy ugyanazon városban eltöltött ifjúkor kellett.

Valami olyan hely, valami olyan mód mutatkozott hát szükségesnek, hogy a mi az akaratokba már beoltatott, az létrejöjjön. Így támadt a gügyü, a házasságösszeboronáló. De nem azzal a durva ábrázatával jött, a hogy ma ismerjük, hanem diszkrétan, előkelő formában, behajporozva, menuette-lépésekkel. Minden városban voltak elszegényedett, disztingvált modorú úrinők, katonatisztek özvegyei, nemesi házból származó vénkisasszonyok, kik a háborús világban csekély vagyonszállal a védett városokba menekültek. Ezeknek az agya most, a hosszú haj alatt is, megtermékenyült azzal a tervvel, hogy inasokkal, frájokkal, szakácsokkal, kuktákkal benépesített háztartást létesítve, a gazdag polgárkisasszonyokat magukhoz veszik egy-egy téli tanfolyamra jó pénzért, előkelő magatartásra, úri allure-ökre, szóval azokra a külső csecsebecsékre tanítják, melyek a valódi dámát ékesítik.

No, kapott ezen a gondolaton - a két, egymás melegétől érlelődő vágyakozás. Pedig talán nem is tudták, csak úgy az ösztön taszította őket, hogy mi lesz ebből, mivé nővi ki magát, hogy egy *kirakata* lesz ez a gazdag eladó lányoknak. A nemes úrfiak kényelmesen megtekinthetik így a raktáron levő összes termést és megtudhatják, milyen nyomaték jár az egyikkel vagy a másikkal, s ha aztán nyélbe van ütve, mert mindent a gügyü végez, egy kis aránylagos províziót, a mit előre kikötött, nem lehet tőle sajnálni.

Lőcsén mintegy varázsütésre virágzott fel egy különben pedáns, nagyon vallásos és szigorú erkölcsű vén kisasszony, bizonyos Klöster Matild ilyen intézete. Hovatovább annyi növendék gyűlt, hogy a Szomszéd Wiesenberger-házat is ki kellett bérelnie s falakat áttöretni elhelyezésük végett, kikből a krónika szerint olyan szelid asszonykákat nevel, hogy egy czérmaszálon lehet őket elvezetni.

A VETÉLKEDŐ NÁBOBOK.

Elmondtam fentebb, hogy a «Fekete város» írása közben a leszabott posztóból jutott egy mellényre az «Ördög kertjei»-re, most el kell mondanom, hogy ennek az anyagából ismét maradt egy darabka (ámbár abból már csak egy sapka telik), de azért ne vesszen az se kárba.

Az ördög kertjei közt ugyanis legnevezetesebb volt a lőcsei, a Klöster Matild intézete. Az öreg kisasszony anyai ágon sok előkelő magyar családdal volt atyafiságban, jelentékeny levelezést tartott fenn öreg urasszonyokkal, a kik disznóaprólékot küldöztek neki, ő pedig híreket, - szóval nagy publicitása volt.

Reklám volt az intézetének az is, (a mit előre kikürtölt a világnak), hogy a szepesség két hirhedt nábobja: Quendel és Blom egyivású leányai, Quendel Mária és Blom Klára egyszerre vetvén le a kurta szoknyát, már a legközelebbi őszszel (anno 1702-ben) ő hozzá kerülnek - az oltárhoz vezető pitvarba... No kutyateremtette, ezek azután a nagy halak. Lesz hát majd Lőcsén elevenség a télen és jó kereset. Annyi gavallér gyűlik ide, hogy mindennek fölmege az ára.

A két leány apái, mellékesen legyen megjegyezve, nem az a Quendel és Blom, kikről a fentebbi cikkben szóltunk és a kik üzlettársak voltak; ezek körülbelül az unokáik lehettek, kutya-macskabarátságban egymással, csak a vagyon volt a régi forrásból. Hogy mekkora, senki sem tudta még hozzávetőleg sem. Az ilyen vagyonokról már leszalad az egyszeregy és a mese ül rájuk, - toldja, kevergeti, játszik velök. Az bizonyos, hogy mind a kettőé jelentékeny s még folyton gyarapítják, száz és száz üzlettel foglalkozván három országban, - adósuk ezeknek még talán az esztergomi primás is.

Az egész Szepesség csak azt találgatta, hogy ugyan milyen hozományt ajánlanak fel a leányaikkal, egyik fősvényebb lévén a másiknál. Kisasszonynapkor kezdődvén a tanfolyam, Blom mindjárt aznap bevitte Klárit az intézetbe. (Csinos kis fruska volt.) Quendeléknél ellenben Kisasszonynapkor szokták megtartani a Mari nevenapját, hát csak egy pár nap múlva ment be vele Quendel uram, a kit különcségéről is sokat emlegettek, Lőcsére. Ott már akkor széltében beszéltek a Klári hozományát, de Quendel senkivel sem állt szóba, egyenesen Klöster kisasszonyhoz hajtatott, ott átadván Marikát (Marikának a termete volt szebb a Kláriénál) és lefizetvén a tartásáért és neveléséért járó tallérokat, szívére kötötte, hogy olyan nevelést adjon neki, akár egy Csáky kisasszonynak, mert hát ki tudja... Az öreg itt a szürke apró szemével hunyorított és be nem végezte a mondatot, a mi különben szokása volt, ha tárgyal - zárva tartani az erszényt és nyitva tartani a mondatot.

Klöster kisasszony ennek utána tapintatos kérdést intézett Quendel uramhoz, hogy mennyi hozományt szánt Marinak, ha esetleg... Csupa finomságból és udvariasságból ő is nyitva hagyta a mondatot.

- Hm - felelte Quendel - és mennyit kínált fel Blom?

- Hát még nem hallotta a városban?

- Hát már tudják?

- Természetesen - felelte a kisasszony - hiszen arra való, hogy híre menjen.

- Senkivel se beszéltem.

Erre aztán elővette Klöster kisasszony a nagy foliokönyvet, melyben minden leánynak külön lapja volt, s felolvasta.

- Blom Klára kap négy házat, kettőt Kassán, egyet Budán és egyet Eperjesen, továbbá a szászoknál szokásos két tehenet - tette hozzá fanyar mosolylyal a kisasszony.

- Csak ennyi? - felelte Quendel uram fitymálva. - Irjon be Marinak nyolcz házat, abból kettőt Bécsben.

Ezzel szépen elbúcsúzott s hazament Bélára, gondolván, hiszen a bámulat oda is utána megy, mert az egyszer kitett magáért, homlokon ütötte Blomot.

De minthogy semmit se hallott otthon, mégis kedve támadt egy hét mulva kiélvezni a «nagy szót». A feleségét is kocsira ültetve behajtatott Lőcsére. Hát már akkor tele volt az egész város (talán már az ország is tudja), hogy Blom uram ott járt tegnapelőtt és hallván az ő ajánlatát, tizenhat városi házra emelte fel a Klári hozományát, meghagyva a szászoknál szokásos két tehenet a tizenhat ház mellett is.

Csupa gúnyos mosolyok, nevetgélések fogadták a gőgös Quendelét.

- Hallották? Tudják már, mi az ujság? Teringette, ez a Blom! Ki hitte volna! Micsoda gavallér ember az!

Fejébe ment a vér Quendelnek, Quendelné asszony szeme ellenben könnyelábadt. Hogy éli át ezt a csúfságot? - hajtogatta egyre.

- A haramia! - hörögte Quendel. - Tönkre akar tenni. (Lecsapta dühösen az asztrakán süvegét a sörkocsma asztalára.) Félek, valami bolondot teszek dühömben.

A jelenlevő ismerősei, köztük két városi szenátor, le akarták csillapítani, hogy így-úgy, nem érdemes vele törődni.

- Hagyja abba kegyelmed - mondták. - Blom nehézfejű ember és ha egyszer megköti magát, nem enged. Ki is nyilatkoztatta előttünk, hogy az még nem az utolsó szava, ha úgy hoznák magukkal a circumstantiák.

Hanem ezzel még csak jobban feltüzelték a kistermetű hörcsög-Quendelt.

- Micsoda? Hogy nem utolsó szava? Ki mondja azt? - rikácsolta szikrázó szemekkel. - Ő mondja? No hát én meg azt mondom, hogy Isten engem úgy segéljen, a legutolsó. Olyan kavicsot varrok én be az ő gégéjébe mindjárt, hogy egy kukkot se szólhat többet.

S ezzel felkapván a sapkáját, otthagya asszonyt, sört, barátokat, rohant egyenest a Wiesenberger-házba, fel a lépcsőkön Klöster kisasszonyhoz, ki éppen arra tanította növendékeit, milyen kigyóvonalban kell meghajolnia a női testnek, mikor a lábainál térdeplő nemes lovagot az odanyujtott kezével mintegy fölemelésre segíti. A fele leányok, a kik a lovagokat személysítették, éppen térdepeltek, mikor az ajtót feltépte Quendel uram.

- Szent Isten, kegyelmed az? - kiáltá a kisasszony a képéből kikelt úrra sandítva. - Mi történt?

- Azt maga tudja legjobban - horkant fel az öreg fuldokló hangon. - Az az impostor Blom koldussá akar tenni, rám licitált nyolcz házzal, úgy hogy most már tizenhat házat akar adni a leányával. Igaz-e vagy nem?

- Az csak dicséretes dolog - jegyzé meg a kisasszony szigorúan, arczán a megbotránykozás kétségtelen jeleivel, hogy nem kellő helyen és kellő módon hozatik elő ez a kérdés. - Mit tehetek én az ellen?

- De tehetek én és teszek is - kiáltá ziháló hangon. - Irja be a kisasszony, hogy Quendel Gáspár a tizenhat házzal szemben tizenhat várost ajánl fel Mari leánya hozományául.

A Klöster kisasszony barna szemei olyan nagyokra tágultak ki, mint egy-egy duránczi szilva.

- Tizenhat várost? - dadogta elámulva és a Quendel tekintetét fürkészve. - Hát lehetséges az?

- A tizenhat szepesi várost - tette hozzá Quendel és nagyot fujt, mint a ki roppant erőfeszítést végzett a tüdejével.

- És képes erre?

Quendel elmosolyodott.

- A mit egy Quendel kimond, az annyi, mint a biblia, ha nem több.

Erre aztán megcsókolva a hozzászaladt Marit s megigérvén, hogy délután a mama is meglátogatja, lassú, méltóságos léptekkel távozott; a meghatott Klöster kisasszony még a lépcsőn is lekisért nagy tisztelettel a hatalmas arany emberkét. Az utolsó lépcsőfoknál, miután már lehült a haragja, így szólott:

- Igazán felbosszantott ez a Blom. Különösen azzal a két tehénnel és sajnálnám, ha valami szó szaladt volna ki a szájamon, a melyért megneheztelne a leánya, az az izé... az a harmadik tehénke. Ah, Istenem, micsoda piszlicsárság ezekkel a tehennel! Ámbár, hm, Isten tudja. No, megálljon csak! Én is csinállok valami ilyet. Irja be kérem, hogy a tizenhat város felül felajánlok még egy szamarat. A leendő vóm majd ki fogja találni, hogy ez a szamar kit jelent...

S itt megint nyitva hagyta a mondatot, édesdeden felkaczagott, végigmenve a hosszú udvaron, egyre kaczagott és az utcán is kaczagott, de ott már a mellét is verte, magában beszélgetvén:

- Engem jelent... biz Isten engem jelent! - és megint csak kaczagott, csodálkozva néztek utána a járókelők, hogy talán megbolondult.

Arról azonban szó sincs; a fürge, nyugtalan emberke még a hét folyamán elindult kis kocsiján Krakóba, a lengyel udvarhoz, a hol jól végzett, minélfogva csakhamar egy második utat tett Bécsbe, a hol az Aerarium is tartozott neki, ott audienciát kért a császártól (az is ösmerte a felvidék különös bankárját személyesen). Ő felségének aztán személyesen nyújtotta be az ajánlatot, hogy a még mindig lengyel zálogban lévő szepességi tizenhat várost kiváltja a saját zsebéből,⁶ a lánya hozományául szánva azokat. Hasonló joggal és módon bírná a lánya, mint eddig Lengyelország, de azzal a különbséggel, hogy mint test most már Magyarországhoz tartoznának, s annak fizetnék a véradót. (A véradó nem kell az ő kis Marijának.)

A császár érdeklődéssel hallgatta meg Quendelt és alapos kilátást nyújtott, valamint az udvarnak is tetszett a terv (lehet, hogy a baksisosztogatáshoz is értett Quendel úr), de a dologból még sem lett semmi; a szepességi nemesség viharos ellenzésén tört meg.

Hogy miért ellenezte a szepességi nemesség, nem mondják el a krónikák. Azért talán, mert restelték volna, hogy egy ilyen pugris kerekedjék a fejük fölé? Furcsa, hiszen mindig azon jajgattak, hogy vissza kell a testhez csatolni az elszakadt tagokat.

Akármiért tették azonban, annyi bizonyos, hogy az elzálogosított városok köszönettel tartozhattak érte. Mert boldogabb életük volt ott nekik az idegenben, mint a közanya keblén maradt többi városoknak. *Sőt még magyarabb életük is.* A lengyel kormány kötelezővé tette iskoláikban a *magyar nyelv tanítását*,⁷ míg ellenben a Magyarországhoz tartozó szepességi városok iskoláiban nem tanították a magyar nyelvet.

*

⁶ Metzger Jakob: Berühmte Männer Ziepsens.

⁷ A szepességi tizenhat városok pragmatikus története s állomány vázlata. 46. lap.

A hagyomány azt fűzi még ehhez az esethez, hogy mire másodszor is Bécsbe ment Quendel, megsürgetni a dolgot, már akkor a császárnál ott volt az Eszterházy nádor jelentése a dugába dőlésről.

Kegyesszerűen leereszkedéssel mondana volna a császár:

- Igen sajnálom, kedves Quendel. Különösen az ön kicsikéjét. De tudja mit, hozza őt fel Bécsbe és én szerzek majd férjet neki.

Quendel uram nagy boldogságában izzadt, csurom víz lett, egyre köszörülte a torkát, de egyetlen hangot se bírt adni; nagy zavarában bedugta a kezét a zsebébe és megcsörgette az ott levő apró ezüst pénzét, hogy az szóljon ő helyette, a mi talán illetlen is volt.

- Hozza el minél előbb, minél előbb - ismétlé a császár most már élénkebben, mintha közben valami eszébe jutott volna.

Quendel tehát felvitte Bécsbe Marit és a császár szavának állott. Egy eladósodott kapitánya volt, valami Nugent gróf, a kinek, tekintettel a rokonsága érdemeire, ki kellett volna az adósságait fizetnie. Az efféle mindig divatban volt az udvarnál, de mindig kellemetlen volt. Jobb azt másokkal végeztetni.

Ennek a Nugentnak szánta a császár a dúsgazdag polgárleányt. Meg is történt az eljegyzés a legfelsőbb akaratra. De minthogy a leány luterána volt, előbb még ki kellett térnie, az esküvő tehát elmaradt június végére és a bélai templomban ment végbe roppant nagy parádéval.

Az esküvőre induló vőlegényt, ványadtképű, nyurga embert, felhívatta a császár és ajándékokat küldött tőle; a menyasszonynak egy gyémántos násfát, Quendelnek pedig egy arany burnót-szelenczét.

- Önt pedig kinevezem ezredesnek - mondta nyájas hangon a kapitánynak.

Nugent gróf meghajtotta magát.

- Melyik ezredhez, felség? - kérde, elkápráztatva ennyi kegytől.

- A melyiket majd ön fog alakítani annak a sok pénznek némi részén, a melyhez hozzájutatom.

Hát szegény Nugent gróf erre is csak meghajtotta magát.

Hanem azért minden jól végződött. Az út kellemes volt Béláig. A menyasszony igen csinosan festett a fehér ruhájában. A lengyel és magyar urak pompásan mulattak három napig. A lublói starosza, Ljubomirszky is ott volt és igen csinos felköszöntőt mondott. Általában mindenki meg volt elégedve, azok is, a kik ott voltak azok is, a kik nem voltak. A menyasszony kapott egy grófot, a vőlegény kapott egy csinos asszonyt a lublói tizenhat város árával, tehát a tizenhat várost in effigie, - a lengyelek pedig birhatták tovább is a valóságban, - az öreg Quendel kapott egy arany szelenczét a császár monogrammjával, az anyaszentegyház kapott egy lelket Máriával és végül a császár is kihúzta a maga kis polgári hasznát, kapott proviziónak egy ezredet.

OLVASÁS KÖZBEN.

(Laikus megjegyzések a történetírásról.)

Ámbár a mostani országgyűlésre vagyok küldve, van annyi eszem, hogy epebajos létemre nem élek vele, hanem a helyett egy *száz év előtti* országgyűlésen töltöm az időmet, belemerülvén Marczali Henriknek még a tél elején megjelent «Az 1790-iki országgyűlésről» című, nagyarányú, nagy tudással és szorgalommal írt művébe. Többé-kevésbé arról van szó ezen a régi országgyűlésen is, a miről a mostanin. Szinte csodálatos a témák hasonlatossága. A különbség úgyszólván csak az, hogy nem Aerenthal és a Wekerle mozdulatait kell lesni, hanem a Pálffyét és Zichyét. No meg az, hogy ennek az országgyűlésnek vigasztalóbb a levegője, jól esik előre tudni, hogy Magyarország előtt még száztizennyolcz esztendő áll és még jönni fog Széchenyi István, megszületik egy kis zempléni kurián néhány év múlva Kossuth Lajos, egy másik zalai kurián Deák Ferencz, míg ellenben most... de ne gondoljunk erre.

Szinte gőzölgött a fejem mindezekről, mikor a napokban véletlenül találkoztam a jeles szerzővel, kihez régi barátság fűz. Mi sem természetesebb, mint hogy mindjárt a könyvre vittem át a szót.

- Végig olvastad? - kérdé.

- Mit! Hogy végigolvastam-e? Egyszerűen fölfaltam, ez a helyes kifejezés. Beleéltem magamat, most is benne vagyok. Ott ülök az 1790-iki országgyűlésen, azaz fekszem, mert fekvé szeretek olvasni.

- No és hogy vagy megelégedve?

- Úgy érzem magamat, - feleltem - mintha a mostani országgyűlésen volnék, azzal a különbséggel azonban, hogy *megvakultam*.

- Mit akarsz ezzel mondani?

- Azt, hogy mindent tudok, a mit az országgyűlésen végeztek, de magát az országgyűlést nem látom.

- Nem értelek.

- Vagyis nem látom a követeket és nem ösmerem, bábok előttem a szereplő államférfiak, nem húsból és vérből való emberek. Nem tudom, hol tanácskoznak, nem látom, hol ülnek és milyenek. Szeretném tudni, hogy élnek, hogy intrikálnak és mi módon kapacitáltatnak. Melyik Olay, melyik Rakovszky, melyik Polónyi köztük, - mert ezek a típusok ott is megvannak, csak nem látom, mert vak vagyok - vagy az is meglehet, hogy te nem öntöttél beléjük életet. A színek hiányzanak, minden olyan egyformán szürke. Nincs nyüzsgés, mozgás, lüktető meleg élet, mely megeleveníti a kort. Szóval, látom az eredményeket, összehoztad hangyaszorgalommal, roppant tudással, de nem látom, miképpen jöttek létre. Mindez olyan, mintha egy kirakatot mutatnál fegyverekből, holott én egy műhelyre volnék kíváncsi, a hol e fegyvereket kovácsolták és a fegyverkovácsokat óhajtanám ösmerni, a mestereket, legényeket és inasokat.

Gúnyosan mosolygott Marczali.

- No persze! Te egy regényt szerettél volna tőlem.

- Nem. Én megelégedtem volna olyannal is, mint a Macaulay és Carlyle dolgai.

- Carlyle fantáziával dolgozik, - kifogásolta.

- Az igaz, de kell is a tények szerves összefüggésbe hozatalához, mert a történetírás olyan, mint a parókacsinálás: a hajnak valódinak kell lenni, de a mibe illesztjük az egyes hajszalakat, az nem lehet *valódi fejbőr*.

Önkénytelenül elmosolyodott s ezzel mintegy elősmerni látszott, hogy igazam van s engem arra bátorított, hogy körülbelül ekképp folytassam:

- Carlyle-t magam is kifogásolom, de nem a mesélése miatt, bár megengedem, hogy több szépirodalmi elemet kever az előadásába, mint kellene s túlmegy a hangulatfestésekben a megengedett határokon. Ugyancsak kis hiba csodálatraméltó szépségei mellett! Hanem igen is kifogásolom a roppant magasságokat, a melyekbe némelykor elcsapong, ellenőrizhetetlen világokba száll-száll, mint a madzagról leoldozott sárkány. A madzag végének okvetlenül a földön kell lennie minden reális dolognál, azért tehát a magasságokban és a mélységekben is bizonyos demarkacionális határokat kell húzni, mert különben ad absurdum megy ki az elszabadult emberi okoskodás.

- No látod!

- Nem látok semmit ezenkívül. Mert a mi a szépirodalmi elemet illeti, én magam is leginkább Macaulaytól tanultam írni és színezni. Hiszen két rokondolog. Ő is elbeszél, a regényírók is elbeszélnek, a különbség csak az, hogy ő való tényeket mond el oly művészettel, mint a szép írók, míg ellenben ezek komponált eseteket és helyzeteket írnak le olyan allure-ökkel, mintha valóságot mondanának. Ugyanaz a proceszus ez, kedves Henrik, mint a mely a fák és az emberek közt van; a mit az emberek kilehelnek, az a fának jó, a mit pedig a fák lehelnek, az az embereknek üdítő. A történetíróknál mérsékli a szárazságot a regényíróktól rájuk ragadó színező modor, a szépíróknál mérsékli a vizenyősséget a történetíróktól rájuk ragadó tömörség. Így alkothatnak szép dolgokat egymásra való kölcsönös hatással hisztorikusok és belletristák.

- Nem egészen úgy, - rázta fejét Marczali.

- Én úgy találom egészen. Ott van Macaulay-nek a Londonderri ostroma, vagy Jeffreys bíró fölséges jellemrajza, melyik szépíró alkotott ennél valaha elevenebbet? A Londonderri ostroma s Hugo Victor «Nyomorultjai»-ban a Waterlooi csata szinte testvérek.

- Lári-fári, - jelenté ki Marczali. - A történelem én előttem tudomány, semmi egyéb, a rideg igazságok tudománya és punktum.

Kézzel-lábbal tiltakoztam ez ellen.

- A történelmet tudni, hegyiről-töviről átérteni, ez, megengedem, tudomány, de ezt a tudást átönteni másokba, minél kellemesebb, vonzóbb módon emlékezetbe mászó alakban, az már művészet.

E pillanatban Török Aurél jeles tudósunk csatlakozott hozzánk s a disputa ezzel ketté szakadt, de mikor Török egy mellettünk elhaladó csinos, jól megtermett hölgyre azt jegyezte meg: «Ejnye, de pompás csontváza lehet!», mosolyogva néztem az emberi csontvázaknak e hírneves ismerőjére, ki szörnyűlközvén, hogy mennyire meghíztam, mióta utoljára látott, ezt is bizonyosan csak annak tekintette, hogy a csontvázságom túlságosan besülyedt, egyszerre eszembe villant a hasonlóság a két téma közt. Török a csontvázakból tud némelyeket következtetni, hasonlóképpen Marczali is napfényre hozott történelmi adatokból, melyek szinte csak vázai egy elmúlt életnek. A Török dolga pusztán tudomány. Marczali ellenben mint történetíró tovább megy Töröknél. Marczali feladata visszarakni a húst a fölfedezett csontvázakra és vért önteni beléjük: ez már alkotás, - a történetíráshoz nem elég tudni, ahhoz az isteni ihletből is kell egy-két evőkanálnyi.

De csakhamar otthagytam a két kiváló tudóst a Vámház-körúton, azzal búcsúzván Marczali-tól:

- Folytatom majd a vitát, írásban.

Hát folytatom. Még pedig annál a kijelentésnél hagytuk el, hogy csak a rideg igazságokra támaszkodol. Úgyde mik ezek? A dátumok, a sűrke tények. Ezek kétségtelenül valóságok, de még nem is csontvázak, csak csontszilánkok. Hogyan állítod vissza ezekből a multat? Azt mondod: következtetésekből, az elme egybekapcsoló erejéből, a történelmi kritika rostáján. Bohó dolog ez, kedves Henrik. Ezek a következtetések nagyon kétes értékűek az igazság serpenyőjében.

Mondjuk például, hogy egy hisztorikus száz év múlva írni fog a mostani általános titkos választási reformról és ezeket fogja mondani: «Ferencz József bölcs és demokrata érzésű király volt, a ki belátta, hogy a legszélesebb népréteg bevonása a közügyek intézésébe immár kiáltó szüksége a koráramlatoknak. S így született meg a reform 1908-ban.» (Persze a dátumért jót nem állok.)

Hát ennek a történetírónak igaza lesz.

De támad egy másik történetíró is, a ki így írja meg:

«1905-ben és a következő évben olyan hatalmas ellenállást fejtettek ki a magyar főurak és a megyékben uralkodó nemesség az akkori politikai rendszer ellen és a közös hadsereg némi magyarosítása mellett, hogy a király nem látván többé támaszait a nemesi osztályokban, hatalmuk ledöntését vette tervbe s a kormány, noha vegyesen főurakból és nemesekből volt összeállítva, oly csodálatosan engedelmes és jó kormány volt, hogy az általános választás behozatalával az eddigi, úgyszólván osztályparlament kapuit megnyitotta a mob előtt.»

Bolond az eset, de ennek a másik hisztorikusnak is igaza lesz.

Támadhat azonban harmadik történetíró is, a ki elmondja, hogy «1905-ben a Fejérváry-kormány kinevezése után igen kellemetlennek, sőt aggályosnak találta az elnapolt parlamentben való megjelenését, az utczának előreláthatólag ingerült magatartása miatt s ekkor gondolta ki Kristóffy nevű belügyminiszter azt a modus vivendi-t, hogy a fenyegető utcza helyett egy barátságos utczát állítson s kezdte meg az alkudozást a jól szervezett munkásság vezéréivel, ez alkudozásból pattant ki elsőbben s kelt lassan-lassan életre az általános titkos választási reform, egyelőre csak azért, hogy a munkásság kivonulásával a miniszterek kocsiablakai be ne töressenek. Ezért kellett minden átmenet nélkül átalakulnia Magyarországnak, a miben csak az a vígasztaló, hogy előbb-utóbb úgyis átalakult volna.»

Gubó legyenek, édes Henrik, ha nincsen igaza ennek a harmadik történetírónak is.

Ezt így lehetne folytatni akár egy köteten keresztül. A nézőponttól függ az ilyesmi. És sok minden egyébtől. Egyben hát föltétlenül nyugodjunk meg, hogy a dolgok nem egészen úgy történnek, a hogy a történelmekben meg van örökítve. Hiszen szó sincs róla, igazságoknak látszanak ezek a ti okoskodásaitok és következtetéseitek, de meddig? Míg valahonnan a por alul elő nem kerül egy újabb adat s halomra esik össze az egész építmény, mint valami kártyavár. Sőt csak addig, míg egy másik történetíró meg nem változtatja az illető kort vagy alakot, a maga más világitásával. Macaulay megbírálja, mondjuk, a Nagy Fridrikről írt munkát s essayjében, polemizálva a szerzővel, a kritikai megjegyzések sokaságából lassankint kialakul egy másik Nagy Fridrik és most már ez az igazi Nagy Fridrik s az is marad egész addig a napig, míg egy Macaulay-nál is nagyobb talentum szétűt az ő adatai és jellemző színei közt is, kimutatván, hogy egyik sem az igazi Nagy Fridrik, csak az övé... Szegény Nagy Fridrik, neki kell minduntalan változnia, az idők folyamatajában, pedig csak a történetírók változnak.

A ki tehát azzal fog történetíráshoz, hogy csak az abszolút igazat fogja megírni, az legfeljebb regisztrátor lehet, nem írhat jó történelmet; a ki pedig jó történelmet ír, az nem írhat abszolút igazat.

Különösen nálunk magyaroknál áll ez leginkább, hol kevesen írtak és írnak memoireokat s a kik írtak is, ritkán tudták, mit kell följegyezni. Naplók, levelezések nélkül pedig körülbelül lehetetlen színes történelmet írni, nem csoda, ha a nagy hézagokban és ürességekben, melyek az adatok közt tátonganak, csak félénken lépeget a magyar hisztorikus, még az olyan talentumok is, mint Salamon és Thallóczy, kik dolgozván a szépirodalomban, tudják bámulni és többé-kevésbé követni a Carlyle művészetét.

Ámde ez a félénkség lassan-lassan megrögzött szokássá vált, mint a katonatisztek járása, kiket czivilben is váltig zseniroz kilépésükben a kardjuk, - a melyik már nincs is az oldalukon. Történetíróink immár olyan helyeken is félénkek, a hol biztos a talaj, és ott se mernek elevenek, színesek lenni, a hol sok a koloritanyag. Azt hiszik, minden méltóságukat elvesztenék, ha elmosolyodnának. Szegény kis Klió a világért se merne olykor egy-egy piros szegfűt tűzni a hajába. Egy nyelv képződött e hagyományos félénkségből, egy szürke, sablónos, úgyszólván banális nyelv, olyan, mint a gyermekek skatulyáiban az építő kövek, hogy mindenféle eseményt ki lehet belőle rakni, egy történelmi irány, hasonlatos az interpellációkra adott miniszteri válaszok nyelvéhez, mely úgy fejezi ki a semmit, mintha valami volna s melyben a valami is észrevétlenül úszik, mint a harmatkása a békanyálban. E nyelvezetnek hadat kellene üzeni már egyszer, kivált a történetírásban, a hol a luciditás és a Tacitus tömörsége a fő követelmény. Aztán egy kicsit több bátorság, uraim. Egy-egy merészebb következtetéstől kár mindjárt hideglelést kapni.

Mikor én illo tempore Szeged történetét írtam a trónörökös könyvébe s azt találtam egy helyütt mondani, hogy - Ferdinándra azok szavaztak Zápolya ellenében, a kiknek olcsóbb király kellett, még az okos Salamon Ferencz is megbotránkozott.

- Hát megbolondultál? - támadott meg. - Hol vetted azt az adatot az olcsóbb királyról?

- Sehol. Csak úgy gondolom.

- Hjha, barátom, itt nem lehet gondolni, itt bizonyítani kell minden szót, ez nem novella.

- De hiszen világos, kérlek, - mentegetőztem - meg mernék rá esküdni, hogy a Ferdinánd-pártiak azzal korteskedtek a jelöltjükre s a hogy én ösmerni vélem a nemes atyafiakat, hát az tetszett is nekik, hogy Ferdinándnak már megvan a háztartása és hadserege, - tehát félannyiba kerül, míg ellenben Zápolyának mindent adni kell.

Az öreg pislogott apró szemével, rágta a kis bajuszát és olyas valamit morgott, hogy vitte volna el az ördög az összes Ferdinánd-pártiakat.

De még a fantáziahiánynál is nagyobb baja a magyar Kliónak, hogy csak a királyi kastélyok és országgyűlési termek körül ögyeleg, a népet nem látja. Hogy a királyok mit csinálnak, tudjuk, de miért csinálják ezt, amazt, ha az is élénk tárulna, hogy ugyanakkor a nép mit csinál, mit érez. Egyiket a másik nélkül megérteni és megítélni lehetetlen. De Klió a Herkópáternek se mozdul ki a királyi ereszek alól és csak úgy a fal mellől hisztorizál. Pedig milyen gyönyörű mező van odakünn, ha egy kicsit odább is elkalandoznék. Milyen érdekes bepillantás kínálkoznék, hogy éppen a Ferdinánd és a Zápolya koráról beszélünk, a periferiákon.

Valószínű, ugye, sőt bizonyos, hogy Ferdinánd is kinevezett például Nógrádmegyébe főispánt, Zápolya is. A két főispán a megyéjébe ment és mindenik megalakította a maga tisztikarát, két viczeispánt, egy csomó szolgabíró stb. No már most milyen perspektívát nyújt egy kis falu. Vegyesen laknak benne Ferdinánd- és Zápolya-párti nemesek. X. Zápolya-párti nemes pörbe keveredik Y. Zápolya-párti nemessel, elmennek tehát a Zápolya-párti szolgál-

bíróhoz, a ki ítéletet hoz. A pörvesztes persze hogy bele nem nyugszik és átáll a Ferdinánd pártjára, elmenvén a Ferdinánd-párti szolgabíróhoz, a hol kétségen kívül megnyeri a pörét és így tovább.

Micsoda kéjjel vájkálna ebben a még eddig föl nem tárt világban egy angol történetíró. Mennyi szövevény egy rakáson, a hétköznapi életnek mennyi nem sejtett szálát lehetne megvilágítani egy színes tollnak fényével. Mekkora kincstömeg a kutató szellemnek, a melyből gyúrhat.

De hasztalan. A magyar hisztorikus nem kap rajta. Derogál neki. Hiszen nincsenek rá levéltári adatok. S megírja nyugodtan, hogy mikor született János Zsigmond és melyik püspök keresztelte meg.

Általában úgy látszik, legnehezebb ennél a mesterségnél annak a megítélése, mi a fontos. Különösen azok az adatok zavarják meg a hisztorikust, melyekre maga bukkant rá. Voltaképpen az adatgyűjtőnek nem volna szabad történelmet írnia és vice versa. Mindenki elfogult a maga adata iránt. Az anyai szeretet is elhomályosodik e mellett. A tudós Reizner János valami kőbárányt talált egy öreg dorozsmai ház lebontásánál s e semmi dologról két vaskos kötetet írt, pedig elég lett volna néhány sort odavetni kellő helyen ama sejtelen támogatására, hogy Szeged városa valaha Dorozsmaig terjedhetett, lévén a bárány Szeged czimere. Deák Farkas ellenben Csáky István, a Brandenburgi Katalin szeretőjének életrajzát írva, a Csákyak levéltárában egy levelet talált, melyet a nádorispán Budáról intézett hozzá a Szepességbe mintegy három hónappal a halála után; a gazdátlan levelet ő (Deák Farkas) bontotta immár fel s kétsoros jegyzetben említi, holott ez az adat ér a könyvében legtöbbet. Hogyan? A nádorispán még hónapok mulva sem tudja egy olyan hatalmas főúr halálát, a kit kortársai az erdélyi trónra jelölnek? E nyomon indulva, mesterművet alkothat vala, megírván abban Magyarország akkori sanyarú közlekedési viszonyait, miképpen szivárogtak el a hírek, olaj-, vászon- és viaszkereskedők hordták szét, kik a Szepességből lejártak áruikkal, a kovácsműhelyekben lovakat patkoltató furmányosok révén találtak maguknak utat a nagyközönség tudatába a legfontosabb események is...

... De immár olyan bőbeszédű lettem, mintha én is kőbárányt találtam volna, pedig én nem találtam semmi egyebet, mint élvezetet a könyvedben, a mit, ugye bár, furcsán hálálok meg, szidván ez alkalomból, tisztelet a kivételeknek, a hisztorikusainkat, mint a Csehov Gregovics Vazulja, ki földhöz paskolta a saját kedvencz óráit, azért, mert olyan órákat is látott, a melyek azonfelül, hogy az időt mutatták, muzsikáltak is, holott az övéi csak az időt mutatták pontosan, de nem muzsikáltak. Tudom én, hogy igazságtalan vagyok és a mi fő, laikus. Azért merek annyit. Tudatlanok lábnyomaitól porzik a Merészség országa. Nem valami ravaszság ez tőlem, sokat kívánni másoktól, hogy ez takarja el a keveset, a mit én nyújtok. Maliczia sem, hidd meg nekem. Még kevésbé tiszteletlenség, hogy én veled, kinek koponyájában egy pár millió datum rezseg, így merek feleselni, sőt nem is különös pszichológiai tünet, vagy nagyképű tudákossági viszketeg. Egyszerű gasztronomiai jelenség az egész.

Az ember egy sovány ételre iszik egy kis forrásvizet és meg van elégedve, de egy tartalmas falat után, a minő a te könyved, felágaskodik benne a nemzeti virtus, a hivalkodás, az epikureusi szomj, csettent a nyelvével s nagy lármát csap egy kis hozzá való pezsgőért...

S csak éppen az nincs benne.

SÜRGŐSEK S NEM SÜRGŐSEK.

Későn figyelmeztettek a P. Journal-ban a Dóczi fényes tollából megjelent vezérczikkre, melyben többi közt engem is aposztrofál. Meglepett, hogy az ő sastekintetű szemem is ezúttal a tanügyi bácsik rezes okuláréja van.

Terringettét! Hogyan juthatott az oda? De a helyett, hogy ezen törném a fejemet, tudomásul veszem ezt a részt. Megköszönöm a szóbokrétát, melyet nyújtott, bár észrevettem a csalánt is, a mit a rózsalevelek közé csúsztatott s áttérek egyenest a dolog lényegére.

Dóczi keserőséggel konstatálja, hogy a Jókai szobrára még most se gyűlt össze elég pénz, holott kisebb emberek síremlékére háromszor annyit adakozott a közönség, mint a mennyi szükséges. Megütözik ezen s mondja, hogy Jókain kívül is voltak, a kik későn jutottak szoborhoz; ez végre nem volna baj, ha meg nem kezdték volna a gyűjtést, - így azonban nagy nemzeti szégyen kerülget, ha csak ki nem vágja a megakadt szoborügyet a kátyuból maga az országgyűlés, mely szerinte éppúgy mint a Deákét és Andrássyét, megcsinálhatná a Jókai szobrát is, - nem állván sehol a világon kisebb klasszisban a nagy írók, mint a nagy államférfiak.

Ez körülbelül, dióhéjban a Dóczi «Szégyen» című cikkének a tartalma. Nem osztom azt egészben, sőt csak igen csekély részeiben, de minthogy ez a téma most a közelégedetlenségek gazdagon megrakott kosarában jóformán felül van, alkalmat nyújt némely megjegyzéseket tenni szobrainkról.

*

Úgy látszik nekem, hogy minél inkább szaporodnak szobraink a főváros terein, annál jobban szembeszökik nemzeti szegénységünk. Fel kell ugyanis tűnnie az idegeneknek a sok guggoló vagy deklamáló kő-urak megtekintésénél (minél többen vannak, annál inkább), hogy mi ez? Sehol se láthatni lovasszobrot. Hát nincsenek ennek az országnak, melyben a huszár terem, szobrokat érdemlő vitézei? Hogy lehet az?

Ha nem ösmerik közjogunkat, ebből is rájöhetnek, hogy itt valami hiba van. Valami végteleenül keserű, természetellenes állapot. Hogy ennek az országnak az anyái nem ennek az országnak számára szülik a hősokeket.

Eleinte nem tűnt fel, míg kevés szobor volt. Hiszen még Miskolczon is megesik, hogy három-négy ember közt egy se csizmadia, de már harmincz ember közt nem igen eshetik meg.

A mint azonban a szobrok szaporodtak, úgy látszik a hiánynak valami ösztönszerű eltakarási vágya súgta az illetékes köröknek azt a különös ötletet, hogy I. Andrássy Gyula grófot lóháton örökítsék meg. A lovasszobroknak csábító erejük van. A jó szegediek közül egynémelyek, úgy hallottam mesélni, a derék Dugonics Andrászt is lovon akarták és hogy erre nézve indítvány adatott be a közgyűlésen. Szerencsére nem fogadták el az okosabbak. Andrássy Gyula ellenben ágaskodó lovon nézi a közeledő századokat. De ez csak egy hazugság. Megcsalja talán a szemet, jól esik az esztétikai érzéknek, de nem csalja meg az emberi értelmet. Hiszen Andrássy nem ült a miniszteri tanácsokban lóháton, se a Házban nem lovon ülve tartotta fenséges beszédeit.

Bizony csehül vagyunk, a mi a szobrokat illeti, kivált a továbbiakra nézve, mert lovas szobraink beláthatatlan időnkig nem is lehet, - hacsak a koalíció ki nem vívja a magyar hadsereget (de ahhoz egy kis türelmet kérek s addig már csak nyugodjunk bele abba, hogy a kinek lóva nincs, járjon gyalog, beszéljünk tehát gyalogszobrainkról.)

Nálunk mint minden, a szoboremelés ügye is more patrio kezeltetik, a szükséges komolyság nélkül. De nem akarok most szólni a rossz szobrokról, mert arról igazán nem tehetünk, hogy

nincsenek nagy szobrászaink. És van ebben valami vigasztaló is, mert ha nagy szobrászaink volnának, se lehetnének jó szobraink a szoborbizottságok miatt, így azonban nem sokat rontanak a szoborbizottságok.

De céltalan volna e fölött gúnyolódni, mert Canovákat és Zumbuschokat nem tudunk előparancsolni a kalamárisok sötét mélyéből, rossz szobrok ellen semmi szavunk, hiszen kegyeletet azok is kifejeznek, a helyett inkább a szobor-témák köréből szeretnék egy kis ködöt eloszlatni, - ha az olvasó szíves lesz figyelmével kísérsni.

Mindenekelőtt nem volna szabad a szobrokat gyorsan felállítani. A holt ember a rendőri szabályzat szerint negyvennyolcz óráig marad temetetlen, mert hátha fölébred az alatt; a halhatatlan ember legalább száz évig maradjon szobortalanul, mert hátha meghal az alatt.

Az élet bevégződésével megszűnnek a konvencionális földi formák. Ott a bizonytalan kapun túl az a nagy dinasztia, a ki legtovább várhat, a ki nem szorul gyors kiszolgálásra. Mátyás király négyszáz évig várhatott a kolozsvári szoborra. Baross Gábor nem várhatott már tíz évig sem. Vannak sürgős emberek és nem sürgősök. De a kiknek a szobor sürgős, azoknak az nem is jár; a kiknek ellenben nem sürgős, azokkal nem történik semmi violentia, ha későn jutnak hozzá. Mert a «késő» szó nem lehet bent az örökkévalóság szótárában.

Legyünk azzal tisztában, hogy a szobor magában nem sokat jelent, vagy éppen semmit. Értékét a körülmények határozzák meg. Kik emelték? Mikor emelték? Mi módon emelték? És milyen indokból emelték. A szobor a holtak öröksége az élőkétől, viszonzásul a tőlük származó örökségért. Azt nem lehet ingyen osztogatni, vagy protekcióból, mert az csere. Sőt a kevésért se jár ki, mert a legnagyobbak díja.

Szobrot 'iszen, ha csak költségről van szó, emeltethet Rothschild akár mindenik pereputtyának. Viktória királynő szoborral hálálta meg hű komornyikja szolgálatait, de az efféle szobrok legfeljebb gúnyos mosolyt csálnak az ajkakra. Az ilyenek tulajdonképpen nem is volnának nevezhetők szobroknak, mint a hogy nem koronák azok, melyeket az amerikai milliárdos missek viselnek szöske fejükön báljaik alkalmával, pedig hű másolatai aranyban és drága kövekben az európai királyságok koronáinak. De a koronához és szoborhoz egyéb is kell, mint egy fej, mely viseli, illetve a melyet ábrázol; mint egy művész, a ki elkészíti és egy megrendelő, a ki kifizeti, - ahhoz még egyéb is kell. Sajnos, a nagyobb tömegek is alá vannak vetve az Abderitaságnak, hirtelenes fellobbanásaikban elvesztik pillanatnyi kedvenceik értékelésében a mértéket. Verhovay Gyulának, ha annak idején meghalt volna a Majthényi Izidor báró golyójától, ma szobra állna a fővárosban, holott az úgynevezett «vegyes társaságnak» éppen a szobrokban van legkevesebb jogosultsága. A hirtelenes fellobbanásokon kívül még a bizantinizmus és hiperlojálítás is nagy emeltyűje a szobrászatnak, de hasztalan, egekig érhetnek ezek az oszlopok, mégis csak semmitmondó kövekké, Nagy Kristófokká devalválódnak a későbbi generációk előtt, mert a kő megmaradt, de a hályog, mely a kortársak szemeit bevonta, velük együtt eltűnt... Hiszen ha a hályogot is örökül hagyhatnák, sok illuziót lehetne megmenteni.

Egyébiránt még a mindenki ítélete szerint szoborra érdemes kortárs hatása és maradandósága is, ritka eseteket kivéve, többé-kevésbé bizonytalan, úgy hogy bátran szabályul lehet elfogadni, hogy a kortársak nem lehetnek kifogástalan bírái annak, ki kapjon szobrot. A halhatatlanságnak, mint a köszénnek és gyémántnak, a föld mélyében kell megérsnie és megkeményednie.

A legfőbb regula tehát nem sietni. Az ellenkező szinte kegyetlenség. Mert egy kierőszakolt szobornál kétszer hal meg egy különben derék ember, a ki *majdnem* megérdemelte a szobrot. És a második halál a szomorú.

Ugyanis minden szobornak mondanía, jelentenie kell valamit, intim ismerőseinek, tisztelőinek kell lennie a járókelők közt, csak addig szobor, - a mint azok elfogytak s a kő-arczra olyan

idegenül bámulnak az élők, mint az ő rájuk, a mint semmi se jut többé eszükbe őt látva, ő felőle, vége van a varázsnak, nem szobor immár, csak utca-dekoráció.

No már most, ha a pillanatnyi felbuzdulások, a mennyiben nem igazi nagyságot portálnak a szoboremelésben, az ember-kultusz e legnemesebb, legszebb formájában, nem számítanak és hiábavalók, akkor a pillanatnyi ellanyhulások és hideg vállvonogatások sem számítanak és hiábavalók az igazi nagysággal szemben. Mindebből pedig az következik, hogy a Dóczi Lajos cikke, a mely a fiaskót hirdeti a Jókai-szobor ügynél és a nemzeti szégyent emlegeti, túlzott aggodalmakból fakad. Jókai előtt hosszú jövő áll. Neki ez a négy év, mely halála óta elmúlt, annyi sem, mint a szempilla rezdülése. Az óra egyet perczen és a mutató tovább csúszik más és más vonalakra, minden vonal egy emberöltő. Ezek a csecsemők, a kik most a térdeinken gagyognak, régen dédapák és dédanyák lesznek, mikor még szakadatlanul születni fognak ismerősei, barátai, bámulói, rajongói és beküldözik, ha még kellene, az ő garasait és forintjaikat a szobrához.

Bármilyen lehangoló is tehát, hogy a közvélemény, ez a szeszélyes dáma, a ki mindennap más-más ruhába öltözve, más-más ablaknál mutatkozik az epedőknek, a ki mindenkit megöl, a kit szeretett s nem egyet feltámaszt azokból, a kiket megölt, bizonyos *nembánomságot* affektál most Jókai iránt (könnyű különben az okot kitalálni), bár senkit se érinthet ez a viselkedése kellemesen, és én sem akarom azzal a pszichológiai megokolással menteni, hogy csak a természetes ösztönre hajt, ha inkább favorizálja a *sürgős* kedvenceit, mégis olybá tűnik fel nekem a Dóczi cikke, mint hogyha egy aratósztrájknál valaki azon sopánkodnék: «Mi lesz a szegény Esterházy herczeggel?»

Hiszen az igaz, hogy legtöbb gabonája van lábon, de azért a szegény Esterházy herczeg majd csak kiheveri a sztrájkot, a mint a nemzeti közönyt majd csak átaluszsza Jókai, a ki aránylag éppen akkora dinasztia a szoborra illetékes nagyok között, mint Esterházy herczeg mi köztünk.

A Jókai szobráért igazán fölösleges aggódni. Csak a nagy szeretet súgta azt Dóczinak. Ha van valami biztos a világon, akkor ez a szobor az.

Szerencse, kedvező időpont, megfelelő áramlatok csak a sürgős embereknek kívánatosak, az olyan nagy oligarcháknak, mint Jókai, teljesen mindegy, neki semmi se szükséges. Legfeljebb késik egy ideig a szobor, de az a jó, mert a bronzembernek voltaképpen akkor kell előállania, mikor már mindenki eltűnt a föld színéről, ki őt valaha húsból és vérből valónak látta. Csak ekkor lesz már *egészen* Ő. Mikor a serpenyőre, melyben érdemeit mázsálják, egyetlen pártoskodó vagy részrehajló kéz se nehezedik s csak tettei vagy talentumának gyümölcsei nyomják le. Csak az így létrejött szobor az *igazi*, mert a kegyeleten és az utókor talaján kívül semmi más ingerenczia nem vegyülhet bele.

Még kevésbé támogathatnám Dóczinak azt az óhajtását, hogy a parlament emeltessen Jókainak szobrot. Hiszen kétségkívül imponáló, szinte fönséges dolog, hogy ugyanazon órában, egy helyen egyszerre jelenlevő Magyarország rendeli el a szobrot. De ez csak fallácia. Az első pillanat csalóka impressziója. Különösen pedig Jókait illetőleg csonka hódolat, mert ez a parlament csak egy ország s csak egy szépen kiesztergályozott fikció alapján. Jókainak ellenben sok országa van, számtalan érkezendő Magyarországek s láttuk II. Rákóczi Ferencz úr ő felségénél, hogy az ilyen tartalékban levő Magyarországek nem mindig fölöslegesek.

A parlament által rendelt szobor egyébiránt azért is szerényebb értékű, mert a parlament (zumtuchel latiatuc feleym) sokszor megszavaz olyat is, *a mit nem akar*, holott a szobor az a bizonyos drágakő, melynek érzésekből és szabad akaratokból kell kialakulnia.

És végül még az is valami, hogy a ráfordított pénz nem az adóvégrehajtók kezein ment keresztül. Ez a legnagyobb pompa rajta.

OKOS EMBERNEK MESTER A NEVE.

Abban az időben Hieronymi Károly volt a pártban a legokosabb ember. A mellett nagy diplomata, sőt kedves ember s a mi még több, leleményes fej. Úgy tudta kezelni a képviselő társait, hogy külön-külön mindenik a maga legjobb emberének tartotta.

Ez pedig a világon a legnehezebb hivatal, mert ezt nem lehet sokáig megtartani.

Különösen nehéz lehetett ez a nyolczvanas években, mikor még elnökgazgatója volt a nyugati vasútaknak s ha a képviselő nagyon megszorult valamely hivatalt kereső protegáltjával, mind ide akarta bedugni. «Hiszen Hieronymi olyan jó emberem, - gondolta - hogy csak egy szavamba kerül és beteszi.»

Mint fiatal képviselő én is nála kezdtem a protegálás mesterségét. Egy levelet adtam, ha jól emlékszem valami Gál Mihály nevű akarnoknak.

- Próba szerencse! Adja át személyesen Hieronyminek.

Lihegve jött vissza a délutáni órákban. Repeső örömmel kiáltá már messziről:

- Ki vagyok nevezve! Képzelve csak, ki vagyok nevezve. Ezer forint, háromszáz lakpénz.

- No az derék!

Mohón, a lelki felindulás miatt zavartan beszélte el, mily csodálatos szívességgel fogadta Hieronymi, milyen szeretetreméltó volt. (Istenem, de remek egy ember!) Azt mondta: «Tekintse magát kinevezettnek, a jövő héten elfoglalhatja hivatalát. Csak némi formalitás van még hátra.» Aztán hadart, hadart (már t. i. Gál Mihály hadart) a jövőről, a háromszáz forint lakpénzről, egy szőke kis leányról, a kit most már elvehet s az ősszel szabadságot kérve Velenczébe visz nászútra.

(Az ördög vigyen el benneteket, - gondoltam irigykedve - hát azért kell nekem alkalmatlankodnom Hieronyminek, hogy ti a Márk-terén turbékolhassatok?)

De ő meg volt győződve, hogy az nekem is élvezetet okoz és nagy hálálkodások közt mondá:

«Majd meg fogja látni milyen szép ő és hogy szeret.»

Néhány nap mulva halotthalványan hivatott ki a klubból.

- Mi baja? - kérdém visszahökkenve a kísértetszerű alaktól.

- Vérszegény vagyok, - szólt sötéten, szemrehányón.

- No, vért én nem adhatok, - feleltem vállat vonva - sőt alig hiszem, hogy a miniszterek is tehessék.

- Nem is kell, mert van nekem elég, egészséges vagyok.

- Hála Istennek, de hát akkor?...

- Az a baj kérem, hogy a vasúti doktornál kellett ma jelentkeznem, ez volt az a formalitás, a mit Hieronymi említett. Dr. Krantz vérszegénynek talált és a vasúti szolgálatra alkalmatlannak, minél fogva most már nincs hivatal.

Szomorú dolog, de mit tehettem volna ellene? A mi szabály, az szabály! Egy pár vígasztaló szóval elbocsátottam Gál Mihályt. Hogy mi történt aztán velem, nem tudom, nem hallottam; valószínűleg rövid idő mulva meghalt; a doktor véleménye legalább azt engedte sejtetni. Annyi bizonyos, hogy soha se keresett fel többé.

Hanem a helyett nem sokára Zsibowszky Pál öreg bátyánk írt egy szép levelet, hogy a Károly fiát protegáljam be valahova, a stereotyp mondással zárva be levelét: «Hiszen csak egy szavadba kerül.»

Zsibowszky Károly izmos, bikanyakú fiatal ember, olyan mellkassal, hogy fát lehetne rajta vágni, izmai duzzadnak az erőből. Szép szőke szakáll és pörge bajusz ékesíti egészségétől kicsattanó arcát.

Neki is Hieronymihez adtam ajánló kártyát. Nyomban kinevezte. Diadalmas mámorral jött jelenteni, hogy minden rendben van, egy kis formalitás híján. Csak még a vasúti doktornál kell jelentkeznie. No már ez igazán csak formalitás.

Elment és nem jött többet elő. Hetek, hónapok múltak el, még se jött. Ejnye de furcsa ember! Egy idő múlva nekem lett volna rá szükségem. Fölkerestem a hivatalában, azaz fölkerestem volna, de ott azt mondták, hogy nem ösmerik, olyan nevű hivatalnok nincs a státusban, nem is volt.

A dolog különösnek tűnt fel s egyenest az öreg Zsibowszkyknak írtam, mi történt a fiával? Visszafelelt, hogy Károly betegeskedik, hipochonder vagy mi; jelenleg Brixenben van, már a harmadik klimatikus helyen egy félév óta. Mindenét rákölti, de hasztalan, búskomoran vonszolja az életét; se megélni nem tud, sem meghalni.

Végre egy tavaszi délután itt Pesten is találkoztam vele, a Városliget egy elhagyott helyén sétált; még mindig a régi Herkules volt, de elhagyta magát, szemei révetegen forogtak üregeikben, lábait kényszeredetten emelgette, mintha mázsás vasak volnának rajtuk.

- No, csakhogylátlak! Hát mi lelt téged?

Összerezcent; látszott terhére van a találkozás.

- Csak az lelt, - felelte tompa, színtelen hangon - hogy egy kicsit meg fogok halni.

- Meg az ördögbe! Nem látok én rajtad semmit a facies Hippokratikából.

- Férges lehet belül a piros alma is.

- És hát midifáj?

- Nem fáj semmim, de mégis érzem már a sír szagát.

Szinte harapófogóval kellett belőle kiszedni a szavakat.

- Mióta vagy beteg?

- Tavalý óta.

- Tavalý még semmi bajod nem volt, mikor a vasúthoz ajánltalak?

- Hiszen éppen az, - sóhajtott fel. - Akkor találta meg bennem a bajt Krantz doktor, a ki megvizsgált.

- Mit mondott?

- Nekem egyszerűen csak annyit mondott összevont szemöldökkel, hogy nincs megelégedve a szervezetemmel, de a jelentésében nyilván nagy szervi bajt jelzett, mert az igazgatóság ennél fogva nem mert alkalmazni.

- Hm. És mi ellen gyógyítod most magadat?

- Semmi ellen. Hiszen nem mondta meg Krantz, hogy mi bajom van.

- Mért nem beszélsz más orvosokkal?

- Voltam már Berlinben, Bécsben a professzoroknál.

- Nos, mit mondtak?

- Semmit se találtak és semmi szert nem adtak.

- Nincs is akkor neked semmi bajod.

Bágyadt, szomorú tekintetében lenéző gúny vegyült.

- Azt én jobban érzem. Nem mondanak semmit és nem írnak, hanem azt tanácsolják, hogy menjek, mulassak enyhe éghajlat alatt. Mit tesz az? Éppen ez jelenti a legrosszabbat, a halálos ítéletet. «Neked már semmi se használ.» Nem vagyok én szamár, tudom én, hogy halálos kórt hordok magamban. Nincsenek illuzióim, férfi vagyok.

- Hallod-e Károly, az én kedvemért még próbálhatnál valamit.

- Hasztalan minden.

- Van egy ideám, Károly. Én azt hiszem, meg foglak gyógyítani. Jőjj velem azonnal!

Nehezen birtam rávenni. Inkább csak azért adta meg magát, mert kifárasztotta a feleselés.

- Jól van hát, - mormogta mélységes apáthiával - tegyen velem, a mit akar.

Mindenek előtt egy borbélyműhelybe vezettem, a hol le kellett vésni a szakállát és a bajuszát. A szakállnál nem tett kifogást, hanem a bajusznál lázadozott.

- Nem, az nem lehet.

- Meg kell lenni.

- Mit akar velem, - kérdé élesen. - Tudnom kell.

- Azt akarom, hogy Krantz doktor ne ösmerjen rád.

- Hozzá akar vinni?

- Hozzá. Mert én erősen gyanakszom valamire.

Egy félóra múlva már a rendelő szobájában voltunk. A kis kopasz emberkét megkértem, hogy alaposan vizsgálja meg Károlyt. Lefektette, megtapogatta, kikopogtatta, kikémlelte kívülről, azután így szólt hozzá:

- Gratulálok uram. Ön száz esztendőre van alkotva.

Ekkor aztán én álltam elő.

- Hogyan van az doktor, hogy ön tavaly ezt az urat gyenge szervezetűnek találta.

A doktor elgondolkozott s szépen kicsiszolt fejbűbja izzadni kezdett.

- Én? - hebegte. - Ezt az urat? (Figyelmesen nézegette meg, mintha ismergetné; majd hirtelen elnevette magát.) Ej, istenkém, ez csak egy esetben lehetséges, ha netalán vasúti hivatalért folyamodott hozzánk... Mert tetszik tudni - (félrehúzgatta a vállát és a fülemhez hajolt) - ez olyan valami, a mi nem annyira az orvosi tudományhoz tartozik, mint inkább a vasúti politikához... ez egy kis praeservativa - tetszik tudni - a protekció ellen.

«CSAK EGY SZAVÁBA KERÜL.»

Præludium.

Minthogy a mai sajtó szerint teljesen megdőlt a régi korrump rendszer és többé fel se támadhat, előre látható, hogy ilyen módon megtisztulván a közerkölcsök s elfoglalván uralmát az abszolút igazság, a jövő generációk éppen úgy nem fogják tudni, mi volt valamikor a sokat ócsárolt, de senki által meg nem vetett korrupció, mint a hogy már kezdik nem tudni, mi volt a koppantó vagy kaloda.

E föltevésből indulva ki, vétek lenne nekünk, a kik még élünk, mikor e sokkezű szörnyeteg grasszált, ha le nem írónk szokásait, természetét és az ellene kieszelt eszközöket. Éppen olyan becses adalék lehet az valamikor, mint a minő lenne most, ha például annak idején a mammut tulajdonságait írta volna le valaki, vagy a hétfejú sárkányét, melyről immár csak bizonytalan mesék keringnek, hogy naponként egy csomó emberi lényt elnyelt - többnyire szüzeket; míg a protekció ellenkezőleg naponként egy csomó emberi lényt köpött ki a felszínre - többnyire szamarakat.

Én, mint régi képviselő, láttam még teljes működésben a szörnyeteget, melyhez mint bálványhoz a hindu, minden magyar ember elzarándokolt, ha valamibe fogott vagy valamit akart. Kitanultam sok csinját-binját, küzdöttem ellene, néha szolgáltam is neki, a hogy jött. Sok esetet tudok, egyrésze saját élményem. Följegyzem pro memoria valamennyit.

I. Dunanán apó és fia.

Magyarországon az Eötvös József «Mefagyott gyermekén» kívül csak még egy fajta teremtményen esik meg az embernek a szíve, nem a nyomorékon, siketnémán, vagy a vakon, nem az árván, a kinek se apja, se anyja, hanem azon, a ki érzékenyen elpanaszolja:

- Nincs protekció!

No az igazán szomorú. Oh szegény szerencsétlen ember!

De az ilyen szerencsétlen ember ritkaság! Mert hiszen már a keresztelés is azért van kitalálva, hogy a szüle a meghívott komában patrónust és protektort szerezzen a kisednek.

S azontul is erre van fektetve a főgond; apa, anya protektort keresnek mind a ketten, míg csak meg nem nő a fiú, mert ha megnő, akkor már hárman keresnek. Azért aztán majd mindenkinek van protekciója.

De ha mégsem volna protezsálásra elég jelentékeny jó embere, hát olyan jó embere legalább mégis van, aki ösmer olyan embert, a ki esetleg protezsálhatna. Ez az úgynevezett *közvetett* protekció, vagyis protekció per mopsz. A legutálatosabb a protekció összes fajtái közt. Váltig is törtem a fejemet az ellene való védekezésben, éreztem, hogy kell lenni valahol valami formulának, valami trompfnak a hasonlatok, a parabolák és ötletek óriási világában, de soha nem bírtam kihúzni, míg végre egyszer képviselőségem tizenkilencedik esztendejében... de hadd mondjam el elejéről.

Bizonyos Brüll Mór nevű választóm járt hozzám a fiával Rékási Ferenczcel, hogy ajánljam a különben csinos, ügyes fiatal embert egy bankhoz, melynek elnöke L. úr régi jó ösmerősöm.

- Hiszen csak egy szavába kerül - mondá nyájasan Brüll úr - és ki fogják oda nevezni.

Szó nélkül írtam meleg ajánlólevelet, melynek folytán L. úr igen szívélyesen fogadta Rékásit és megígérte, hogy legközelebb igyekezni fog neki helyet szorítani az előkelő pénzügyintézetnél.

A kis Dunánán boldog volt (mert «Dunanán és fiának» hitták cselédeim a két gyakori vendéget), feljárt koronként a bankba tudakozódni, de mindig azt a választ nyerte, hogy korán jött, még most nem lehet.

Mikor ez már sokáig húzódott, megint eljött apa és fiú, hogy jó volna talán, ha személyesen beszélnek a bankelnökkel, hogy azt a bizonyos «egy szót», melybe a kinevezés kerül, az én szájamból hallaná.

- No hát azt is megteszem.

És tényleg nemsokára személyesen kerestem fel L. urat, csak hogy lerázhassam végre Dunánánékat, szörnyen meguntam már őket. A bankelnök sima volt, mint az angolna, de a mellett maradt, hogy alkalmazni fogja emberemet, de várjon sorjára, míg üresedés nyílik.

Megint így mult el vagy egy félév s nem történt semmi. Apa és fiú tehát megint bekopogtattak hozzám.

- Még mindig nincs a fiú kinevezve - mondá szemrehányó hangon Dunánán papa, szürke szúrós szeméit mereven rám szegezve.

- Nem tehetek róla - feleltem vállat vonva. - Én mindent elkövettem, a mi tőlem telt.

- De ha mégse vagyok kinevezve! - sóhajtott fel Rékási.

- Hogy lehet? - kérde az apa ingerült kézmozdulattal.

- Alkalmasint még mindig nincs üresedés - válaszoltam, hogy éppen mondjak valamit.

- Az nem áll - pattant fel hangosan Brüll úr - éppen tegnap nevezett ki a bankelnök valakit, a kit Tisza István ajánlott. Tegnapelőtt hozta a Tisza vizitkártyáját és ízé, már tegnap ki volt nevezve. Hallatlan botrány!

Rötszakállas feje e kirohanás után lankadtan, kimerülve hanyatlott le mellére, mely a fölhevüléstől és a sebes beszédétől sipolt a lélekzetvételnél.

- Hja az más, kedves Brüll úr - igyekeztem őt lecsitítani. - Tisza végre is Tisza, én pedig nem vagyok Tisza. De azért ne haragudjék rám, mert az nem az én hibám, én szívesen volnék Tisza. A mi pedig L. urat illeti, nem lehet tőle rossz néven venni, hogy rögtön kinevezte a protezsáltját. A miniszterelnök ajánlata nagy szó.

- Isten a világ fölött! - kiáltott föl Brüll úr élénken és mohón nyelt egyet, mint a kutya, mikor egy legyet kap be. - Bizony nagy szó, hm. És mivel, hogy a képviselő úrnak finom jó embere a Tisza - ravasz, édességgel nézett rám - jó volna, ha ön rávénne, hogy vessen oda egy jó szót L. elnök úrnak a Feri érdekében. Az egy gondolat! Mi?

Síri csönd támadt a szobában. Mindkettőjük tekintete várakozón, reményteljesen tapadt rám, bennem pedig forrt és kavargott a düh s habozva kerestem az elutasító szavakat, mikor egyszerre egy kis epizód fénye gyúlt ki emlékemben s derült arccal és ravasz nyugalommal fogtam hozzá a felelethez:

- A mi Tiszát illeti - kezdém - az igazán közel fekvő ötlet. Ő tényleg jóakarattal van irántam és már egyszer magam is gondoltam ilyesmire... mert jószívű.

Brüll úr közelebb húzta hozzám székét s habzsolni látszott szavaimat.

- Pár év előtt felkerestem őt a lakásán, akkor még nem volt miniszterelnök. A szobalány, a ki ajtót nyitott, kérdésemre, hogy a gróf itthon van-e, igennel felelt, bevezetett szobájába és azzal

hagyott ott, várjak egy kissé, mindjárt elő fog jönni. Csakugyan, nemsokára betoppant egy mellékajton kabát nélkül, felgyürt ingujjakkal, mintha birkózásból jönne. Meglepetve kérdeztem ennek okát. «Az inasomat massziroztam», - felelte egyszerűen s észrevevén, hogy e fölött még jobban csodálkozom, hozzátette: «Mikor én vagyok beteg, ő massziroz engem, most hogy ő beteg, az a rendje, hogy én masszirozzam őt».

Brüll úr idegesen rágcsálta a szájába vett szakállát és türelmetlenül rázogatta a keresztbe tett felső lábát. Úgy látszik, nem volt inyére, hogy eltértem a tárgytól.

- Az én lelkemre, derék úr! - dünnyögte szórakozottan. - Hát ugye, beszél vele a képviselő úr, hogy...

- Hisz éppen benne vagyok a feleletben, Kedves Brüll, csak legyen türelemmel és figyeljen. Elvégezvén vele a dolgomat, hetekig nem ment ki az eszemből ez az emberséges eljárása. Néhány nap múlva aztán mi nem történt! Az én inasom betegedett meg. Egy kis massage kellett volna neki is, de én nem értek hozzá. Képzelve csak, kedves Brüll, milyen gondolat motoszkált bennem. Az, hogy, nini ez a Tisza milyen pompásan megmasszirozta a saját inasát, hátha szólnék neki, hogy masszirozza meg az én inasomat is?...

Brüll úr kényelmetlenül kezdett a helyén fészkelődni, szemei tágra nyíltak s jelentős pillanásokat váltottak a fia szemeivel, arcza kivörösödött, szakállát egyszerűbe kieresztette a fogai közül és szólni akart valamit, de én nem engedtem.

- No, no! Csak hallgasson ki előbb végig, majd aztán feleljen a kérdésekre. Mondom, azt hánytorgattam elmémbe, szóljak-e Tiszának, vagy ne szóljak? Hát mit gondol, mire határoztam el magam?

- No, csak nem kívánta azt tőle? - kérdezte röstelkezve, de már akkor fel is állt.

- Nem, bizonyára nem kívántam azt tőle, - fejeztem be nevetve - de bizonyára nem is tette volna meg. Megértett ön engem?

- Megértettem - hörögte csendes megadással s fiának intett a kezével. - Gyerünk Feri, mert apád egy okos ember - s ezzel minden harag nélkül sompolyogtak ki a szobából, én pedig boldog voltam, hogy végre kitaláltam a közvetett protekció ellen a visszavágási formulát képviselőségem tizenkilencedik esztendejében.

Ebből a történetből pedig minden igaz, kivéven azt, hogy inasom megbetegedett - mert nem volt nekem soha inasom, ámbár ez a nem létező inas tette nekem a legnagyobb szolgálatot, mert örökre megszabadított Dunánán apó és fiától.

A FANTÁZIA ÉS A MESÉK.

Hol volt, hol nem volt, egy előkelő lapban volt, amelyben magam is húsz évig dolgoztam, polémia folyt az idén két tekintélyes tanfőúr között, melyet nagy érdeklődéssel figyeltem. Az egyik azt vitatta, hogy nem való meséket fölvenni az iskolai olvasókönyvekbe, mert ezek a gyerekek fantáziáját hizlalják, holott annak a zsugorítása volna kívánatos. A szavakat nem bírom visszaadni, de az értelem ide ment ki. Úgyszólván lihegve vártam, melyik győzi le a másikat. A meseellenes úr állott jobban, a másik erősen hátrált, hátrált és már éppen segítségére akartam rohanni, mikor egy betegség levett a lábamról s a felém kinyújtózkodott. Halálnak szétterpeszkedett palástja végkép eltakarta előlem a két vitázót.

Felgyógyulván, eszembe jutott utána nézni a két szakember küzdelmének. Hát az volt az eredmény, hogy a fantázia ellenes úr győzött, - a fantázia barátja ellenben ott hever a fekete betűk erdejében összetört lándzsával, agyonütve.

Sehogye tudok azóta belenyugodni. Hiszen ennek a győzedelmes úrnak nem volt igaza, sőt ez a leghelytelenebb állítás, mióta a könyvnyomtatást feltalálták. Valaki gondolkozhatik így, ha egyetlen beteges szellemű, hippokonder gyerekről van szó (ennek csakugyan nem kell nevelni a túlcsapongó fantáziáját), de nem egy egész élelki, éptestű generációról. Hiszen az arany se volna jó például kaszapengének, a fogsorban se kívánatos (ez az a hely, a hol a csont többet ér az aranyból), de bolond volna, a ki azt hirdetné, hogy a háztartásnál nem szükséges.

És mégis csodálkoznám, ha ennek a nézetnek nem támadnának hívei, mert a népek pszichológiája, hogy az igazságok nehezen, lassan jutnak hozzájuk, míg a tévtanokat nem kell automobilra ültetni. Megtörténhetik már legközelebb, hogy a mesék számúzetnek az olvasókönyvekből és a gyermekszobákból. A mi egy helyütt lehetséges volt, másutt se lehetetlen. Japánban évezredek óta kicsinyítik a lábat, hát itt meg a fantáziát fogják kisebbiteni. Ott is bizonyosan valami nevelésügyi tekintély gondolta ki először a lábak nyomorítását. A szép kis mandulaszemű japán lányok csak tipegnek, nem tudnak járni. Itt a lelkeknél áll be majd az az eredmény, nem fognak tudni repülni.

Mily piramidális pazarlás! Minden adományok közül a legnemesebbet pusztítani, mint a hogy az állatoknál a legnagyobbakat irtotta ki először az ember, a mammutokat, bölényeket, a poloskák, patkányok megmaradtak. Isten, mikor a tehetségeket kiosztotta az emberek közt, úgy képzelem, az ő számukra félretett edényekből merített, csak egyetlen egyszer nyult a saját bögréjébe, mikor a fantáziából loccsantott nekik valamennyit, legyen egy kis teremtő erejük. Nem adott nekik tényleges szárnyakat, hogy ne mehessenek feljebb a földnél (a melyet donatióba kaptak), de adott nekik fantáziát, a melylyel szárnyakat érezzenek és abban az illúzióban ringassák magukat, hogy az Istennek külön fenntartott területein járnak és vadásznak.

Az emberiséget legpraktikusabb találmányaiban a fantázia is segítette. A világ gyönyörűségeinek, a művészeteknek, az irodalomnak pedig egyik főalkotó eleme. Fantázia nélkül nagy emberek nincsenek, se nagy dolgok.

S a fantázia nemhogy szaporodóban, inkább fogyatékán van. Olyan mint a baraboly: magától is egyre kevesebb. A nagy mesemondók kihaltak. Öreg Dumas, Dickens és Jókai mögött bezáródott a végzetes kapu, mely eddig csak a visszajövőknek nem nyílt meg - de a bemenőknek sem fog ezután, mert senki sem maradt kívül.

Az angolok vették észre legelőbb. A Shakespeare országa, a praktikus nevelés úttörője szisztematikusan legelőbb. Hopp. Baj van. Fogy a fantázia. Aggsági tünet-e ez, vagy az egyszerű tiporta le, mint patkós czipő a virágágyat? John Bull már öreg, szent igaz, de jól táplált gentleman, a ki érzi, hogy nagy dolgokat veszített, mialatt folyton a pénzét csörgette. Nosza

hamar egy kigondoló albizottságot küldött ki a parlament közoktatásügyi bizottsága, a mely segítsen, de könnyebb száz Dreadnought építeni, mint egy unczia fantáziát becsempészni a számokkal megtöltött koponyákba. Mindegy. Azért a mi tanügyi bácsink mégis azt mondja, hogy nem szabad a fantáziát nevelni a gyerekekben. Ki kell dobni a mesét az olvasókönyvekből.

... Hej, pedig rendkívül fontos szerepet szánnék én, ha tőlem függne, a mesének, különösen a *népmesének*, különösen Magyarországon. Kedves joujou a népmese mindenütt, a nép lelke, fantáziája, érzés- és gondolatvilága él abban, nálunk ezenkívül a nemzeti nyelvnek is a népmese a főforrása. Mondhatnám szinte az egyetlen forrása. Mert hát mi tagadás, még mindig csehül állunk a magyar nyelvvel. A képviselőházban, a hol leginkább kéne ragyogtatni szónokainknak a nyelv ékességeit, ha valaki egy idegennyelvű idézetben hibát ejt, mint műveletlent kinevetik, ha ellenben a magyar szövegben nem ejt hibát, megcsodálják: «Nini, hiszen ez még magyarul is jól beszél».

Egy *hajjal* se különb (egy *hajszállal* helyett használtatik a Házban) a tudományos könyvek nyelve annak a megemlítésével, hogy nem mindig tudósok írják, hanem inkább *lopók* (tolvajok, plagizátorok helyett használtatik a Házban) s ha valamelyik könyv nem ilyen, azt külön emeli ki a kritikus, hogy «jó magyarsággal van írva...» És éppen ez az! Hát mondják azt Angliában, vagy Franciaországban, hogy hibátlan angolsággal vagy francziasággal ír a szerző.

A tudományos nyelv mellett a tanügyi nyelv lepi be a nyelvérzék mint penész, beleveszi magát a színtelen, száraz, érthetetlen aktanyelv mint rozsdá, az ujságok németből fordított pongyola nyelvezete fölveri, beborítja mint a burján, hát még a lipótvárosi zsúrnyelv és egyéb filloxerák? Szegény magyar nyelv! Csak a nemes szőlővenyigének vannak annyi ellenségei és betegségei mint neked. De azt legalább szénkénegezni lehet.

Az úgynevezett kabátos ember nyelvére ezer ragály ülepszik éppen a műveltség megszerzésével. Magyarul jóformán csak a nép tud. S innen van, hogy mikor a nyelv pallérozása felülről indul, olyanforma képet nyújt, mintha a czilinderkalapot a szőrével szemben kefélik.

Minélfogva semmi sem nyilvánvalóbb, mint hogy lent kell keresni az arkanumot, lent, lent a legelején. A népmesén kell kezdeni és a gyereken. Ez a csálhatatlan mód. A kis gyereknek már a bölcsőben meg kell kóstolnia a csalimeséket. Azután a népmesékre kell őt fogni s hogy mindjárt frissiben azokból szívja be a magyar nyelv titkos szépségeit, csodálatos meleg színeit, fönséges pompáját, utolérhetetlen ízeit és zamatját, elandalító muzsikáját, szóval, hogy fölszívja nemzete lelkét és észjárását.

Tisztelet tehát a meséknek, különösen a népmeséknek, tanügyi urak. Nem hogy kidobnák az olvasókönyvekből, inkább meg kell rakni velök még jobban, persze megtisztítván őket a póriasságtól és a frivolitásoktól, mert csak ez a methodus eredményezheti, hogy a jövő generációk már gyönyörű magyarsággal tudnak beszélni. De ehhez éppen a fogékony gyermekort kell felhasználni. Hiába argumentálna egy-egy Pestalozzi, hogy hiszen a megérett ifjú majd később ugyis megtalálja a népmeséket, és főleg megtalálja, melyeket gyermekkorban nem lett volna képes élvezni, az irodalom művészi alkotásait a földszagú és akadémiaszagú írókét egyaránt; a rózsákat, melyekre rászállnak a méhek, ha bár csak vadon nőttek és a rózsákat, melyeket a műgond, az ízlés, tanultság és izzadás alkotott és szinte még szebbeknek látszanak - csakhogy nem szállnak rájuk a méhek.

Hát igen, ezeket kétségkívül megtalálja az ifjú, de már későn. A nyelv strukturája már akkor kialakult benne. A nyelv tündére még talán leveti előtte titkos fátyolát, kitarja édes formáit: «nézd milyen tudok lenni», de már nem lehet többé az övé, lényének alkatrészévé, s a bezáródó könyvvel elillan, mint egy álom.

Nem kell lenézni és jó volna nagyobb nemzeti szolgálatra felhasználni. Azért, hogy ő csak csecsebecse, kunyhók mosdatlan szülöttje s unaloműző mulattatója volt, esetleg megrázkódik, mint a táltos lovacska s csodákat tud művelni.

Hiszen régi szerepében is kedves volt ő. És vannak, a kik tartanak rá valamit. Van egy politikus ismerősöm, a ki sokat gondolkozik, míg valamit mond, s amin viszont sokat lehet gondolkozni, ha már mondott valamit.

A szocialista tünetek izgatják, az örökös kapaszkodás, a börzei zaj, a pénz utáni lótás-futás kihozza a sodrából, a mai politikai helyzet is bántja, szóval nincs megelégedve és arról beszél, hogy öreg napjaira itt hagyja az országot.

- Egy kis birtokot veszek valahol. Talán már tavaszra elköltözöm az országból.
- És melyik országra gondol Excellenciád?
- Nem tudom. Éppen ebben nem vagyok elhatározva. Olyan országot szeretnék...
- A hol enyhébb az éghajlat - szóltam közbe.

Szomorúan mosolygott.

- Egy olyan országot - folytatta - a hol még mesélnek az emberek.

A TEHETSÉGES KEZDŐK.

Úgy tűnik fel nekem az Almanach szerkesztés, mintha öreg herold volnék, a ki belefűj évenként a kürtjébe, megnyitja a kaput, csikorogva fordul meg sarkában, mire szép sorban felvonulnak a lovagok, de nem lovon ülve, de ködből font kantárú, virágillatból szótt takarójú Pegazusokon, nem éles lándzsákkal, hanem finom aczél tollakkal s ezen a kis helyen megmérkőznek egymással, új emberek régi kipróbált bajnokokkal.

Rontja azonban az idén azt az illuziómat egy pár hozzám érkezett panaszkodó levél, hogy nehéz az Almanachba bejutni és hogy sok író künn reked, a kinek benn volna a helye.

Hát az bizony meglehet, mert a lapok úgy elszaporodtak és az írók emberei, hogy lehetetlen őket számon tartani. Ha minden belletrisztikus dolgot el akarna valaki olvasni, a mi a lapokban egy nap megjelenik, ahhoz egyenesen a napok meghosszabbítása volna szükséges.

Hanem azért érdemes erről a témáról elmélkedni. Hogy kimaradtak? Bizony aligha nem. Az oka azonban nem én vagyok. Ki hát? Isten tudja. Valahogy úgy lesz az, hogy az emberiség sohasem helyezkedik el túlságos okosan: ha megnyitja előhaladásában a titkokat, megroppintván mint a dióhéjakat, a misztériumok kitérnének egyszerű dolgokká; úgy, de az alatt az egyszerű dolgok változnak át misztériumokká. Most már például ott vagyunk, hogy a Röntgen-sugarak bevilágítanak az emberi testbe is ruhán, fán keresztül, de másrészt ott vagyunk, hogy az írói talentum sugara már nem képesek kivilágolni a bolondos ólombetűk irdatlan sokaságából s tűnődve nézünk magunk elé: hogy is lesz az csak? Hogy támad majd ezentúl az írói hírnév?

A színműírásnál még tudhatni. Ott egy nagy közönség jelenlétében lép ki a világba az írói alkotás. Másnap azonfelül az összes lapok referálnak s a mázsálókon legalább hozzávetőleg megállapítható, mennyit nyom az író és darabja.

De az elbeszélő mű sorsa nem ilyen. Az nem kerül együttesen ítélő sokaság elé. Az író, a kinek még neve nincs, nagy hírlapi gezemicze közé hordja a szíve vérével, lelke lobogásával alkotott virágokat, hogy ott az asztagnak egy nap alatt elszáradjanak, úgyszólván nyomtalanul.

Hogy azelőtt... Hja más volt azelőtt a naiv korban. A tekintélyes öreg írók maguk nevelték maguknak az utódokat és vetélytársakat. Mikor még Vörösmarty ott ült esténként a «Csigában» kedvencz Zoffcsák-jával és Szijj urammal, körülvéve az írók legjavától és ha volt kéznél tehetséges kezdő, az akár ott mindjárt felolvashatta nagy pironkodva művecskéjét és ha «Miska bácsi» megveregette érte a vállát, hát az csak annyit ért, mintha ott nyomban íróvá ütötte volna fel, megnyílt előtte az út föl a magasba, a mennyire a szárnya bírta. Petőfit ő emelte; nem félt, hogy el fogja homályosítani. Jókai első regényeinek Nagy Ignác szerzett kiadót, pedig tudta, hogy el fogja homályosítani. Madáchtól Arany János fedezte fel, Tóth Edét Szigligeti és így lehetne folytatni akár meddig.

Isteni processus volt ez. Az öregek patriarchális szeretetéből sarjadzott ki és származott át az írói nyimbus, mint a hogy a madár támad attól a csodálatos melegtől, a mely az öreg anyamadar testéből kiárad, mikor a tojásokon ül.

Később aztán, mikor ezek a szent öregek elhaltak, nehezebb lett az írói hírnév megszerzése, de mégse bizonytalan. A szerzőnek azt kellett elérnie, hogy a kéziratai nyilvánosságra jussanak a lapokban. A közönségnek áttekintése volt, sok szem sokat, sőt mindent megtalál, észrevette, a mi érdekes megjelent és méltányolta. A kritika is figyelt és mikor a szerző

kötetbe gyűjtötte elszórt dolgozatait, megmozdult benne a lelkiismeret s nem restelt néha egy kis zajt csinálni a jó mellett.

De mit tegyen az úgynevezett tehetséges kezdő most? Most, mikor annyi lap van, hogy valamennyit senki sem olvassa el. És mikor egy lap is akkora tartalmú, hogy azt átnézni is sok, kivált a modern embernek, a ki siet egész nap, siet reggeltől estig, siet reggelizni, siet olvasni, siet dolgozni, siet megöregedni és sietségében nem is ér rá megszeretni egy helyet, megszokni egy pihenő padot, gyönyörködni egy kinyílt rózsában, siet és siet egyre tovább.

A szegény kezdő csak ír, ír (hisz ő is siet), hol itt helyez el egy rajzot, hol amott egy novellát és csak nagy sokára veszi észre, hogy ez nem is igazi publikálás, csak a kéziratnak egy szerencsésebb transzformációja. A közönség ötven fokok közönyben szalad el mellette.

Hát mit tegyen? Talán kötetbe gyűjtse össze a műveit? Persze, hogy erre kell gondolnia. Csakhogy nem pusztán a lapok változtak meg, hanem a kiadók is. A könyvkereskedői üzlet most a colportagera van alapítva, hosszú lejáratú előfizetés gyűjtésre és a kiadók már csak a hús kötetes írókat adják ki, meg nem gondolván, hogy a hús kötet közt ott van az is, a melyik valamikor elsőnek jött ki a napvilágra, hogy a többi utána jöhessen.

Úgy fordult biz az, hogy a kezdő előtt minden régi út be van növe bozóttal, tövissel. Még tán ahhoz a módhoz folyamodhatik, hogy a maga költségén adja ki első műveit, melyek mint a Noe kieresztett galambja, meghoznák a zöld babérlevelet. Hasztalan fáradság! A lapok nem közölnek az elbeszélő művekről kritikát. Legfeljebb a maga munkatársainak a kötetéről van recensio (azok persze csupa Dickensek és Tolsztojok, de tökéletesebb tulajdonokkal). Egyéb könyvek felemlítésére azonban nincs hely. Ha Krumphy Nándor orsz. képviselő valami sületlen megjegyzést tesz a folyosón vagy a klubban, azt ritkított betűkkel szedik, sőt az is közérdekű esemény, ha egy szerelmes szakácsnő vitriollal önti le a hűtlen asztalossegédet, hanem a könyvre nincs hely. Legyen az akár egy elismert író könyve, vagy még egy el nem ismert kezdőé. Minek azt tudni, hogy más író is van a világon a lap íróin kívül?

Ily tiszteletreméltó nézetek mellett bajos teljesen, híven tájékozódni az irodalomról s a fejlődő tehetségekről, kik úgy látszik, egy jó szót nem kapnak, kivéven ha meg találának halni. Ah, a halál, az egészen más. A halál még erős patrónus. Az égő viaszgyertyák reszkető fénye glóriát vet az üresnek tartott koponyákra is. A koporsónál megindul a hódoló tömjénezés és a meghalt író társ végre csupa szépeket hallana most, ha nem volna örökre süket.

És van aztán oly sok jelentékeny írónk, hogy öreg Szinnyei József kötetek hosszú sorozatába sem bírja a neveiket begyömöszölni és oly kevés jelentékeny könyvünk, hogy egy fél szekrényben is elférne.

A REGÉNYÍRÓK ÉS SZÍNMIŐÍRÓK.

A többi író csak mesél az Almanachban, de nekem még azonfelül sírnom is kell az előszavakban - arra vagyok oda állítva. A minthogy variálom is már közel két évtizede azt az egy témát, hogy veszélyben az irodalom, hogy a közönség közömbös, hogy a kormány rossz és hogy nem fogynak az elbeszélő művek. Tréfás mártásban nagy komolyan, de évről-évre az körülbelül a refrain, hogy nem fogynak.

Új éra lévén, az idén is panaszszal kezdem ugyan, de megfordítom a jajkiáltást:

- Borzasztóan fogynak az elbeszélő művek! Huh! Hogy riadnak föl erre a szóra Singer-Wolfnerék és hogyan kiáltanak fel: «Hol? Mit beszél az úr? Hát meg van bolondulva?»

Messzebb látó emberek azonban eltalálni vélik a csodálatos fordulat okát. No persze. Hiszen világos. A tulipán csinálja. Nemzeti fogadalom. Nem vesznek idegen portékát, tehát német, francia regényt sem, fogyasztják a magyar elbeszélőket.

Sajnos nem így áll a dolog, hanem az mégis tény, hogy az elbeszélő művek veszedelmesen fogynak. Vagyis inkább a meséik, mert nagy meddség állott be ezekben. Az emberi agyvelő mindent könnyebben termel, mint hajdanta, csak éppen meséket nehezebben. A XX. század a számoké. Már a XIX is az volt. A nevelés és az élet számokkal tömi meg már a fejlődő korban az ember agyvelejét s ezek, mint a zab a föld termő erejét, éppen azokat a nedveket szárítják ki, melyek a meseköltéshez szükségesek.

Mesékben pedig nagy a kereslet. A civilizált városi embernek immár életszükségletei közé tartozik reggel egy új krágli, este egy új színdarab. Az új színdarabhoz ismét majdnem elengedhetetlen kellék az új mese. De honnan vegyen a világ annyi mesét? A színműírók vagy színműgyártók (mert ez utóbbi mesterségen van legtöbb) természetesen nem bírnak annyi sujet-t kigondolni és mivel az ő fejük is zúg az aritmetikától, ismerik azt a kivonási számműveletet, hogy a nyolcz nincs meg a hatban, «veszek hozzá kölcsön.» (Hej de nem jó volt ezt a magyaroknak így tanítani.)

Nos tehát, kölcsön vesz mesét valamely elbeszélő műből; regényt vagy novellát átcsinál színdarabnak. Rendesen jó művet választ (annyi esze van), minélfogva rendesen rossz színművet ír belőle. Mert a jó regényből minden valószínűség szerint rossz színmű kerekedik. Ejh, ugyan mi haszna van ebből az irodalomnak?

Gyakran vetem fel ezt a kérdést a színműíróknak, de mert most majd minden fiskális színműíró, roppant értenek a disputához és kis híja, hogy ki nem fordítanak az igazságból.

- Megfordítom a kérdést, - disputál a színműíró - ön mondja meg, mi kára van belőle az irodalomnak?

Én: Ejnye, hát nem kár az, hogy például Czobor gróf egy Rubens-festményből kabátot csináltatott magának a Mária Terézia álarczos báljára?

Színműíró: Föltéve, de meg nem engedve, hogy az eset megtörtént, semmikép sem analogia. Ott a festményt előbb szét kellett szabni, míg itt épségben marad a regény is, a színmű is.

Én: Köszönöm szépen. Ha valaki az ön feleségét elszereti, az ennek daczára is önnek megmarad és mégis kifogást tenne ellene.

Színműíró: Az más.

Én: Ugyanaz. Illuzió dolga. De nincs-e minden költői mű éppen az illuziókeltésre számítva? Egy jó regénybe annyira beleéli magát az olvasó, hogy a mit a költő ott alkotott, ihletében érzett és látott, lemásolódik az olvasó kedélyvilágába. S szinte bántó, mikor mindez át-

idomítva, kitoldva vagy megcsonkítva, szóval szép formáiból kivetkőzve jelenik meg előtte a színpadon. Hát mindez csak «csinálmány», hát mindaz nem volt igaz? Az illúzió elszáll, mint a pára, a bűbajos mese összeomlik, két összekevert különböző festékből egyik szín se marad meg, hanem egy harmadik áll elő. Engedje meg uram, de egy szép regény, melyet egykor gyönyörrel olvastunk, megér annyit legalább, mint egy szép emlék. Minek azt összerontani?

Színműíró: Hátha előbb látja valaki a színdarabot és csak aztán olvassa az elbeszélést?

Én: Azon kezdem, hogy már azután nem olvassa el. Ám ha tenné, akkor is az elbeszélő mű vallja kárát, mert a meséje már kopott az illető szemében.

Színműíró: De vegyük kérem azt az esetet, a mikor a színmű népszerűsíti a regényt, a mikor nagyobb szenzációt okoz, mint régibb alakjában.

Én: Ostobaság. Hiszen a Rubens festménye is bizonyára nagyobb szenzációt okozott, mint kabát, azon a bizonyos estélyen, mint a hogy okozott volna, ha Czobor a képtárban hagyja lógni; és alkalmasint sohase emlegették Rubenst sűrűbben a bécsi Burgban, mint amaz este, de mi szüksége volt erre Rubensnek?

Ilyenformán disputálgatunk rég ideje, de hasztalan. Ők is győzik szóval és argumentummal s azonfelül a végzet elháríthatatlan. Küzdeni nem lehet, csak konstatálni. A színdarabok fölfalnak minden mesét, a melyeken egy kis hús van. A mi sorsunk meg van pecsételve. Lassan jött, de biztosan közeleg az óra, mikor az utolsó foka is a sütőtálba kerül.

Rége csak az opera-komponisták vették Csáky-szalmának a szöveget. De ők leginkább a legendákra és ősmondákra utaztak, míg tartott bennök. A bohókás operettírók a mitológiából csipegettek, az isteneket tették tönkre, míg végre elfogytak az istenek és a mi novelláinkra került a sor. Saját tégláikból csak a zene nélküli darabok írói dolgoztak. De hát az ő tégláik is elfogytak egy nap. S az utóbbi évtizedekben már nagy volt a mesekereslet, a francia színműírók azt találták ki, hogy a saját prózai munkáikat dolgozzák fel színművekké. (A mi fiskálisaink nem gondolhatnak ilyesmire.) No ez még elég szemérmes tisztes kölcsön volt. Mi rossz van abban, ha a kopaszodó asszony a saját fiatalkori hajából csinál kontyot. Nem lehetett őket e miatt megszólítani. Sőt divat lett a kontinensen s még a mesekrózus Jókai is novelláiból csinálta a «Dalmát» és egy bájos regényéből az «Arany embert.» Nem azért mondom, mintha kicsinyíteni akarnám. Saturnus is fölfalta a gyermekeit, mégis isten maradt.

No de ez eddig mind istenes volt ahhoz a heves vadászathoz képest, mely a legutóbbi időkben indult meg az elbeszélő művek anyaga után. Az enyém-tied korlátai ledőltek. Hajrá, szabad a vásár. Azelőtt is volt a mesebeli fekete posztóval bevont városokban egy-egy sárkány, mely szüzlányokat evett, most egyre épülnek a színházak és a meséket eszik. S maholnap úgy állunk mi elbeszélő írók, hogy már nem a közönségnek komponálunk, hanem a színműgyártóknak. Ha valami jót írtunk, a közönség azt mondhatja: «Majd megnézem darab korában», ha nem jót írtunk, akkor nem mond semmit. Hiszen igaz, hogy így is érvényesülhetünk, de csak közvetve, úgy mint az orosz humorista (gondolom Csehov) Makarovicz Konstantin nevű hivatalnok, a kit a krokodilus nyelt el és annak a gyomrában élt tovább, onnan beszélgetett ki, a mennyire a krokodilus engedte.

Tudom, hogy nem volt érdemes mindezt megírni (de hát mit érdemes megírni?). Azt is tudom, hogy nem lehet segíteni. Én hát nem is nagyon töröm magamat tovább. Hisz csak egy kis irigység az egész, enyelegni, csipkelődni akartam a színműíróinkkal, a kik vígan dolgoznak, mint a szorgalom és gyűjtés mintaképei, a méhek. Jól teszik, igazuk van. A méhek előtt nyitva a világ. Mért kérdezzék, hogy melyik virág kié? Bizony nem haragszunk, dehogy haragszunk, hanem azért mégis sokért nem adnám, ha meg merném nekik mondani:

Hiszen szíjjatok fel a mit a rétek, erdők és kertek virágaiból lehet, de ne gyűjtsetek a mézes bődönökből. Mert azzal nem lesz több méz a háztartásban, csak több sonkoly.

AZ IRODALOM ÉS A SAJTÓ.

Valaha a Fáy András főthi szőlőjében gyültek össze minden ősszel egyszer a magyar írók, a hol patriarchális vidámság uralkodott s egy öreg hordót mindig csapra ütött a gazda; most is van még egy hely, a hol összejövünk évenként, csakhogy a csapra ütött hordó tüzes nedve helyett csak én ereszték meg egy kis melancholikus panaszkodást.

Egyszer az a gravamen, hogy a kormány semmit sem tesz az irodalom emelésére. Ámbár nem tudnám megmondani, mit tehessen, mert nem olyan könnyű azt emelni, mint a kvótát.

A másik évben a sajtót hibáztatom, hogy nem referál a könyvekről. Sületlen fráterek elpotyogtatott megjegyzéseire (ha a sületlen fráterek képviselők) hasábjai vannak. A sakkozó Csiginokról, Maróczykról hosszú tudósításokat hoz, mintha egy világháború dúlna valahol, sőt maholnap már a komplikáltabb kalabriász-partik is megbeszéltetnek a lapokban, de a kiváló írói elmék egy vagy több évi vajúdasainak gyümölcsei alig tarthatnak számot az említésre.

A lapok azt mondhatnák erre: «Mi végre is arról írunk, a miről a közönség olvasni akar.»

Hiszen persze, persze, de nekem azért panaszkodnom kell a következő esztendőben is s most már azokat az «átdolgozókat» szidom össze, kik a regényeinkből színdarabot csinálnak s ez által az egyik genre fölfalja a másikat. Kannibáli dolog ez, tisztelt urak s disgustálja a közönséget szívhez nőtt kedvenc olvasmányai iránt. Áldatlan művelet, mert a kecske se lakik jól és a káposzta se marad meg érintetlen.

Az ördög találna ki minden évben alkalmas textust. Megcsipkedem hát változatosságból az írókat is, miért nem írnak nemzeti irányban, nemzeti zamattal?

Ők pedig azt felelik vagy felelhetnék:

- Helyes, de mutassa meg az úr előbb azt a nemzetet, a melyiknek írjunk? Mert ennek, a ki itten lakik, csak az idegen irány és író van inyére.

Majd egy nekrológ következik, azzal a fikcióval, mintha halott volna a háznál. Meghaltak az örökszép mesék. Sőt már az emberi természet és lélek megfigyelései sem vonzanak. Undok abnormitásokra leleskedik az elbeszélő irodalom. A Svengalik, Scherlok Holmesek után már csak a homosexalis szerelmek következhetnek a novellákban és regényekben.

Évtizedeken át, a mint az őszi kökörccsin elvirágozik, megkezdem a vadászatot az előszó-témák után, minden lehető és lehetlent megírtam már s mikor a magunk igazságait keresem, mindenütt beleütöm a mások igazságaiba a fejemet. Felelőssé tettem az irodalom pangásáért prücsköt, bogarat, az akadémiát, ámbár nem hibás (mert a ki alszik, nem vétkezik), Kőrössi-Csoma Sándort, a miért nem akadt rá az ázsiai magyarokra, a kik mégis talán megszorították volna az olvasók számát, királyainkat, hogy semmit se tettek az olvasási divat élesztésére (kivéven becsukattak némelykor egy-két író) s végül magát a közönséget, melynek nem kellenek a könyvek, rosszabb lévén a töröknél, mert a török legalább elvitte a Corvinákat, mikor Budát elfoglalta, de ha tegyük fel, hogy a magyarság foglalta volna el azóta Konstantinápolyt s ott zsákmányol vala, bizonyosan nem nyúlt volna a könyvekhez (még most se volnának itthon a Corvinák).

Az idén végre már nem jutott eszembe semmi. Könnyű volt Fáynak minden évben csapra ütni a hordót, mert a szőlőcske meghozta, de én már azon a ponton állottam, hogy leteszem a mandátumomat (azt t. i., a mit Singer-Wolfnerék ruháztak rám), midőn egy néhány soros hír ötlük szemembe, hogy *Angliában fogynak az írók.*

Terringette! Hisz ez egész új perspektíva! Mohón szaladtam végig a tudósításon; azt mondja, maga a parlament mozdult meg e lehangelő jelenségre s egy kigondoló bizottságot küld ki, hogy az újbóli felvirágoztatás modalitásairól tanácskozzék. Bolondság! Bolondság! A gögös parlament, mely azt hirdette, hogy csak fiúból lányt nincs hatalma csinálni, alkalmasint megtanulja most, hogy a whigek és toryk összes szavazataival sem teremthet egy Boz-Dickenst.

A mi egyébiránt a tényt illeti, megörültem neki, mint mikor az ember egy odvas fogat talál valahol, a miben egy kis beblombázott arany van. Hop! Ez az enyim. Eddig húsz év óta mindig a könyvfogyásokon vagy nem fogyásokon járt az eszem. Arra nem is gondoltam, hogy az írók is fogyhatnak. Lássuk csak. Elég csinos kis téma. Meg lehet vele ijeszteni részint az olvasót, részint a kiadókat és a mi fő, kitelik belőle az előszó.

Nosza, rávettem magamat és mint a miniszterek szokták mondani, tanulmány tárgyává tettem; vagyis fölkerestem az angol fordítomat, a ki tökéletesen tájékozva van hazája irodalmi viszonyairól.

- Igaz-e, hogy Angliában fogynak az írók?

- Igaz. Már alig van. Az asszonyok kontárkodnak.

- És mi az oka?

- A pénz, az átkozott pénz.

- Hogy-hogy?

- A gazdasági irányzat túltengése. A pénzsomj kiöli a kasztíliai források utáni szomjat az emberekből.

- És természetesen a könyvek se fogynak? - jegyeztem meg.

- Ellenkezőleg, nagyon fogynak. A könyvek közszükség Angliában. Az én honfitársaim olvasnak, de nem írnak.

Mikor már ennyire jutottam az anyag beszerzésében, a magyar kiadómhoz, Singer-Wolfnerhez intéztem kérdéseket:

- Mi van ez idő szerint nálunk a könyvekkel?

- Nem fogynak.

- Hát az írókkal?

- Szaporodnak, - felelte kurtán.

Hátra tántorodtam. Mintha egy gyékényt rántanának ki alólam hirtelen. Mit? Nem fogynak az íróink? Ne bolondozzék! Hisz akkor én meg vagyok semmisülve, ha még azok se fogynak.

Pedig bizony mindjárt sejthettem volna, hogy így lesz. Ha az angol fordítóm honfitársai olvasnak, de nem írnak, akkor itt, a megfordított Angliában, az én honfitársaim bizonyosan írnak, de nem olvasnak. Az okot most már nem is fürkésztem tovább. Ha ott a pénz okozza az írók fogyását, itt a szegénység, a reális pályák hiánya idézi elő az írók szaporodását. A szegénység az írók melegágya.

De ha ez így van, hát akkor miért kívánom én, hogy a kormány emelje az irodalmat, hisz ebben benne volna sub rosa az a kívánság is, hogy még szegényebbé tegye az országot? Aztán ha az írók szaporodnak, miért óhajtom, hogy a lapok váltig emlegessék a műveiket s ezzel még nagyobb szaporításra serkentsék az anyákat? Szent Isten! Milyen bohóság jön ki a végén ezekből. Megbolondulni való ez! Már bele is zavarodtam, hogy mit akarok voltaképpen. Azt-e, hogy ne szaporodjanak az írók csak azért, mert ez nekem témát szolgáltat? Nem, nem!

Hiszen ha azt akarnám, ellenségükké kellene válnom, holott szószólójukká szegődtem. Ha pedig azt akarom, hogy szaporodjanak és éljenek a szegény fiúk velem együtt, akkor iszen szaporodnak és hála Istennek minden jól megy.

Annyira jól, hogy az idén nem is kell már előszó az Almanachba.

KIRÁLYOK ÉS CZIGÁNYOK.

Szegények vagyunk, de legalább szépeket álmodhatunk. Senki se zavar. Az éneklő madarat mindenki kiméli. Talán nem is az éneke miatt. Ha a fülemilének olyan húsa lenne, mint a fácáné, bizonyosan üldöznék, törbe fognák, vadásznának rá. De hát miért bántsák a fülemilét vagy a poétát, mikor semmije sincs, csak a daloló jókedve?

Mégis olyan semmi, a mi úgyszólván mindent pótol. Az ember ott ül a maga birodalmában az íróasztalánál és azt hiszi, nagy dolgot végez, mikor egy-egy poémát nyélbe üt. A ki nem ezt hiszi, az ne is fogjon hozzá, mert az lehet okos ember, de nem lehet jó író. A ki ellenben hiszi, az lehet jó író, csak nem lehet okos ember. De minek is az ebben az országban?

Kár, hogy ebből a kábító tündérvilágból ki engedtem magam csábíttatni a politikai homokra. Hiszen van valami hasonlóság a két légkör között. Itt is olyanforma öncsalásból táplálkozik a lélek.

Ez a milieu is varázslatos, s a hogy több mint két évtizeden keresztül majd az egyikbe, majd a másikba sodródtam, a mimikri elmélet szerint a fontoskodásnak és a túlbecsülésnek azokat a symptomáit vettem fel, a melyek ott honoltak, a hol épen voltam; ha a képviselőségbe éltem bele magamat, kicsinyleni kezdtem irodalmi mesterségemet s gyakran szívesen elcseréltem volna minden munkáimat egy sikerült közbeszólásért, melyet egyiktől-másiktól megirigyeltem, viszont ha írói munkába mélyedtem, nevetséges léhaságnak tetszett az egész képviselősködés s valamennyi beszédnél többre értékeltem egy jóízű alakot, mely az író halántéka alól hasad ki az életre.

Ebből az ide-oda való hánykódásból ered aztán, hogy nem lett belőlem jó politikus, se olyan jó író, a minő talán lehetett volna, ha csak egyhez tartom magamat.

Valamilyen író azonban mégis lettem, s ha most az élet őszén megcsinálok a mérleget, elmondhatom, hogy a mi öröm ért, az mind az irodalomból való, és a mi bosszúságot nyeltem, azt mind a politika kölykezte.

Persze az irodalmi örömök sem valami kézzel tapintható eredményekből állnak; rózsaszínű ködből szőtt párazatok, melyek mint a délibáb, csillogó tornyokat, városokat mutogatnak, de ha közel érsz hozzájuk, szétfoszlanak...

Írói hírnév! Bolondos pillangó! Ireg, libben, mártogatja szárnyát a verőfényben, s aztán száll-száll... de merre és meddig? Úgy vélnéd, hogy messze, pedig talán csak ott forog körülötted.

*

Körülbelül három vagy négy év előtt megszólított Apponyi Albert gróf a képviselőházi folyosón azokban az időkben, mikor Amerikából hazajött.

- Van egy amerikai élményünk, a mit el akarok mondani, mert *jó azt neked tudni*.

Azért adom ritkítva e néhány szót, mert összehasonlíthatlan hangján és előadásán legott látszott, hogy erre teszi a súlyt: «jó azt neked tudni» (tehát bizonyosan valamelyest a személyemet érinti).

Mohó figyelemmel hallgattam, a mint kiszínezte bevezeteskép, mennyire lehangolta őket amerikai útjukon, hogy az Oczeánon túl alig tudnak rólunk valamit...

Már nem emlékszem, Pap Géza, vagy Mohay közbe szólt:

- A legtöbben azt se tudták, hogy Magyarország melyik világrészben fekszik.

- De némileg kárpótolt minket, - folytatá a nagy magyar szónok - egy kis epizód Roosevelt elnöknel, midőn nála tisztelegtünk. A chablonos beszélgetés folyamán egyszerre élénken fordul felém:

- Különös, hogy önök akkor látogatnak meg engem itt az én házámban, mikor én épen az önök házában járok és mulatok.

Mindnyájan összenéztünk meglepetve, minden szem azt látszott kérdeni: mit jelent ez?

Roosevelt észrevette és mosolyogva magyarázta meg:

- Mikszáthnak egy regényét olvasom.

S rámutatott egyik kinyitott angol könyvedre az íróasztalán. Nekünk pedig ez nagyon jól esett *épen akkor*, emlegettünk és ez egyszer nem szidtunk.

Így vagy ilyenformán beszélte el Apponyi s nem vagyok hipokrita, bevallom, hogy nekem is jól esett - «épen akkor».

Mert nekem is volt egy történetem, az érem másik oldaláról való, melyet azonban nem mondtam el, pedig én is úgy vezethettem volna be: «Ezt meg Apponyinak lesz jó tudni.»

Az «Ujság» «Az én kortársaim» című albumot szándékozott tőlem kiadni. Ebben volt megjelenendő «Ferencz József, mint elbeszélő» című cikk s az a királynak egy tanulóköri magyar dolgozatáról szólt, melyet nemeskéri Kiss Pál udvari káplán nevelősége alatt írt a «czinkotai itczéről és Mátyás királyról». Nagy elbeszélő nem lett belőle, hanem lett belőle nagy király, a mi szinte valami. A tisztelendő úrból pedig lett később nagyváradi kanonok, pedig lehetett volna hadvezér is, mert bátrabb volt Tomorynál és Kapisztránnál, magyar nyelvre vállalkozván tanítani a leendő királyt, holott ő maga «tót zember» alig tudott magyarul, mint az a dolgozat margóján látszik, a hol ő Fensége hibáit kiigazította még nagyobb hibákra.

A kiadó, nagy pompával szándékozván megjelentetni az albumot, merészet gondolt:

- Jó volna a király irkáját facsimilében adni.

- Folyamodjuk meg - indítványozta a személyzet közül valamelyik.

- Az a kérdés, hogy tényleg megvan-e az irka?

- Megvan a családi bizományi könyvtárban - feleltem. - Hiszen nem szopom én a cikkeimet az ujjamból.

Diktum-faktum, megfolyamodták, az az nekem kellett a folyamodványt aláírni, hogy engedje át Ő Felsége az ifjúkori kéziratát erre a célra.

Várta, türelmetlenül várta az Athenæum a feleletet, csak nem jött... nem jött. Végre aztán mégis megjött. De nem volt felelet, hanem kérdés.

Kérdés érkezett a királytól a belügyminiszterhez: hogy valóban létezik-e és ha létezik, ki az a Mikszáth Kálmán?

Ez aztán a nagy pipa, kedves író pajtások! Írhatjátok már a hizelgő epithetonokat a nevem elé, hogy hírneves írónk stb. Én most már alaposan kiábrándultam az írói jelzőimből. Hogy nevettem volna én ezen, ha mással történik, de így, mit tagadnám, le voltam hangolva azon a reggelen, mikor Apponyi az amerikai élményét elbeszélte. Mint a szú ott motoszkált, rágott a fejemben a király kérdése. Ej, ej, pedig mennyi szép milliócskát szavaztam meg neki húsz év alatt!... Ha már arról nincs is tudomása, hogy harmincz éve segíték az ő országának a kultúráját emelni, legalább azokat a milliókat venné tekintetbe, melyekkel a civillistát és a

katonai költségeket segítetttem emelni húsz év alatt, de sem az egyiket, sem a másikat, ez már mégis nagy szégyen - reám nézve.

Szerencsére a belügyminiszter jó emberem volt és azt a jelentést küldte Bécsbe, hogy valóban létezem, mert küldhette volna azt is, hogy nem létezem s most már hivatalosan nem volnék a világon.

De így megnyugtatón végződött az ügy, t. i. vagyok és megkaptam az irka facsimiléjét.

*

Eddig van a történet. Most már nem következhet más, csak a kritika. Először az önöké, olvasóké, azután az enyém.

Önök azt mondhatják: «Ez az ember dicsekszik.» De azt is mondhatják: «Ez az ember panaszkodik.»

Azonban nem lesz igazuk, mert ha panaszkodnám, nem mondanám el az Apponyiék élményét, ha pedig dicsekedném, elhallgatnám a saját élményemet, de íme elmeséltem azért, mert jellemző, milyen különös helyzetek állnak be bizonyos természetellenes állapotok nyomán... Mennyivel másképp festene például ez a dolog, ha megfordítva történik: a magyar királynál az eleje, a «Fehér házban» az utólja.